

A KIEGYEZÉS ÜGYE

A

KASSAI ORSZÁGGYŰLÉSEN

1606. TAVASZÁN.

IRTA

KÁROLYI ÁRPÁD.

BUDAPEST.

PFEIFER FERDINÁND KIADÁSA.

1899.

TUDNIVALÓK.

Jelen munka külön lenyomat a *Magyar Országgy. Emlékek* sajtó alól kikerülő XI-dik kötetéből.

Az idézetekben előforduló és római számokkal ellátott *Irományok* alatt azon iratok értendők, a melyeket a Magyar Országgy. Emlékek mondott kötete egész terjedelmükben fog közölni.

Budapest. Az Athenaeum r. t. könyvnyomdája.

I. FEJEZET.

A korponai gyűlés követelései a bécsi kormány előtt. A februári bécsi egyesség. Ennek ellenzői akadályokat vetnek a király által való megerősítése elé. Okaik és óvásaik. A király haboz; de végre megküldi Mátyásnak a kir. megerősítést.

Bécsben 1606. február 9-én jött létre az az egyesség, melyet Bocskaynak s a korponai országgyűlésnek megbizottai, a kiegyezésre vonatkozó határozatokkal Mátyás főherczeghez küldött Illésházy István és Mladossewith Horváth Péter deák — a hogy a derék urat még jó ó-magyarosan nevezték — a főherczeg biztosaival megkötöttek s melynek czélja a forradalmi állapotok megszüntetése, az ország dolgainak a törvényes mederbe való terelése volt.[1])

Láttuk a korponai gyűlés történeténél, mennyire betölté a fölkelő magyarság lelkét a béke vágya, a királyával való kiegyezés gondolata s mily lelkesedéssel vette kezébe Illésházy a bécsi tárgyalások vezetését.[2]) Azok az engedmények, a melyekre Forgács Zsigmond Korponán ráállott, vagy helyesebben szólva, az az engedékenység, a melyet a korponai rendek sok kivánságával szemben mutatott, azt a

---

[1]) Az egyesség eredetije a bécsi cs. és kir. udv. és áll. levéltárban. L. *Irományok*. Függelék *b)* és végén a jegyzetet.

[2]) Mert Mladossewith teljesen háttérbe szorul I. mellett. Hiába mondja róla Strauss, Miksa főherczeg bécsi ügynöke, hogy »der auch ein verschlagener Schreiber sein soll«. Strauss Miksához 1606. jan. 3. Innsbrucki helytart. levéltár.

reményt költék föl Bocskay táborában, hogy Illésházynak rövid néhány nap alatt sikerülend a még fönnálló ellentéteket elsimítania. — E föltevésben mind Bocskay, mind Illésházy, sajnos, erősen csalatkoztak. A bécsi tárgyalások hat hosszú hétnél tovább húzódtak, a korponai rendek kivánságait a főherczegi biztosok mindig »ab ovo« vonták birálat alá, ügyet sem vetvén a Forgács Zsigmond megadta engedményekre,[1]) minthogy ő neki — így szóltak — a Bocskayék föltételeit csak »ad referendum« venni volt megbizása a főherczegtől. A tárgyalások folyamán Illésházyék nem egyszer azon a ponton állottak, hogy azokat félbeszakítván, eredmény nélkül térnek meg küldőikhez.[2]) Végre azonban nagy nehezen és — mondjuk ki előre — Illésházynak többképen túlságos engedékenysége folytán, a kiegyezés, mely hazai történetünkben az első bécsi béke nevet viseli, megkötteték;[3]) addig pedig, míg a király és Bocskay a kiegyezést megerősíteni, föltételeit mind a két fél végrehajtani fogja, a már január 15-dikén meghosszabbított, június 24-dikéig kiterjesztett fegyverszünet volt a zaklatott ország nyugalmát biztosítandó.[4])

Bocskay két embere február közepén távozott Bécsből. A beteges Illésházy az egyezség okiratával Péter deákot előre küldvén Kassára, maga a trencséni fürdőkben keresett egyelőre üdülést,[5]) míg a Bécsben visszamaradt Mátyás főherczegre hármas föladat megoldása várakozott.

Első és mindenekfölött legfőbb gondja volt császári és királyi bátyját a bécsi czikkek megerősítésére rábirni. Má-

---

[1]) Ezt a kassai gyűlésen — mint látni fogjuk — erősen hangoztatták a rendek.

[2]) Szilágyi S., Bocskay és Illésházy lev. Tört. Tár 1878. évf. 49. l. és Napló, ápr. 25-höz, *Irományok* XVIII. sz.

[3]) Történetét röviden adja *Frankl*, Győri tört. és rég. Füz. 3. és 4. köt. S az újabb publicatiók fölhasználásával *Zsilinszky*, Magy. orsz. gy. vallási tárgy. 1. kötet és Acsády, Magy. nemz. Tört. milleniumi díszmű V. köt

[4]) Katona, 28., 485.

[5]) Illésházy, Mátyáshoz. Ered. 1606. márcz. 1. Bécsi udv. kam. levéltár.

sodik teendője volt, a királypárti részről ekként teljessé válandó kiegyezést Bocskayval változatlanul elfogadtatni. Végre, harmadszor, a töröknek tudomására hozni az ügyek ilyetén kedvező állását, hogy a kiegyezés értelmében megkötendő török-béke dolga is a kivánt mederben gyorsabban folyhasson le. Ez utóbbit illetőleg még Illésházyék Bécsből való távozása előtte megtette a főherczeg a szükséges intézkedést, tanácsosai által tudatván a budai vezérbasával a február 9-diki megállapodások létrejöttét s fölhiván a basát, hogy a török biztosok kinevezéséről, fölhatalmazásokról s a tárgyalások helyéről lehetőleg hamar értesítse a főherczeget.[1])

Legnehezebbnek tünt és méltán is ennek tünhetett föl a főherczeg előtt a királyi megerősítés kieszközlése, noha — mint a maga helyén láttuk — bátyjától e kiegyezés megkötésére teljhatalmat kapott vala. Igen, de az öcscse iránti csökönyös bizalmatlanság folytonosan arra nógatá a várába zárkózott királyt, hogy ezen a teljhatalmon intő és óvó, magyarán mondva akadékoskodó leirataival — bár siker nélkül — egyet-egyet szorítson; úgy, hogy a főherczeg is kénytelen volt kissé keményebben nyomni meg a toll hegyét, mikor bátyja-ura e leirataira válaszolt, minek következménye, természetesen, mindinkább növekedő feszültség lőn a két testvér között. Midőn Rudolf mindjárt a bécsi tárgyalások kezdetén szükségesnek látta öcscse lelkére kötni, hogy »császári reputácziójának« megóvását a kiegyezés megkötésénél, a föltételek stipulácziójánál el ne mulaszsza, Mátyás nem állhatta meg, hogy a kissé naiv kivánságra élesen vissza ne vágjon. Pénzt és katonát kellett volna idejében küldeni, mondá, »akkor nem veszítették volna el a magyarok a respectust« a császár iránt, most azonban erre még csak »gondolni sem lehet«.[2]) Sőt egy másik

---

[1]) Fogalm. kelet nélkül (bécsi udv. kam. ltár).

[3]) »Nunmehr ist nit müglich, mit Ew. Mt Reputation den Frieden zu schliessen, wie solches Ew. M[t] andeuten und vor der Zeit gar wol geschehen künnen.« Ha a császár pénzt és katonát idejében

válaszföliratában — a kor kissé durva irályával — egyenest az uralkodó »józan meggondolására« bízta annak megitélését, hogy mikor ő fölsége minden jó alkalmat elszalaszta a magyar kiegyezésnek saját ínye szerint való irányítására, vajjon »az üres szavak és hiú okoskodások«, melyek persze megmaradtak, nyomhatnak-e a föllázadott magyarság előtt valamit.[1])

E szemrehányásokra az lőn Rudolf felelete, hogy a Mátyás főherczeg és Illésházy közt létrejövendő egyes megállapodásokat most már aláiratásuk előtt egyenest bekivánat magához, hogy »határozhasson róluk«; mert — mondá — »ha kedveltségednek teljes hatalmat adtam is, tudattam egyúttal Corraduzzi (a németbirodalmi vicecancellár) útján azt is, hogy tudtom nélkül semmi végleges megállapodás ne történjék«. . . .[2]) Mire a teljhatalom e különös magyarázata Bécsbe ért, akkorra ugyan a kiegyezés példányai alá voltak irva, de Mátyás, a ki bátyját jól ismeré, alapos okkal tartott annak megsértett hiúságától s mentegető levelének megirása[3]) után is aggodalmak közt gondolt a

---

adott volna, »würden die Ungarn den Respect nit verloren haben« . . . »davon aber jetzund kein Gedanken zu machen.« Mátyás válasza 1606. jan. 8., Rudolf jan. 1-jén kelt leiratára. Bécsi cs. és kir. udv. és áll. ltár. — Jan. 14. ismétlé a császár, bár mérsékeltebben, intését. U. o. A mire a főherczeg szintén mérsékeltebb hangon jan. 20. válaszol. U. o.

[1]) A császár január 19-diki levelére (u. o.) válaszolja Mátyás jan. 27. (U. o.): ». . . [ich] stelle zu Ew. Mt vernünftigen Nachdenken, dass Sy (a császár) alle Gelegenheit, welche zu diesem Frieden, der nach Ew. Mt Willens geschlossen werden können, nunmehr leider aus der Hand gelassen und Derselben (a császárnak) nichts als *blosse rationes und Worte, nach welchen die Rebellen nichts fragen, übriggeblieben.*«

[2]) Rudolf Mátyáshoz, 1606. január 31. (U. o.): ». . . damit ich mich darüber entschliessen kann. Denn ob Ich wol Ew. Lieb die Plenipotenz gegeben, so hab Ich dennoch Derselben (a főherczegnek) durch den Coraduzzi anzeigen lassen, dass man ohne mein Vorwissen nichts endliches schliessen solle.«

[3]) 1606. febr. 18. (U. o.)

bátyja furcsa kivánsága ellen létrejött kiegyezés megerősítésére.

Aggodalmát növelte a túlzó katholikusok magatartása. Azok, a kik sokalták az egyesség első pontját, mely pedig. mint látni fogjuk, nagyon gyönge jóakaratot foglalt magában a protestánsok iránt; azok, a kik borzadoztak a kath. főpapság némely előjogai megnyirbálásától; azok, a kik a »tolerari posse« elvét ugyan hajlandók valának elfogadni, miután a pápa elfogadta, de csak úgy, hogy abból a jövőre semmi praejudicium ne származhassék, belőle a protestánsoknak semmi kedvező praecedens ne keletkezzék, ezek a szivós életű ultrák tüstént az egyesség megkötése pillanatában megkezdték nyilt és megkezdték akna-munkájukat, mely a kiegyezés érvényre jutása, tehát első sorban kir. megerősítése ellen irányult.[1])

Ennek a komor tavasznak első fecskéje a rettenthetetlen, mondhatni konok nyitrai püspök: Forgács Ferencz volt. Még meg sem száradt a tinta, melylyel ő maga is aláirta a februári egyezséget, mikor már benyújtá kemény óvását a főherczeghez mindaz ellen, a mi az ő nézete szerint a kiegyezésben a kath. egyház és vallás kárára szolgál. Emlékezteté a főherczeget, hogy ő már a tárgyalások folyamán az egyezség létrejötte előtt is tiltakozott minden efféle stipuláczió ellen; mivel azonban »ráparancsoltak«, hogy az okiratot aláirja, hát ő engedelmeskedett és aláirta, de csak újabb tiltakozás után, a melyet most harmadszor is megismétel és kinyilatkoztatja, hogy aláirása csak a világi dolgokat illető pontozatokba való beleegyezéséről tanúskodik, az egyháziakban pedig érvénytelen.[2]) S még át sem adhatta tiltakozását a hitbuzgó püspök a főherczeghez, fáradhatlan pennája már vészkiáltásokkal irt tele egy hosszú levelet a pápa prágai nunciusához, a magyar kath. egyház és clerus kétségbeejtő helyzetéről, melybe az eretnekek

[1]) E machinatiókra legbővebb kútfő tán a Velencze követének jelentései Prágából. (U. o.) Disp. di Germania.

[2]) Forgács Ferencz Mátyás főherczeghez 1606. febr. 16. (Ered. sajátkezű, a bécsi udv. kam. ltárban.)

szentségtelen kezei döntötték, melyet »alig mer el is mondani« s melyről »csak félve és szégyenkezve ir«.[1])

Nem ilyen, ugyan elfogult, de legalább ideális szempontból, a veszély torkában gondolt kath. egyház szempontjából fogta föl az egyességet a túlzók másik prófétája, Szuhay abban a nyers tiltakozásban, melyet ellene — a mint a maga helyén látni fogjuk — az ő reá vonatkozó, őt kamara-elnöki minőségében törvény elé idéző kiegyezési czikk miatt intézett, levél alakjában, Mátyás főherczeghez.[2]) A szerinte püspöki méltóságán ejtett, vélt csorba annyira elkeseríté a kamara hitelvesztette elnökét, hogy az egész ország esetleges megbotránkozásával, a főherczeg pellengérre-állításával nem törődve, hivatalos, nyilt óvást akart kikényszeríteni Lippaytól, a személynöktől, az ennek őrizetére bizott királyi pecsét alatt! . . . Formális mandatumra volt szükség, mely őt e meggondolatlan lépéstől eltiltá; míg egy másik parancs Lippaynak hagyá meg, hogy a fölség és a főherczeg tudta nélkül a jelen nehéz körülmények közt mindennemű ily politikai óvás kiállításától és megpecsételésétől tartózkodjék.[3])

A két magyar főpap e heves, erőszakos föllépésétől ép úgy, mint irataik érdes nyelvétől teljesen különbözött az a finom hangú, pápai bréve, melyet Mátyás főherczeg czímére épen a napokban iratott meg V. Pál Rómából. Melegen gratulált ebben a kath. egyház feje Mátyásnak, hogy császári bátyja őt bizá meg a magyarok kiengesztelésével s örömét fejezte ki a Mátyásra esett választáson azon okból is, mert ismervén — mondá — a főherczegnek vallásához való hűségét, minden tekintetben joga van föltennie, hogy az, a mibe a főherczeg beleegyezését fogja adni vagy már megadta, a kath. egyház méltóságának sérelmére soha

[1]) 1606. febr. 23. Borghese-ltár, most a Vaticánban. Ered. — Lesz alkalom alább e levél roppant érdekes részleteire kitérnünk.

[2]) 1606. (febr. 27. előtt), a bécsi udv. kam. ltárban. Ered. Ezen levélre is vissza kell még térnünk.

[3]) Mátyás Szuhayhoz, 1606. febr. 27. fogalm. Bécsi udv. kam. levéltár.

nem leszen.[1]) E pápai bréve békülékeny hangja, általánosságokban mozgó szólamai ellensúlyozhatták volna hát, legalább némikép, a két magyar püspök actiója keltette rossz hatást, ha közbe nem lép valaki ott fönn, Prágában, t. i. a nuncius, a kit ugyan a spanyol követ is ösztökélt a vallási czikk ellen, de a kit főleg a magyar főpapok jajjai zavartak föl s állítának ki a sikra. Különösen fölkelté a nuncius gyanakodását az a titokzatos homály, a melybe a kiegyezés czikkeit mind Mátyás, mind Rudolf környezete jónak látta beburkolni. Tény ugyanis, hogy a februári egyesség pontozatait a barátságos idegen hatalmak követei elől gondosan rejtegették és pedig — mint a velenczei követ irja[2]) — csupán csak azért, mert a vallásra vonatkozó megállapodásokat nem akarta sem a bécsi, sem a prágai kormány a nunciusnak tudomására hozni, — természetesen minden valószinűség szerint csak addig, míg a kiegyezés véglegesen létre nem jött. Hiába kisérté meg az ügyes Khlesl (a ki persze a protestantismusnak mindamellett sem volt kisebb ellensége a magyar főpapoknál) mentegetni az udvar eljárását[3]) s csitító leveleivel elaltatni a nuncius fölébresztett gyanakodását;[4]) hiába küldte meg neki végre, kényszerűségből, a februári egyesség első czikkét, mely a vallás »szabad« gyakorlatáról szól és hiába kisérté meg, ezzel kapcsolatban, bőbeszédű emlékirata folyamán bebizonyítani, hogy a mit a februári egyesség a magyar protestánsoknak megadott, az csak gyönge lábon álló engedmény s oly ügyesen van szőve, hogy a kath. egyháznak alig árthat:[5]) a nuncius

[1]) 1606. febr. 24. Ered. bécsi áll. ltár.

[2]) 1606. márcz. 6. Disp. di Germ. (U. o.)

[3]) Khlesl a vercellii püspökhöz 1606. febr. 11. *Irományok,* Függelék *c).*

[4]) Egyik argumentuma volt Khleslnek, hogy ő Bécsben a magyarok kapzsiságára számított, mely számítása — mondja — mindig be is vált: mert a magyarok »quae terrena sunt, semper sapiunt; animales (!) enim absque spiritu sunt ac demum nullum prorsus curant vel habent religionem«. (U. o.) Valóban méltó gondolkodás a brutális péklegényből lett püspök műveltsége fokához!

[5]) Khlesl a nuntiushoz, 1606. márcz. 11. *Irományok,* Függelék *d).*

bizony nem Khleslnek, hanem a magyar főpapoknak hitt. Szokatlan erélylyel és egymásra sürgette az összes kiegyezési czikkeknek vele való közlését és sürgetve kérte[1]) egyszersmind a kihallgatást a császárnál, hogy tiltakozó szavát a kiegyezésnek általa hivatalosan szöveg szerint nem ismert, előle eltitkolt vallási pontjai ellen fölemelhesse. Fönnen kezdte a mindig pénzszűkében levő kormánynál hangoztatni, hogy ha a pápa megszorítá erszénye száját, az nem csupán a miniszterek hűtlen pénzkezelése és rossz sáfárkodása miatt van, hanem főleg a valláskérdésben tapasztalható lanyhaságukért. De bár sem a kiegyezési pontoknak vele való közlését, sem azt nem tudta is elérni, hogy kihallgatásra bocsássa maga elé az uralkodó, a kinek rettentő lelki állapotáról és az emberektől való félelméről ép e napokban festett ijesztő képet Firenze urának prágai követe:[2]) emlékiratai mégis megtalálták az utat az uralkodóhoz. Egyikében ezeknek, egy keserű szemrehányásokkal telt jegyzékben, arra kérte Rudolfot a sz. szék buzgó képviselője, hogy a kiegyezés megerősítése előtt belőle a titkos tanácsban mind azt vétesse ki, a mi a kath. vallásnak kárára lehetne, vagy ha ez nem volna lehetséges, legalább az aláirásnál emelje ki, hogy mindazok a megállapodások soha nem válhatnak a kath. vallás sérelmére. S noha minden hatás nélkül kellett is elhangozniok a nuncius azon képtelen állításainak, hogy ezek a vallási czikkek nem oly sürgősek és fontosak a magyaroknak, mert őket e czikkek előterjesztésére inkább csak ő fölsége kiegyezési biztosai ösztönözték, a kik — protestánsok levén — a jó alkalmat a protestantismus megerősítésére fölhasználták; már az emlékirat vége, a conclusio, mely, mint másutt látni fogjuk, a jövőre is kiható nyomokat hagyott hátra a csász. kormánynál; a mennyiben t. i. ké-

---

Ennek a roppant fontos levélnek más részleteire alább bővebben ki kell terjeszkednünk.

[1]) Velencze köv. jelent. Prága, 1606. márcz. 27. Disp. di Germ. Bécsi áll. ltár és a nuncius a császárhoz 1606. márcz. 19. előtt. *Iromány ok*, Függelék *e)*.

[2]) 1606. ápr. 3. Ered. a flórenczi áll. ltárban.

relme teljesítésétől tette függővé a nuncius a csász. udvarnál való továbbidőzését. Ha sikertelenül hangoznának el szavai, mondá, akkor nem látná módját, mint használhatna további prágai tartózkodásával istennek és a császárnak, vissza kellene mennie az olasz földre, a hol buzgón imádkoznék a császár üdveért és boldogságáért.[1])

Nem oly hevesen ugyan, mint a nuncius, de mégsem kevesebb nyomatékkal tolta a vallás ügyét előtérbe a spanyol követ, midőn ő is azt kivánta, hogy a kiegyezésből minden, a mi a kath. egyháznak praejudiciumára szolgálhatna, kiböngésztessék.[2]) Főtörekvése azonban S. Clementének most is, ép úgy mint félévvel azelőtt, a kiegyezés második pontja, a török béke véghezvitele ellen irányult. Mindent elkövetett Don Guillen, hogy a mérvadó tényezőket a török háború folytatására, a magyarok, az összes király- és Bocskay-párti magyarság határozott kivánsága ellen is, rábirja. Megtagadott a pénzszűkében szenvedő csász. kormánytól s a még szegényebb főherczegi udvartól minden segélyt, de kecsegtető, sőt pazar igéreteket tőn a török háború folytatása esetére.[3]) Élénk szinekkel ecsetelte Mátyáshoz intézett levelében s Rudolfhoz beadott emlékirataiban — akkor, mikor már a februári egyesség okirata régen Prágában a király asztalán feküdt megerősítés végett! — hogy a magyarokkal való béke második pontja az osztrák háznak mily kiszámíthatatlan kárával jár, mert ország-világ tudja, hogy a persák elleni hadban szenvedett veszteségek miatt a török oly szorult és kedvezőtlen helyzetben van, a minőben még — mióta Európába jött — nem volt s hogy ennélfogva a háború folytatása esetére mihamar sikerülne a törököket a keresztyénség határairól végleg elűzni.[4])

---

[1]) *Irományok*, Függelék *e)*.

[2]) ». . . Ne quidquam committatur vel concedatur in tractatu pacis cum dictis rebellibus Ungaris in praejudicium religionis catholicae.« Don Guillen de S. Clemente Mátyáshoz. 1606. márcz. 16. Ered. Bécsi áll. ltár.

[3]) U. o.

[4]) ». . . . Apparet certo impedituram [t. i. tractationem] belli

. . . Ilyen volt a prágai talaj, mikor arra Breuner Siegfried Kristóf, az ausztriai kamara elnöke s a február 9-diki egyesség egyik aláirója, Mátyástól február 22-dikén bőséges utasitással ellátva [1]) rátette lábát, hogy ott Prágában a császár-király előtt, főherczegi ura nevében, a kiegyezésről referáljon és a kir. megerősítést kieszközölje.

Február 27-én érkezett meg a főherczeg embere a császár székvárosába és ez időtől kezdve körülbelől egy teljes álló hónapig tele vannak a diplomácziai képviselők jelentései azzal a hirrel, hogy öcscse követét, a ki a kiegyezés czikkeit akarja elébe terjeszteni, szine elé sem bocsátja a lelkibeteg uralkodó.[2]) Ha bennünket, a kik tudjuk, hogy még a nunciust és a spanyol követet sem bocsátá maga elé Rudolf, a kik tudjuk, hogy épen e napokban udvari főmarsallját Breunert — Mátyás küldönczének fivérét — azért kergeté ki szobájából, mert azt hitte róla, hogy Mátyás főherczeggel összeköttetésben áll, a császár e ténye kevésbbé lep is meg; Mátyást, a ki az elfogultság ekkora mértékére mégsem számított, kínosan érinté, különösen midőn hirét vevé, hogy még a birodalmi vicecancellártól Coraduzzitól is megtagadá Rudolf a kért kihallgatást, melyen a kiegyezés dolgában akart urának előterjesztést tenni.[3]) Ki is szivárgott csakhamar a diplomácziai körök közé a hir,

continuationem contra Turcam in maximum sereniss. Domus Austriacae praejudicium, quod constet hostem istum ob cladem quam nuper denuo a Persarum rege accepit, nunquam in maiores a tempore quo Europam invasit angustias esse redactum, quam modo; usque adeo ut perfacile foret ipsum omnino profligare a christiani orbis limitibus.« (U. o.)

[1]) Az utasítás impuruma, sok igazítással, a bécs udv. kam. ltárban.

[2]) Pl. firenzei követ 1606. márcz. 7. (firenzei áll. ltár), Vischer Tóbiás, Miksa főherczeg ügynöke, Miksához 1606. márcz. 27. és ápr. 10. (Innsbrucki helyttart. levéltár) és a vel. követ dispacciai sok helyütt.

[3]) ». . . L' imperator non si vuol lasciar parlar dalli ministri et ancora non ha voluto admetter il signor Coraducci, che come vicecancelliere dell' imperio ha da far à Sua Mtà la relatione di quello che il Signor arciduca Mathias ha concertato con gli Ongari.« Velencze követe jelent. 1606. márcz. 13. Disp. di Germ. Bécsi áll. ltár.

hogy az uralkodó nem csupán azért irtózik a kiegyezéstől, mert a vallásszabadság kérdését illetőleg *irásban* semmire sem akarja magát kötelezni,[1]) hanem azért is, mert a nádori tiszt helyreállításától is újra idegenkedik.[2]) Hogy a török-béke sehogy sincs inyére, azt úgyis mindenki jól tudá, s hogy Erdélyt, a melyet Báthory Zsigmond mintegy tányéron hozott neki ajándékul, elveszteni szintén fájlalja,[3]) az sem volt titok. Természetesnek és hihetőnek látszott hát így azon állítólagos nyilatkozata is az uralkodónak, hogy addig, míg Bocskayék el nem fogadták a bécsi czikkeket, ő sem erősítheti meg azokat a maga részéről, mert joggal félhet, hogy a magyarok ezt nem fogják respectálni,[4]) főleg hogy a hajdúság és egyéb Bocskay pártján szolgáló fizetetlen katonaság, különösen a várőrségek felől aggasztó hirek özönével érkeztek Prágába, mind arról beszélők, hogy az engedetlen fegyveres nép karddal kezében fogja a békére hajló »polgári« rendeket s magát Bocskayt is a bécsi czikkek elvetésére rákényszeríteni.[5]) Vegyük még ehhez a prágai udvar némely államférfiának azon nem alaptalan aggodalmát, melyről a szemfüles velenczei követ tudósít bennünket, hogy t. i. a kiegyezés okiratában el nem intézett, csak elhalasztott, vagy abban egyáltalán föl sem említett kérdések már magukban véve kétessé tehetik a kiegyezés

[1]) ». . . Sua M^tà . . . pare che non si risolva s' approvare due capitoli, l' uno della libertà di conscienza, non volendo che apparisca in modo alcuno *in scriptis*, ne di consenso di Sua M^tà ne dell' Altezza Sua . . .« Firenzei követ jelent. 1606. márcz. 7. (Firenzei áll. ltár).

[2]) U. o.

[3]) Még január vége felé is azt irja Rudolf Mátyásnak, hogy »da man Siebenbürgen erhalten könnte, wäre es gut.« Noha maga beismeri, hogy »obwol Ew. Lieb anfangs (t. i. még 1606. augusztusában) Siebenbürgen schon bewilligt.« — Rudolf Mátyáshoz, 1606. január 19. fogalm. a bécsi áll. ltárban.

[4]) ». . . Et dice (a császár) di voler che tutto sia prima approbato dalli popoli d' Ongaria, non si promettendo che essi sian per stare al concerto fatto . . .« Velenczei köv. jelent. 1606. márcz. 6. Disp. di Germ. (U. o.)

[5]) A velenczei köv. jelent. márcz. 20. Disp. di Germ. (U. o.)

egész művét [1]) s hogy e szerint ez is egy újabb ok a kiegyezés megtagadására — s érteni fogjuk azt a nyugtalanságot, mely Mátyás főherczeget Bécsben csaknem beteggé tette.

A köd azonban lassankint oszolni kezdett. — Breunert, Mátyás emberét, ugyan az uralkodó mindvégig nem bocsátá maga elé; [2]) de titkos tanácsa tagjait, Coraduzzit és Barvitius titkárt, úgy látszik, mégis csak meghallgatá. Aztán erősen bizott a prágai kormányférfiak többsége a Bocskayék részéről fölmerülhető akadályok szétmállásában, hitte, hogy a hajdúságnak, a kiegyezést ellenző fegyveres elemeknek utóvégre is ura fog lenni a fejedelem; sőt a kósza hir azt a — persze hamis — tudósítást is elhozta Prágába, hogy Bocskay a bécsi czikkeket már elfogadá.[3]) Mind ennek miniszterei útján hatnia kellett a császár fölfogására is azokban a »lucidum intervallum«-okban, miket a főherczegek ama titkos és hires családi egyességlevele említ, a melyben császári bátyjuk lelki betegsége miatt házuk fejéül Mátyás főherczeget, mint maguk között a legidősebbet ismerik el. [4]) Nem utolsó argumentum volt végre, mint a velenczei követ állítja, a török-békét és a kiegyezést óhajtók kezében, a spanyol követ befolyása és a nuncius emlékiratai ellenére is az a körülmény, hogy a pápának márczius elején érkezett s a császárhoz szóló levele minden pénzsegélyt megtagadott az uralkodótól s a tagadást oly formába öltözteté, mely, ha jól értesült róla tudósítónk, a büszkeségében érzékeny császárt gyöngédtelenül érinté. »Ha a Németbirodalom — mondta volna a pápa e levélben — meg akarná tenni azt, a mit meg tudna tenni, akkor bizony

[1]) A velenczei követ jelent. febr. 27. U. o.

[2]) Vischer Tóbiás jelentése Miksa főherczeghez 1606. ápr. 10. (Inssbrucki helytart. ltár).

[3]) Velenczei követ jelent. márcz. 20. Disp. di Germ. és márcz. 27.: »seben c' è aviso che all' arrivo d' Heliashazi in Cassovia che lo ha trattato, il Boscai l' habbia approbato.«

[4]) Hammer-Purgstall, Khlesl I. 427. (1606. ápr. 25.)

nem kellene a császári kormánynak máshol *koldulni* segélyért.« [1])

Molard Ernőt, titkos tanácsa egyik tagját, bízta meg Rudolf a bécsi kiegyezés felől való referálással, a mi kedvező választás volt, mert Molard, épen úgy mint Mátyás szolgálatában álló fivére, a kiegyezést szintén óhajtá.[2]) Az ő előadása után határozá el magát márczius 21-dikén az uralkodó a kiegyezés megerősítésére s e napról kelt úgy az erről szóló kir. oklevél, mint ama fölhatalmazó okirat is, mely Mátyás főherczeget Magyarország kormányzójává nevezi ki, ugyancsak a bécsi kiegyezés értelmében.[3]) Mind a megerősítést, mind a kormányzóságról szóló oklevelet bizonyos föltételekhez kötötte ugyan Rudolf, melyek magukban is elegendők voltak volna a kiegyezés meghiusítására. Mivel azonban e föltételek nem magukban az illető oklevelekben, hanem azon külön utasításban foglaltattak, melyet az uralkodó a két oklevél Bécsbe vivője, Stralendorff Lipót titkos tanácsos számára ápril 3-kán állíta ki[4]) s így az oklevelek szövegében minden megszorító kikötés hiányzik, hát csakugyan megkönnyebbült szivvel sóhajthatott föl a főherczeg, midőn a két oklevelet, a prágai udvar szokásos késedelmezése vagy ez esetben tán egyenest Rudolf tétovázása miatt, keltük után három hétre, ápril 14-dike előtti napon végre kezeihez vevé.[5])

---

[1]) ». . . Che se l' imperio vorrà far quello che può, non haverà bisogna d' andar *mendicando* altrove aiuti.« Velenczei követ jelent. márcz. 6., id. h.

[2]) Molard Ernő referensségéről és békepártiságáról csupán a firenzei követ márczius 7-diki érdekes jelentéséből értesülünk.

[3]) Az előbbi eredeti a bécsi áll. ltárban, az utóbbi az osztrák belügyi ltárban. A gubernatorságról alább, a kassai országgyűlés tárgyalásnál részletesebben kell szólnunk.

[4]) Fogalm. a bécsi áll. ltárban.

[5]) Ezt Mátyásnak Illésházyhoz irott ápr. 14-diki leveléről következtethetni. Fogalm. a bécsi udv. kam. ltárban.

II. FEJEZET.

A februári bécsi egyesség Bocskay előtt. Illésházy állítólagos korlátlan fölhatalmazása a bécsi alkunál. Mátyás főherczeg ennek alapján tagadja, hogy a magyar rendek beleegyezése szükséges volna a februári egyesség érvényéhez. Lippay küldetése. Bocskay ellenkező fölfogása. A »plenipotentia« kritikája. Bocskay alkotmányosan jár el. Gyűlést hirdet a februári egyesség tárgyalása czéljából Kassára. Mátyás kénytelen ebbe belenyugodni.

A főherczeg másik gondja — mint mondók — az volt, hogyan sikerül Bocskayval is elfogadtatnia a bécsi februári czikkeket? Sem az ő, sem a tanácsosai éleslátását nem dicséri az a föltevés, hogy Bocskay részéről kevesebb akadálylyal fognak találkozni, mint a mennyivel Prágában találkoztak. Igaz ugyan, hogy Kassán sem prágai nunciussal, sem spanyol követtel, sem gyanakodó, beteglelkű uralkodóval nem kellett küzdeni; ellenben számítani lehete arra, hogy a vérszemet kapott és harczra áhítozó hajdúság befolyását mint Korponán, úgy Kassán is meg fogja törni a békét szomjúhozó megyei és városi elemekre való tekintet a fejedelem tanácsában. De ha nem zavarta volna Mátyásék látását az elfogultság, az az elfogult hiedelem, hogy az engedmények azon valójában véve szerény mértékét, melyet ők bőnek és messzemenőnek tartottak, a fejedelmi tanácsnak Kassán legalább is elegendőnek kell majd tartania; ha nem követték volna azt a mondjuk struczcz-politikát, mely, mikor nem akart szemébe nézni bizonyos kivánalmaknak, azt hitte, hogy azok előtt maguk a követelések támasztói is be fogják hunyni szemüket; akkor lelkükre vették volna Illésházy tanácsait[1], s nem teltek volna el a gondolattal, hogy a bécsi czikkeket Bocskaynak minden különösebb nehézség nélkül el kell fogadnia.

A főherczeg teljesen elegendőnek vélte, ha Illésházynak intelmei közül csak egyre hallgat, hogy t. i. külön

[1]) 1606. január (datum nélkül) »opinio domini Illésházy« a bécsi udv. kam. ltárban; alább lesz róla szó.

megbizott főemberét küldje a fejedelemhez. E czélra Lippay Jánost a személynököt választá, a ki az egyességet maga is aláirta, az azt megelőző tárgyalásokon mindvégig jelen vala, a főherczeg intentióit és terveit jól ismeré; a kinek jó magyarsága és világi volta ellen Bocskayék csakugyan nem tehettek semmi ellenvetést, de a kinek jó katholikusságában és királypárti hűségében a legelfogultabb kormánypártiak is megbízhattak. Kevés időre a bécsi egyesség aláirása után elkészült Lippay számára a főherczegi utasítás, mely szigorúan kötött menetrendet szab vala a biztos magatartása elé.[1]) Egyik föladata volt Lippaynak oda hatni, hogy a fejedelem a mellette levő magyarországi és erdélyi urakkal és előkelőbb nemesekkel a februári végezéseket úgy, a hogy vannak, elfogadja és aláirja. Minden újabb tárgyalás, alkudozás meg volt tiltva a személynöknek; egy szócska változtatás nem sok, de utasítása ennyit sem engedett meg.[2]) Lippay küldetésének második czélja pedig abból állott, hogy a fejedelem személyes kivánságait, melyekről a korponai rendek csak általánosságban szóltak, de a melyekre a bécsi egyesség részletesen kiterjeszkedett, ugyancsak minden változtatás nélkül kisértse meg összhangzásba hozni a bécsi egyesség rájuk vonatkozó czikkeivel.[3]) Később ezekkel szükségkép foglalkoznunk kell, — most egyelőre maradjunk Lippay első, főbb föladata elemzésénél.

A február 9-diki egyességnek Bocskay által leendő confirmácziója kérdésénél Mátyás főherczeg és tanácsosai

---

[1]) 1606. február 17. Hiv. más. a bécsi udv. kam. ltárban. — Másnap, febr. 18., Illésházy és Mladossewith újra sürgetik Lippay gyors elexpediálását. Ered. (U. o.). — Lippay küldetéséről különben elég bőven szól *Frankl* A bécsi békekötés cz. tanulmánya. Győri Tört. és Rég. Füzetek III. 255. és köv. Úgyszintén *Zsilinszky* a maga szép művében, Magy. orsz. gy. vallásügyi tárgyalásai I. 287. és köv. l.

[2]) »Ne in minimo in his conclusis articulis et punctis, maxime vero articulos Carponenses concernentibus, verbo ullam immutationem facere permittat.« . . . »Ab omni vero tractatu novo et disputatione penitus obstineat.« Id. h.

[3]) Ezekről szól a Lippay által Bocskaynak átadott irat, Kassa 1606. márcz. 18. Akadémiai kézirattár 17. sz.

abból az alapból indultak ki, hogy Illésházy és Mladossewith »teljhatalommal« ellátva kötötték meg a kiegyezést s hogy e szerint mindazt, a mit ők aláirtak, megbizóik minden csak valamennyire művelt nép közötti nemzetközi szokás szerint különbeni becstelenség vagy mala fides bélyege alatt elfogadni tartoznak.

Miután a kassai 1606. ápril-májusi országgyűlés határozmányainak — melyek, mint látni fogjuk, a februári egyezményt fölforgatták — jogi és ethikai értéke ezzel a kérdéssel áll összefüggésben; miután csak e kérdés ismeretével itélhetjük meg, mily alapja van annak a sok vádnak és mocsoknak, a melylyel egykorú iratok és a későbbi fölfogás is nemcsak az európai katholikusság körében, hanem máshol is a külföldön a »hitszegő«, a »törökhitű« magyarokat s Bocskay »graeca fides«-ét illették: jó lesz a dolognak szemébe nézni és sine ira et studio vizsgálván az okiratokat, itéletet formálni e vizsgálódás eredményeiről.

Ha az ember a bécsi februári egyesség bevezető sorait olvassa, azt érti meg belőle, hogy annak alább elősorolt czikkelyeit a király korlátlan fölhatalmazásával ellátott Mátyás főherczeg s a főherczegnek névszerint megnevezett biztosai, meg Bocskaynak s a hozzá szító magyarságnak Korponáról »cum pleno et sufficienti mandato« »teljes és elegendő fölhatalmazással« fölruházott követei egyetértve állapították meg.[1]) Annak az okiratnak, melyben Bocskayék a teljhatalmat Illésházy és társa részére kiállították, eddigelé még senki sem tudott a nyomára jönni.[2]) De mivel magában a bécsi februári egyesség ünnepélyes okiratában, melyet a fölkelő magyarság megbizottai is aláirtak, ki van mondva és a magyarság megbizottai által elismertetett, hogy Illésházy és Mladossewith teljhatalommal fölruházva kötötték meg az egyességet: hát szentül és joggal meg volt győződve eddig minden historikus annak létezéséről, habár a magyar

---

[1]) Lásd *Irományok*, Függelék *b)*, a bevezetés vége felé.

[2]) Én is hiába kerestem hosszú időn keresztül, míg a dologgal tisztába nem jöttem. Most már nem keresem.

történetirók nem is vonták le belőle a ránk magyarokra nem épen kedvező következtetéseket. Így látjuk, hogy az a magyar történetiró is, a ki először foglalkozott részletesebben az egyességgel, kénytelen e plenipotentia létezését határozottan elismerni.[1])

Hogyan egyeztethető meg azonban e teljhatalom a kassai gyűlés végzéseivel, melyek a februári egyességet nemcsak meg nem erősíték, hanem annyira fölforgatták és elvetették, hogy egy újabb szerződés, az 1606. jún. 23-diki végleges egyesség lőn szükségessé? Miként egyeztethető meg ez ellentét, a nélkül, hogy be ne kellessen vallani, hogy a hiba, ha nem egyenes hitszegésében, hát brutalitásában vagy szelid szóval élve, csélcsapságában rejlik a Kassán időközben túlsúlyra vergődött forradalmi elemeknek? ... Hiszen egy, Illésházyhoz igen közel álló, minden gyanútól mentes tanú, felesége, az okos és tiszteletreméltó Pálffy Katalin, a kinek ezer oka volt véreit és semmi oka nem volt a császáriakat pártolni, a kassai végzések hatása alatt egész elkeseredve irja e kérdésről Thurzó Györgyhöz, hogy férje Mladossewithtel együtt Korponán csak akkor vállalá el a bécsi követséget, mikor határozott és világos felszólítására a rendek határozottan és világosan, egyhangúlag azt felelték és igérték, hogy mindazt, a mit a két követ Bécsben végezni fog, szentül és változatlanul megerősítik.[2]) Nem vagyok képes megérteni, mondá a méltatlankodó asszony, hogyan lehessen most a rendeknek a követeik részére adott teljhatalmat nevük gyalázata nélkül meghazudtolni.[3])

---

[1]) Frankl, A bécsi békekötés, Győri Tört. és Rég. Füzetek III 256. 3. jegyzet egyenest az oklevél bevezető szavaira hivatkozik.

[2]) 1606. május 14. egykorú fordítás a bécsi udv. kam. ltárban. ».... eousque id muneris in se assumere recusassent, donec a domino marito meo interrogatum fuisset, utrum regnicolae ea omnia quae cum Petro Mladdossewith Viennae conclusuri essent, firmiter ac inviolabiliter observarent; ad quae cum regnicolae una voce acclamassent, se omnia firmiter et inviolabiliter observaturos ...«

[3]) »Iam quomodo nunc datam suam plenipotentiam dominis ablegatis, sine infamia nominis ipsorum revocare possint, se (= Pálffy Kata) plane ignorare ...« (U. o.)

Nagyon érthető hát az a magatartás, melyet Lippay Bocskayval szemben tanúsított, midőn Kassán márczius 18-kán első ízben volt a fejedelemnél kihallgatáson. Utasítása szerint a személynök a bécsi egyezmény megerősítését kérte a fejedelemtől. S mikor e kérésre Bécskay azt válaszolá, hogy biztosai jelentését s ezzel természetesen a czikkeket az ország rendei nélkül tárgyaltatni nem akarja, mert a biztosokat nem csupán ő, hanem a magyar és erdélyi rendek közösen küldötték Bécsbe: Lippay ott, Illésházy és Mladossewith jelenlétében, arra hivatkozott, hogy hiszen Illésházyék »teljhatalommal« voltak ellátva s miután az egyességet megköték, most csak Bocskaytól függ annak elfogadása és a körülötte levő tanácsosokkal és főemberekkel való elfogadtatása.[1])

Föltehető, sőt természetes dolog volt volna, hogy plenipotentia nem-léte esetében Lippay kijelentése ellen első sorban a jelenlevő Illésházy és Mladossewith tiltakozzanak. De ha ők, tán nem akarván nehezíteni Lippay és általa Mátyás főherczeg helyzetét, készakarva hallgatnak vala is, alig hihető, hogy a fejedelem többi tanácsosai, a kik a kihallgatás alatt ott állottak, Mágocsy Ferencz, Barcsay János, Segnyey Miklós és Eörvendy Pál hasonló tekintet által érezték volna magukat az itt beleegyezésnek vehető hallgatásra kötelezve. De senki nem szólt a tanácsosok közül sem a személynök állítása ellen. A fejedelem maga pedig azt a feltünő, kitérő választ adta Lippaynak, hogy ő »nem zsarnok, nem Báthory Zsigmond, a ki erőszakkal hajtsa a rendeket valami egyességre.« [2])

Ezen előzmények után nem lephet hát meg bennünket, ha a kiegyezés ellenzői, Forgács és Szuhay püspökök, ápril végén újjal mutattak arra a körülményre, hogy Lip-

---

[1]) Lippay J. jelentése 1606. márcz. 18. a M. Tud. Akad. kézirattára (1606. év. 17. sz.).

[2]) »Dixit se regnum suum ea tyrannide qua Sigismundus princeps ad observationem articulorum cum Sua M^{te} conclusorum adegit, gubernare nolle . . .« Lippay említett jelentése Mátyáshoz. (1606. márcz. 18.)

pay a bécsi czikkek megerősítése nélkül volt kénytelen visszamenni Kassáról, pedig az egyességnek Bocskayt illető pontjai 16-kában világosan benne áll még az is, hogy a fejedelem az egész egyességet Sz.-György napig megerősíteni és a főherczeghez beküldeni tartozik.[1]) Így tartja meg Bocskay, így tartják meg a fölkelő magyarok az adott szót, — mondák kárörömmel a jó püspökök.[2]) És természetesnek fog feltünni előttünk, ha a főherczeg előtt teljesen fölöslegesnek látszott a kiegyezési czikkek tárgyaltatása a magyar és erdélyi rendekkel; ha Mátyást kínosan érinté Bocskay rideg álláspontja, melyről — mint mondja — »non sine admiratione« értesült; ha aggódott, hogy a dolgok ilyetén állását sokan a kiegyezés kárára fogják magyarázni s kihasználni, s ha jónak és szükségesnek vélte Illésházyt arra ösztönözni, hogy Bocskay ellenállását a közjó érdekében törje meg és siessen Kassán is mielőbb létrehozni a kiegyezést...[3]) A mint — rebus sic stantibus — érthetőnek és jogosnak kellene tartanunk Mátyás első miniszterének: Trautson Sixtus grófnak szemrehányásait is, melyekkel Illésházyhoz intézett leveleiben a magyarokat elhalmozta, különösen midőn időközben, nem sokkal Trautson egyik levelének kelte előtt, már a királyi megerősítés is megérkezék Bécsbe. »A már egyszer elvégzett, szerződésileg megállapított dologban nincs semmi szükség a rendek további tárgyalására — vélte Trautson — s okosabb dolog lesz vala Lippayt a megerősítéssel bocsátani vissza, mint az egész ügyet újra fölkavarni.[4]) Ő fölsége, mint jó király, megtette

[1]) Csakugyan így áll az egyességben. L. *Irományok*, Függelék *b)*. Persze az esetre szólt a föltétel, ha a kiegyezést elfogadja Bocskay

[2]) Forgács és Szuhay emlékirata Mátyáshoz 1606. ápr. 26. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.

[3]) Mátyás Illésházyhoz, 1606. ápr. 4. Fogalm. a bécsi udv. kam. ltárban.

[4]) »In rebus conclusis amplius tractare necesse non esset et satius fuisset Lippaium cum confirmatione petita et sufficienti responso dimittere, quam de novo rem actam agere.« Trautson Illésházyhoz, 1606. ápr. 8. után (kelet nélküli) fogalm. a bécsi udv. kam. ltárban.

a maga kötelességét, a rajta esett méltatlanságok, Bocskay cselekedetei miatt nem érzi magát sértve, hanem, a közjóra alót tekintettel enged. Illenék azért a király ily kegyelmes viselkedése után, melylyel a lázadóknak bocsánatot adott, hogy e lázadók a fölkent és koronás király hűségére visszatérjenek«, — irá a bécsi miniszter Illésházyhoz....[1]) S végre teljesen érthető dolog, ha a királyi megerősítés kiadása után föllélekző prágai államférfiak körében újra kishitűség kapott lábra, hogy a magyarokkal való kiegyezésből semmi sem lesz, hogy az újabb tárgyalások mindkét részről csak újabb nehézségeket fognak szülni és — persze Bocskay hibájából — isten tudja csak, mint végződik majd a dolog.[2])

Mind e szemrehányások, mind ez adatok azonban agyaglábon álló erősségek. Sem a februári egyesség »plenum mandatum«-féle kifejezése, sem Pálffy Kata elbeszélése, sem Illésházy és a tanácstagok jelzett hallgatása, sem Mátyás és Trautson meg a többiek szemrehányásai nem állják meg a sarat azon nagyobbsúlyú adatok ellenében, melyek Bocskayt a történelem itélőszéke előtt teljesen tisztázzák.

Illésházy kissé bosszankodhatott, mikor első hirét vette, kassai útjában, annak, hogy Bocskay csakugyan az országos rendek itélete alá akarja bocsátani a februári egyességet. Bosszankodhatott igazán és nem képmutatásból Lippay előtt[3]) ezen azért, mert a kiegyezést teljes lélekből óhajtván, remélte (mint látni fogjuk, csak remélhette), hogy Bocskay, a kinek oly rendületlen tekintélye volt a rendek előtt, a körülötte épen jelenlevő urakkal és nemesekkel, mintegy adhoc országos választmánynyal elfogadtatja és maga is elfogadja az egyességnek legalább Magyarországra

---

[1]) U. o.

[2]) »Ma et in questa et in quella vi nasceranno tante confusioni et saranno tante le pretensioni d' ambe le parti, che non si sà vedere quello che vi si sia per risolvere« — irja Velencze követe 1606. ápr. 3. és hasonlókép nyilatkozik a firenzei követ is ápril 10-diki jelentésében. (Firenzei áll. ltár.)

[3]) Lippay jelentése Mátyáshoz. Liptó-Újvárról, 1606. márcz. 13. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.

vonatkozó czikkeit, a melyeket, ha ő egyszer elfogadott, az országos rendek az ő példája után indulva és őt vakon követve, egyszerűen be fognak czikkelyezni az e czélra kihirdetendő s már — a korponai kivánságok értelmében — az egyességben előre kikötött általános rendes országgyűlésen. Bosszankodhatott hát Illésházy, mert titkos, maga előtt is alig bevallott reménye füstbe ment. És ez emberi dolog. De *joga* azt várni s hinni, hogy Bocskay a kiegyezést magától, a rendek nélkül aláírja, nem volt Illésházynak és ezt nem is állítá ő (Pálffy Kata minden bizonyságtétele ellenére) soha.

Épen ellenkezőleg. Azon a napon, a melyen a bécsi egyességet aláirta s erről Bocskayt értesíté, maga Illésházy volt az, a ki a rendek összehívását Kassára laetare-vasárnapra (márczius 5.) javaslá a fejedelemnek. »Akkorra odaérkeznénk mi is — mondá — a resolutióval (= a februári egyességgel), jóllehet én nálam nélkül is referálhatja Péter uram.« [1]) Sőt már ezt megelőzőleg, mikor első ízben pendíté meg Mátyás előtt az eszmét, hogy külön megbizott által küldje majd az egyességet Kassára, tehát még az egyesség megkötése előtt, a tárgyalások alatt, fölhívta Mátyás figyelmét arra, hogy ennek a megbizottnak Kassán a rendek gyűlésével leszen dolga, a hol a czikkeket tárgyalni fogják; ezért ajánlatos volna, ha azt a megbizottat a főherczeg a rendekkel való alkudozásokhoz szükséges fölhatalmazással ellátná, hogy a minden bizonynyal fölmerülő nehézségeket elsimíthassa s velök megegyezhessen.[2])

Hogyan ajánlhatott volna azonban effélét a főherczegnek Illésházy, ha ő neki magának és társának Mladossewith

---

[1]) Illésházy Bocskayhoz 1606. febr. 9. Szilágyi S. közleménye Tört. Tár 1878. évf. 74. l.

[2]) »Cui auctoritas daretur, difficultates omnes et obiectiones quae per regnicolas ibidem (Kassán) congregandos contra articulos hic Viennae conclusos vel alias proponentur, complanandi et de iis agendi et concludendi . . .« »Opinio domini Illésházy« 1606. január havából (kelet nélkül) a bécsi udv. kam. ltárban.

Horvát Péternek »teljhatalma« volt volna a bécsi alkudozásokhoz?

Bizony nem adott ő nekik senki semmi teljhatalmat. Épen ez volt a legelső botránykő, melybe a bécsi tárgyalások kezdetén a főherczegi biztosok belebotoltak. »Azt véljük, hogy mindenekelőtt a korlátlan fölhatalmazás előmutatását kell Bocskay követeitől kivánni« — így hangzott a magyar tanács azon javaslatának első pontja,[1]) a melyet az Illésházyékkal megkezdendő tárgyalások bevezetéséről terjeszténék a főherczeg elé. E kivánalom szerint járván el a legelső összejövetel alkalmával Mátyás biztosai, természetesnek tarthatjuk azt, a mit pedig a jó Illésházy panaszkép említ föl Bocskayhoz intézett jelentésében, hogy t. i. a főherczegi biztosok a »plenipotentiában akadának [fönn], hogy csak fölségedtől vagyon credentia-levelünk[2]) és az országtól nem volna és ha nincs hatalmunk az conclusióra, hiába volna az tractálás is.« Illésházy ellenokait nem ismerjük, de nem sokat nyomhattak a jogos követeléssel szemben, mert a derék főúr végre elvesztvén türelmét, azt az argumentum ad hominem-et tálalta ki, hogy »ha nem akarnak meghinni, azon az úton visszamegyek, az kin jüttem.« Tudatta ezt aztán a főherczeggel is, a ki azt izené vissza, hogy ő meghiszen az egy megbizó-levélnek is.[3])

Valószinű-e hát a »plenipotentia?«

Menjünk azonban tovább, hogy az ellenmondást megérthessük.

A kassai gyűlésen ápril 27-dikén a februári egyesség tárgyalásakor az azzal elégedetlen rendek azt veték Illés-

---

[1]) »Plenipotentiae litteras a legatis Bocskayanis ante omnia petendas existimamus.« 1606. jan. 4. Ered. u. o.

[2]) Az egyszerű megbizó-levél még nem fölhatalmazás. A megbizó-levél rendesen csak azt szokta kérni, hogy a czímzett elhigyje azt, a mit a küldött megbizója nevében mond. A korlátlan fölhatalmazás pláne ritka dolog; rendesebb az, a melyik ad referendum szól. — Illésházyéknak csak egyszerű credentiálisuk volt s az is csak a fejedelemtől. A czél elérése a kölcsönös jóakaratra hagyatott.

[3]) Tört. Tár 1878. 49. l. Szilágyi S. közlése (Illésházy Bocskayhoz, 1606. jan. 8.).

házy és Mladossewith szemére, hogy a »rendek beleegyezése nélkül többre vállalkoztak, mint megbizásuk szólt«;[1]) panaszkodtak különösen Illésházy ellen, hogy többet tőn, mint kell vala, »mert nem volt teljes hatalma a szerződés megkötésére«. Azért tüstént oda is küldött a fejedelemhez az országgyűlés: megkérdezni tőle, miféle utasítással bocsátá el Illésházyt Bécsbe?[2]) S mikor május 10-dikén a gyűlésben Illésházyt akarták a rendek a bécsi útra az új alkuviteléhez kiszemelni, újra teljhatalom nélkül, a főúr azt nem akarván elvállalni, azzal menté magát, hogy elég szidalmat kelle neki a gyűléstől elszenvedni előbbi követsége miatt, mikor teljhatalma nem volt, csak megbizása a tárgyalások vezetésére, a (korponai) kivánságok szelidítésére, lejebb szállítására.[3])

»Autoritas agendi, tractandi et mitigandi« — ezek a kifejezések vezetnek bennünket a helyes útra, az ellentét kimagyarázására. Nem teljhatalma volt Illésházynak, hanem csak utasítása a fejedelemtől. Ezt az utasítást és a fejedelem megbizó levelét emlegette, mikor tőle a teljhatalom előmutatását követelték s mikor ezzel a főherczeg megelégedett, akkor — a teljhatalom helyett — ezt az utasítást terjeszté elő a január 9-diki conferenczián, a hol az fölolvastatott. Erősen hangoztatták ugyan némelyek a tanácskozáson, mennyire a főherczeg méltósága ellen való dolog, hogy ő tőle, illetve küldöttjétől a korponai rendek a király teljes hatalmat adó levelét követelték, míg ellenben ők, Illésházyék, nem tudnak efféle korlátlan fölhatalmazást fölmutatni.[4]) Kérdésbe is

---

[1]) »Ohne Bewilligung der Ständ ein mehrers sich unterfangen, als ihnen bevolhen.« L. *Irományok* XVII. sz. ápr. 27. alatt.

[2]) »Und klagten ihrer (a rendek) viel, dass er der Sachen zu viel gethan, *weil er nicht hätte plenarium potestatem concludendi* gehabt; und schickten zum Fürsten, liessen ihn fragen, mit was Instruction er ihn abgefertiget?« (U. o.)

[3]) Da doch er (Illésházy) *keine plenipotentiam begehrt* hat, allein autoritatem agendi, tractandi et mitigandi.« U. o. május 9. alatt. Ugyanígy a Csery közölte (Győri Tört. és rég. füz. III. 125. s köv.) napló ugyane datum alatt.

[4]) »Est derogatio Suae Serenitatis, quod ab illa petebatur ple-

került, vajjon megbízzanak-e ily körülmények között a követekkel megállapítandó végzések érvényében [1]) s ha Forgács püspöktől függ vala, ő bizony vissza is kergette volna Illésházyékat. Sőt határozatba ment, hogy, miután nincs plenipotentiájuk, hát csak az esetben lehessen velük a tárgyalásokat megkezdeni, ha ajánlataikat irásban, aláirásukkal és pecsétjükkel megerősítve nyújtják be és kijelentik, hogy a mit velük végezni fognak, azt küldőik el fogják fogadni, — mert így látszik csak meg, mondák a bécsi tanácsosok, meddig terjed megbizatásuk.[2])

Mindebből azonban nem lőn semmi sem. A főherczeg s a főherczegi biztosok végre is megelégedtek azzal a megbízással, a béketárgyalásokra való fölhatalmazás azon mértékével, a melyet Bocskaynak és a rendeknek Korponán kelt, Illésházyék számára adott utasítása tartalmazott. — Ennek az utasításnak eredeti példánya elveszett, még másolatokból sem ismerjük szövegét; de minden egyes pontjának megértésére teljesen elegendő kivonata fönmaradt a főherczegi biztosok január 9-diki ülésének jegyzőkönyvében.[3]) Ezen utasítás második pontja a Forgács Zsigmond előtt szövegezett korponai követelésekre, mint a tárgyalásoknak bázisára utal. Harmadik pontja arra hatalmazza föl a követeket, hogy a mi e czikkek közt Bécsben nehézségeket okozna, azt *magyarázzák meg.*[4]) »Ha pedig ezzel a magyarázattal nem volna ő fensége, a főherczeg megelégedve, mondja a negyedik pont, hát a biztosok *szelidíthessenek* a czikkeken, *de csak a rendek tudtával.*« [5])

---

nipotentia, quam ipsi non habent.« A január 9-diki conferenczia jegyzőkönyve, fogalm. Krenperg kezétől. Udv. kam. ltár.

[1]) U. o.

[2]) U. o.

[3]) Bécsi udv. kam. ltár. A kivonat Krenperg kezétől van.

[4]) »Ut si qui articuli viderentur difficiles, ut illi interpretentur.« Id. h.

[5]) »Si adhuc non esset contenta Sua Serenitas, ut ipsi commissarii *mitigationem* faciant, cum praescitu regnicolarum, salva religionis dignitate.« Id. h.

Íme a plenipotentia igaz históriája, melynek előadása után csak azt lehet kérdeni, mi módon került a »cum pleno et sufficienti mandato« kifejezés a februári egyesség okiratába? s volt-e dolus, animus fraudendi az eljárásban? Erre az a felelet, hogy az utasításnak »autoritas agendi, tranctandi, interpretandi et mitigandi« kifejezéseit fútták föl Bécsben »plenum et sufficiens mandatum«-má, mely tulajdonkép csak a »*sufficiens*« volt, a mennyiben a megbizás korlátolt mértékével a főherczeg *megelégedett.* Történt pedig ez nem rossz szándékból, hanem azzal a jámbor, az ország nyugalmára irányuló czélzattal, hogy e kifejezéssel kinyerhessék a megerősítést a királytól, a ki oly alkut, mely nem érte el a befejezés stádiumát, meg nem erősíthet Történt továbbá, ha szabad így szólnom, taktikából; mert e kifejezésnek az egyesség-levélbe való fölvételével erkölcsi nyomást akart Mátyás Bocskayra gyakorolni. Ha ő Bocskay követeiben, a kik teljes meghatalmazást nem, csak utasítást tudtak fölmutatni, megbizott s velük épúgy, mintha plenipotentiájuk volt volna, végleges érvényű egyességet kötni nem tartózkodott, hát Bocskay sem fog az egyesség megerősítése elől elzárkózhatni. — Ha Mátyás megelégedett a fejedelem megbizó-levelével s nem követelte a rendekét is: hát Bocskay se sürgesse a rendek megerősítését, hanem irja alá főembereivel a rendek nélkül az egyességet. Ez volt a főherczegi udvarban a mérsékeltek gondolat-menete,[1]) a kik a kiegyezést óhajták, ellentétben a kiegyezést rossz szemmel nézőkkel, a kik közül pl. Forgács püspök nemcsak a leghevesebben kardoskodott a »plenipotentia« előmutatásának kivánása mellett, hanem még a kérdés eldőltével is azon volt, hogy legalább azután, a tárgyalások folyamában, szerezzék meg Illésházyék azt a korlátlan fölhatalmazást adó levelet Bocskaytól.

---

[1]) Azt, persze, már az előadottak után sem megérteni, sem elgondolni nem tudom, miért irja Mátyás főherczeg még a saját öcsének: Miksa főherczegnek is a bécsi végzésekről, hogy »welche doch auf ihrer (a Bocskay-pártiak) Abgesandten habende Plenipotenz gehandelt worden.« Ered. máj. 30. Innsbrucki helytart. ltár.

A nem rossz szándék világos lehete Illésházyék előtt. azért irták alá az egyességet a tényállásnak meg nem felelő »pleno mandato« kifejezés ellenére is. — S világos lehete Bocskay előtt is és azért nem tiltakozott Lippay insinuatiója ellen (ha Lippay előadása az igazságnak megfelel). De annak is világos tudatában volt a fejedelem, hogy őt sem az a taktika, sem Lippay rábeszélései meg nem szédíthetik alkotmányos fölfogásában. Már február elején, mikor legelőször vette hirét, hogy a főherczeg valamely megbizottját küldendi hozzá Kassára, megirta, hogy »mihozzánk valami bőbeszédű persuasort csak hiába fárasztanak. mert mi sem az dialectikához, sem az rhetorikához nem tudunk; a dolgot ő magát nézzük, csak azt, a mi nemzetünk javát és magunk megmaradását concernálja; azonkivül az szók és persuasiók minálunk semmit nem fognak.«[1])

És hogy minden kisértésnek előre bevágja az útját, tüstént, a mint megkapta a Mladossewith hozta bécsi egyesség eredeti példányát, még mielőtt akár Illésházy, akár Lippay Kassára érkeztek volna, márczius 7-én kelt nagyérdekű meghivó-levelével[2]) országgyűlést hirdetett ápril 16-kára Kassára. »Az minemű kivánságokkal mind mi s mind országul kegyelmetek a korponai gyűlésünkből Illésházy István uramat és Mladossewith Péter uramat, tanácsinkat, Mátyás herczeg ő felségéhez Bécsbe felküldöttük vala, az minemű választ hoztanak, azokról szükség mindnyájunknak derekas gondolkodásunknak lenni,« — mondá meghivójában a fejedelem, okát adván annak is, hogy a szokásos rövid határidő helyett mért választott most oly hosszút, közel 6 hétre terjedőt, hogy t. i. a gyűlésre »erdélyi atyánkfiai is (minthogy őket is sok részből ezek az tractatusok concernálják) ráérkezhessenek.« Két nappal e meghivó kelte után elkészült az 1606. ápril 4-kére hirdetett kolozsvári országgyűlés számára a fejedelmi előterjesztés, melylyel a fejedelem a bécsi februári egyességnek

---

[1]) 1606. febr. 6. Tört. Tár 1878. évf. 70. l. Szilágyi S. közlése.
[2]) L. *Irományok* I. sz.

Erdélyt illető pontjait az erdélyi rendek elé azon megokolás mellett küldi be, hogy nem akarván »semmit az kegyelmetek hire nélkül végezni és cselekedni a kegyelmetek jövendőbeli állapotja felől, akartuk kegyelmetek eleiben egész országul támasztani (a bécsi czikkeket) és arról per voces liberas a kegyelmetek suffragiumát érteni.« Az erdélyi rendek véleményét a fejedelmi előterjesztés szerint egy, a kassai országgyűlésre küldendő erdélyi országos követség volt vele s a kassai országgyűléssel közlendő.[1])

Ezen szigorúan alkotmányos fölfogásban és eljárásban, melytől Bocskay rövid uralkodása alatt soha el nem tért s melynek még csekélységekben is meglepő példáival találkozunk,[2]) rejlett az egyik bűvös oka annak a teljesen és vakon megbizó odaadásnak, melylyel a rendek Bocskay személyéhez ragaszkodtak.

Lippay rábeszélései és Illésházynak úgy látszik egyeztető kisérletei hatás nélkül pattantak hát le Bocskay elhatározásának érczfaláról. Az országgyűlés ki van hirdetve, mondá Lippaynak; a rendek beleegyezését okvetlenül ki kell kérni az egyesség megerősítéséhez.[3]) S mikor Lippay Kassát odahagyta, a türelmetlenkedő főherczeget a fejedelem, a személynöknek adott válaszon kivül,[4]) egy udvarias, előzékeny levélben is igyekvék megnyugtatni s meg is győzni eljárása helyessége felől. Jól tudja a főherczeg — körülbelől ezeket irta neki, — hogy Illésházyék nemcsak az ő, hanem a rendek nevében is jártak Bécsben s hogy az erdélyieket is közelről érintik a kiegyezés ügyei: »s mivel a méltányosság kivánja, hogy mind az, a mi követeimmel fönséged nevében s ő fölsége tekintélye alatt végeztetett, necsak énnekem, hanem azoknak is tudtul adassék, a kik a

[1]) Szilágyi S. Erd. Orsz. gy. Emlékek V. 402.

[2]) Közülök egyet később, a gyűlés lefolyása alatt alkalmunk lesz érinteni.

[3]) Lippay jelentése Mátyáshoz 1606. márcz. 18. Akadémiai kézirattár 17. sz.

[4]) 1606. márcz. 28. U. o.

követeket fölküldötték volt«: hát természetes, hogy a megerősítés ügyét az országgyűlésre kellett halasztania.[1])

Bármennyire bántotta is a confirmáczió ilyetén alkalmazása és — mondjuk ki őszintén — bizonytalanná válása a főherczeget, a ki a király megerősítő levelét, a nehezebbet ki tudta csikarni: tehetetlenül állott a kellemetlen fordulattal szemben. Jó jel az, hogy a fegyverszünetet Bocskay nem kötötte az ország rendei beleegyezéséhez, hanem nyilt levelei által épen e napokban tette közhirré.[2]) Illésházy is, a kit a főherczeg nem szünt meg buzgalomra serkenteni,[3]) leveleiben mind a főherczeget, mind Trautsont a gyűlés jó kimenetele felől megnyugtatni igyekvék s nyomatékkal igérte meg, hogy mindazt, a mi tőle függ, el fogja követni a kiegyezés gyors tárgyalására s ha lehet, az egyesség változatlan elfogadása érdekében.[4]) Sőt még Thurzó György is küldött egy jó hirt a főherczeghez, midőn tudatta vele, hogy Bocskay egyik előkelő tanácsosa: Mágocsy Ferencz szintén jó prognosticont helyezett előtte Zsolnán egy összejövetelük alkalmával kilátásba.[5]) Így hát lassanként belenyugodott Mátyás az elkerülhetetlenbe: csak arra kérte Bocskayt, hogy az időközben beállott kassai gyűlés ne húzza soká a tárgyalásokat.[6])

[1]) 1606. márcz. 27. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban. (Szabó Károly a Tört. Tár 1882. évf. 24. l. márcz. 26. alatt közli.)

[2]) Bocskay pátense 1606. márcz. 28. Kassa.

[3]) Pl. levele Illésházyhoz ápr. 14. U. o.

[4]) Illésházy levelei Trautsonhoz 1606. ápr. 7. és ápr. 10. U. o.

[5]) Thurzó a főherczeghez ápr. 12. U. o.

[6]) 1606. ápr. 26. Bécsi áll. ltár.

III. FEJEZET.

A Kassára gyűlő rendek. A gyűlés megnyitása. Illésházy jelentést tesz a bécsi alkuról. A fejedelem álláspontja. Hű barátja a kiegyezésnek. De a februári egyesség nem tetszik neki. Ennek különféle okai. Különösen az Erdélyhez csatolandó Részek kérdése s Erdély átengedésének föltételei. Illésházy közvetítő fáradozásai sikertelenek. A fejedelem elégedetlen.

A kassai gyűlés hivatalosan kitűzött kezdetére, ápril 16-kára, ősrégi szokás szerint, még oly kevés számmal szállingóztak be a fölvidék e metropolisába az ország rendei,[1]) hogy a viszonyokkal nem ismerős bizvást kételkedhetett volna abban, vajjon csakugyan szükséges volt-e a gyűlés egybehivása, nem intézhette volna-e el Bocskay és tanácsa — Mátyás kivánsága szerint — a kiegyezés ügyét a késedelmező, jó rendek nélkül is? Nehány nap mulva azonban megváltozott a kép. Bocskay szózata a rendekhez, hogy e gyűlés nagy föladatok megoldására van hivatva, hogy tőle függ a jövő kedvezőbb alakulásának kérdése s hogy nem szabad a nemzetet »minden időre való rettegésben vagy szabadságtalanságban való életben« hagyni,[2]) nem tévesztheté el hatását. Naponként újabb-újabb arczok mutatkoztak a város élénkké vált utczáin.[3]) Ápril 19-kén már a magyarországi követek legnagyobb része együtt volt, kikhez Sz.-György-napig jó csapat tekintélyes nemes, személye szerint hivatalos, csatlakozott, úgy, hogy a gyűlés a Bocskay tartotta gyűlések közt a leglátogatottabbnak mondható.[4]) A du-

[1]) Budner Illésnek, a bányavárosok három követe egyikének jelentése Körmöczbánya tanácsához 1606. ápr. 25. Kassa (körmöczb. levéltár).

[2]) *Irományok* I. sz.

[3]) A bányavárosok követeinek jelentése 1606. ápr. 25. (Körmöczb. levéltár.)

[4]) Illésházy Mátyáshoz, 1606. ápr. 19. Ered. Bécsi udv. kam. ltár. Csery Mihály Pálffy Katához 1606. máj. 13. (U. o.): »ingens multitudo nobilium praecipuorum . . . congregata.« A sok ember miatt igen megdrágult az élet Kassán a gyűlés alatt, mint a bányavárosok követei ápr. 25. jelentik.

nántúliak kivételével minden megye elküldé a maga követeit, a legtöbb város, a mondott területről, szintén képviselve volt. — Nem maradtak el a bányavárosok sem a gyűlésről; Körmöczbánya kérdésére maga az alsó-ausztriai kamara, fölöttes hatóságuk, ajánlotta nekik, hogy ne ugyan senatorok, ne is a polgárok közül küldjenek követet, de mégis képviseltessék magukat, minden eshetőség és kellemetlenség eltávoztatására,[1]) a mely jó tanácsot a gyakorlati eszű bányavárosok meg is fogadtak, még mielőtt — hozzájuk érkezett volna.[2]) A főúri rend nem volt talán akkora számmal képviselve, mint hinni és várni lehete, egy-kettő személyes, magánjellegű okok miatt még a fejedelemhez legközelebb állók közül is távol maradt, mint pl. Mágocsy Ferencz, a fejedelem egyik tanácsosa, a ki pedig a békepárt legbuzgóbb tagja levén, sokat használt volna jelenlétével; továbbá ipa Dersffy Ferencz.[3]) — Találkozunk azonban helyettük a távollevők képviselőivel, a kiknek a korponai gyűlésen nincs nyomuk. Igy pl. Thurzó György, a rendületlen királypárti főúr, a ki »ő fölségéhez való hűségével nem tarthatván megegyeztethetőnek« a kassai gyűlésre elmenni, hogy mégis tudhassa, mi történik a gyülésen, maga helyett egyik »főemberszolgáját«, az északnyugati megyék nemessége előtt nagy becsületben álló Keczer Ambrust küldé Kassára, bőven ellátván őt miheztartás végett utasítással,[4]) melynek értelmében aztán Keczer uram, mint alább látni fogjuk, buzgó előmozdítója lőn a kiegyezés ügyének.

---

[1]) ». . . Aber zur Erhaltung Glimpfens ein dritte Person, so khein Bürger, durch ohne gemessnen Bevelch, blos mit Credentionalibus dahin abgeordnet werden möcht, andere Angelegenheiten hierdurch zu verhüten.« Az alsó-ausztriai kamara Körmöczbányához, 1606. ápr. 12. Ered. Körmöczbánya ltárában.

[2]) Már ápr. 15-kére Kassára érkezett követük. Jelentésük 1606. ápr. 25. Id. h.

[3]) Mágocsy Ferencz Thurzó Györgyhöz 1606. ápr. 24. Bécsi udv. kam. ltár.

[4]) Thurzó Gy. Mátyás főherczeghez 1606. márcz. 21. és ápr. 12. Ered. — Az utasítás ápril 13. Mind a három a bécsi udv. kam. ltárban.

Megérkezett azután ápril 19-kén az erdélyi rendek fényes küldöttsége is,[1]) melyet a kolozsvári országgyűlés, a fejedelmi előterjesztésben kifejezett kivánsághoz képest, választatott meg. Benne részt vőnek Kendy István és Sarmassághy Zsigmond főispánok, továbbá Trauzner Lukács, mindhárman a magyarok részéről, Gáspár János és Bedő István a székelyek részéről, a hires Weiss Mihály brassai és Brassai Bertalan szebeni polgárok a szászok képviseletében.[2]) Végre berukkolt — ha szabad e banális új kifejezéssel élnem — a hajdúkapitányok közül is körülbelől két tuczatra való, Rákóczy Lajos, Rédey Ferencz, Segnyey Miklós és Dengeleghy Mihály főkapitányok vezérlete alatt, nem valami nagy örömére és épülésére a nyugatrészi nemességnek, sem különösen a városi követeknek, a mely utóbbiak félve tekintének e marczona alakokra, »az ördög ez apostolaira.« [3])

Sz.-György-napján nyitotta meg a fejedelem a népes országgyűlést, melynek nagyjai be sem fértek tán abba a kápolnába (a fejedelem lakóházánál), a hol a megnyitó isteni tisztelet lefolyt. A vallásos cselekmény az »Erős várunk nekünk az isten« eléneklésével kezdődött, mely után a »Jövel szent lélek úristen« dallama hangzott föl, a minek végeztével a szószékről egy fiatal, nagy jövőjű református pap, Alvinczy Péter,[4]) egy hó óta kassai magyar prédikátor aratta első babérait országos gyülekezet előtt azzal a szent-beszéddel, melynek alapjául a 116. zsoltár hetedik versét

---

[1]) »Cum splendida legatione«, irja Illésházy Mátyáshoz ápr. 19. Ered. bécsi udv. kam. ltár.

[2]) V. ö. Szilágyi S. Erd. Orsz. gy. Eml. V. 312. és 402—409.

[3]) »Alle des Teufels Apostel — mondja rólunk a bányavárosok követeinek naplója s hozzáteszi még a jelzőt (melyet nem akarok magyarra fordítani) — oder Schlaggen, die er — t. i. az ördög — wegwirft, wenn er schmelzt.« L. *Irományok* XVII. sz. ápr. 26. alatt.

[4]) A Csery közölte Naplóban (Győri Tört. és Rég. Füzetek III. 125. s köv.) »praedicans calvinisticus Petrus N.« De ez nem Bornemisza P., mint Csery véli, hanem Alvinczy, a kit még mint egészen fiatal kassai papot a bányavárosok követei nem ismertek.

vette.[1]) Hatásos ékesszólással fejtegeté az ifjú szónok, mily hálával tartozik a magyar nemzet a Mindenhatónak, a mért az igaz keresztyén hitet — t. i. a protestánsokét — az országban annyi ellenség ellen megvédelmezé; aztán pedig buzgón könyörög, világosítsa meg isten a rendek elméjét, hogy a mit végeznek, az egyformán isten dicsőségére és a haza javára váljék.[2])

Ezzel a könyörgéssel, még inkább pedig az isteni tiszteletet befejező »Da pacem« énekkel némi ellentétben állott a fejedelem cancellárjának: Kátay Mihálynak hivatalos megnyitó, harczias szinezetű beszéde. Szivesen üdvözölvén a fejedelem nevében a nagyszámban összesereglett rendeket s megjelenésökért köszönetet mondván nekik, jelenté a cancellár, hogy Illésházy és Mladossewith a korponai határozatokra meghozták Mátyás főherczegtől a választ, mely még az első ülés alatt föl fog olvastatni.

Inté ennek kapcsán Kátay a fejedelem nevében a rendeket, hogy a kiegyezést csak jó föltételek alatt kössék meg s emlékezzenek arra a régi mondásra, hogy »melius esse honestius mori, quam fucatam pacem habere«, példakép fölidézvén előttük Erdély romlását. Beszéde további folyamán világos czélzattal a bécsi czikkeknek Erdély átadásáról és Bocskay személyéről szóló pontjaira, melyekkel a fejedelem nem volt megelégedve s melyekről alább bővebben kell szólanunk, eszünkbe juttatá, hogy a fejedelem nem vágyott az erdélyi trónra, hanem az erdélyiek unszolva kinálták neki s ő a magyar rendek egyetértésével vállalá el. Végül kéré őket a fejedelem nevében, a ki minden pillanatban kész érettük és mellettük életét koczkára tenni, hogy tanácskozásaikban és határozataikban a közjót tartsák szemük előtt.[3])

---

[1]) »Quid retribuam domine pro omnibus beneficiis Tuis ? . . . Vota mea reddam domino« — mondja a Napló *Irományok* XVII. ápr. 24. alatt. De semmi kétség, hogy *magyarul* idézte Alvinczy a zsoltár szövegét.

[2]) *Irományok* XVII. sz. ápr. 24. alatt.

[3]) U. o.

E harczias hangon tartott szónoklat után az öreg Illésházy emelkedett föl székéről, jelentést teendő bécsi tartózkodása eredményéről. Ha annak, a mit a bécsi alkudozások nehéz menetéről és arról mondott el, hogy már-már re infecta akarta otthagyni Bécset, ép oly tüzelően kellett is a hallgatóság lelkére hatnia, mint a canczellár beszédjének: szónoklata végén már a higgadt megfontolás, a békés gondolatok medrébe terelte a rendek kedélyét az ügyes szónok, midőn arra utalt, hogy bármennyire elégedetlen volt is a bécsi tárgyalások menetével, a főherczegi tanácsosok ridegségével, mindamellett tovább is Bécsben maradt s megköté a nem egészen kivánságuk szerinti egyességet, csak azért, mert folytonosan előtte lebegett az ország kedvezőtlen helyzete, hogy t. i. két hatalmas birodalom közé van beékelve, melyek szétmorzsolhatják.

Ezzel átadá a bécsi február 9-diki egyességet, melyet Kátay nyomban fölolvasott s melynek tárgyalása a következő ülés napirendjére tüstént ki is tüzetett.[1])

Nemcsak azért, hogy a canczellár harczias szónoklatának okát adhassuk, hanem főként azért, hogy a gyűlés tárgyalásainak lefolyását és végzéseit, melyekkel a bécsi februári kiegyezés sorsa fölött döntött, jól megérthessük, szükség a fejedelem és a rendek hangulatát, a pártok állását, nézeteit és aggodalmait kutatásunk tárgyává tenni. Hiszen a gyűlésnek semmivel sem kisebb a jelentősége a Bocskay nevéhez fűződő mozgalom, közjogi intézményeink és a hazai prot. egyház történetében, mint a korponai gyűlésé.

. . . »Csak igyekezzék kegyelmetek serio eleiben adni ő fölségének (= Mátyás főherczegnek), hogy a mint mi sem ide, sem oda nem kapunk, noha volna módunk sokféle praktikában, hanem absque fraude et dolo egy igazsággal [2])

[1]) U. o. Aztán a Csery közölte Napló id. h. Továbbá Budner és a bányavárosok követeinek idézett két jelentése. — A gyülés megnyitásáról elmondottakkal v. ö. még *Frankl* id. ért. Győri Tört. és Rég. Füz. 37. és köv. lapjait. Azonkivül az újabb tört. irod. köréből *Zsilinszky*, Magy. orsz. gy. vallásügyi tárgyalásai I. 289. s köv.

[2]) Nincs helyén ugyan tört. munkában és nem-nyelvésznek nyel-

tractálunk ő fölségekkel, azonképen ő fölségek is kövessék csak az egyenes útat.« Igy szólt a fejedelem a legelső leiratban, melyet a Bécsben alkudozni kezdő Illésházy és Mladossewith Bocskaytól kaptak.[1])

E leiratban mintegy programmját fejté ki a fölkelő magyarság fejedelme: megjelölve a czélt, a becsületes és szilárd alapú kiegyezést, melynek eléréseért vele egyetemben fegyvert fogott az egész keletrészi magyarság. Még ha nem feküdnék is előttünk a fejedelem e bizalmas jellegű levele, még ha nem tudnók is magának Illésházynak, a békés kiegyezés legfőbb előmozdítójának, egyik nevezetes nyilatkozatából, hogy mikor a korponai gyűlés viharos tárgyalásai folyamán már-már a tárgyalások megszakításához s a kiegyezés elejtéséhez jutott a dolog, Illésházy bécsi küldetése eszméjének leghatalmasabb támogatója épen maga Bocskay volt;[2]) ha nem tudnók is ezt: Bocskay eddigi egész magatartásából el kellene ismernünk, hogy a fejedelem a kiegyezést minden rejtett utógondolat nélkül óhajtotta. Az udvari körök higgadtabban s méltányosabban gondolkodni tudó politikusai ebben a bécsi követség után nem is kételkedtek. S bármily kellemetlenül hatott is Lippay sikertelen missiója (a bécsi pontok megerősítése ügyében) s bármennyire megingatá is Mátyás eme kudarcza a hitet a kiegyezés hamaros létrejöttében; a bizalom Bocskay őszinte békehajlamai iránt a mérsékelt körökben annyira nem csökkent, hogy a rendes állapotok beállásán kétségbeesni kezdők

---

vészeti megjegyzést koczkáztatni, de meg nem állhatom annak kiemelését, hogy szerény nézetem szerint az »egy igazsággal«-féle s ezekhez hasonló kifejezésekben XVI. és XVII. századbeli magyar nyelvű levelekben az »egy« szó a régi »szent« értelemben használatos, noha jelentése elmosódhatott, csak a szóban maradván meg.

[1]) 1606. jan. 9. Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 50. l.

[2]) Ezt még Kassán, 1606. ápr. 20-kán, tehát négy hónap multán is különösen hangsúlyozza Illésházy egy Mátyás főherczeghez irott levelében: »Cum . . . etiam legationis meae ad Serenitatem Vestram factae fundamentum ipse (= Bocskay) extiterit.« — Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.

épen ő reá épitének legtöbbet.[1]) Szinte meglepi az embert ez a bizalom. Hogy csak egy példát említsek, jónak látom a kassai végzések kelte utáni napokból, tehát oly időből említeni meg a velenczei követ érdekes megjegyzését, mikor már a bécsi pontoknak a kassai rendek által történt elvetése ismeretes dolog volt Prágában. Az a nyugtalanító hir érkezett ugyan is 1606. május közepe táján a császári székhelyre, hogy a lengyelországi elégületlenek, köztük a dissidens elemek, élükön az ostrogi herczeg, minden áron szoros szövetséget keresnek Bocskayval, mely persze Magyarországon a Habsburgok, Lengyelországban a habsburgi házzal rokon dynastia ellen irányult volna.[2]) »Bocskay azonban — mondja Velencze követe — a kiegyezési tárgyalásokat befejezésre óhajtván juttatni, nem nyitott fület a lengyel ajánlatoknak, noha más időben (t. i. jóval előbb) ez ajánlatok nagyon is kapóra jöttek volna neki.« [3])

Abból azonban, hogy Bocskay a kiegyezést őszintén, egyenesen, de oly alapon óhajtá, melyen Magyarország jogai megóvhatók s Erdély sorsa biztosítható legyen, következik és érthető az is, hogy a huzavona s a szűkkeblűség, melyet a főherczegi tanácsosok részéről a bécsi alkudozások alatt sajnálattal volt kénytelen tapasztalni, a fejedelmet 1606 elején mélyen elkeseríték s fölkelték benne a környezete túlzóbbjai és a török által amúgy is folytonosan szított gyanút, hogy vele szemben az udvar nem őszintén jár el. »Értjük uram — irá Illésházynak, miután a hosszú tárgyalások jó eredményét hat hét múlva is hiába várta, — hogy az ő fölsége (= Mátyás főherczeg) tanácsi csak az időt akarják velünk mulatni s azzal ezt az elkezdett dolgot velünk el-

---

[1]) A firenzei követ jelentése 1606. ápr. 3. (Firenzei áll. ltár.)

[2]) Bocskaynak a lengyelekkel való összeköttetéséről lásd Szabó Károly, Bocskay polit. levelezése. Tört. Tár 1882. évf.

[3]) A lengyelek »hanno procurato d' unirsi co 'l Boscai et con questi Ungheri ribelli a commune diffesa; ma il Boscai che vorrebbe terminar di quà queste trattationi (= t. i. a kiegyezési tárgyalásokat), non ha dato d' orecchie alle lor proposte; seben in altro tempo gli sarebbono state gratissime«. 1606. máj. 15. Disp. di Germ. id. h.

unatni, remélvén azt, hogy efféle halogatással és időmulasztással vagy a magunk erejétől megemésztődünk, vagy egyéb alkalmatosság által megoszlatunk. De fölötte igen megcsalatkoznak efféle gondolatjukban.« [1])

A gyanút és elkeseredést még jobban megerősíté benne a bécsi megállapodások tartalma, melyeknek Magyarországra vonatkozó pontjaival ép úgy nem volt megelégedve, mint a hogy bántotta az a körülmény, hogy az »ő személyes kivánságai«, a miknek Bécsben egészen helytelenül az erdélyi fejedelemségre vonatkozó követeléseket, egész Erdély és Kelet-Magyarország óhajainak összeségét elkeresztelték, Mátyás főherczegnél oly kevés méltánylásban részesültek.

Miután a kassai gyűlés, a nélkül, hogy részletesen tárgyalta volna ez utóbbi kivánságokat, teljesen megnyugodott mind abban, a mit a fejedelem erre vonatkozóan jónak lát követelni; sőt a kiegyezés czikkeinek végigelemzése után kijelenté a gyűlés, hogy a kiegyezést illető határozatait csak akkor ismeri el egyáltalán kötelezőknek, ha a király előbb Bocskaynak Erdélyre irányuló kivánságait kielégíté: e conditio sine qua non-ra való tekintettel kénytelenek vagyunk ez ügyet behatóbban tárgyalni.

A korponai gyűlés folyamán láttuk, hogy a Bocskay »ditiójának« vagyis annak a kérdésnek tárgyalásánál, mely magyarországi megyék csatoltassanak a Bocskay kormánya alatt maradó Erdélyhez? a fejedelem jogara alá kivánkozók túlzó követeléseit Illésházy közvetítő indítványa dönté meg. Ez indítvány értelmében a korponai végzések idevonatkozó pontja Mátyás belátására bízta, hogy Bocskay kivánalmának jóakaró mérlegelésével oly területet csatoljon Erdélyhez, mely a Básta-szekerére jutott ország fejedelmét képessé teszi Erdélynek, a keleti magyar részeknek s a magyar korona Havasalföldе fölötti fönhatóságának megvédelmezésére.[2])

---

[1]) 1606. febr. 11. Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 78. és köv. l.

[2]) L. a Korponai Országgyűlés tört. bevezetésében, a Magyar Orsz. gy. Eml. jelen kötetében.

Ezen az alapon Illésházy Bécsben, a számára adott utasítás értelmében, az alkudozás kezdetén Bocskay részére mindazt a földet kérte, mely Nagyszombattól és a Tátrától keletre esik,[1]) a nélkül természetesen, hogy a kérelmet ő, a ki a korponai túlzók hasonló kivánságainak határozott ellensége volt, komolyan értette volna. Hamarosan el is hagyta ez inkább ijesztés, alkudozási taktika czéljából támasztott követelést és a fejedelem utasításához képest tán gyorsabban, mint kellett volna, visszavonult a követelések második, már komoly alappal biró stadiumára. Arra t. i., hogy Bocskaynak Erdély birtokához partium gyanánt necsak az a 4 megye (Bihar, Közép-Szolnok, Kraszna és Mármaros) engedtessék át, melyet elődе: Báthory Zsigmond birt, hanem az egész tiszántúli terület, már t. i. a mennyiben a magyar király kezén van s ezenkivül Abauj, Zemplén, Ungh és Beregh. Majd e négy utóbbi megyéről is gyorsan lemondván, az alkudozás tizedik napján csak a túl a tiszai földet és Zemplénből Tokaj várát, a hozzá tartozó birtokokkal követelte, a követelést azzal okolván meg, hogy hiszen teljesítése fejében Bocskay a kezeiben levő Vas, Sopron, Zala,[2]) Mosony, Pozsony, Nyitra, Trencsén, Bars, Hont, Nógrád, Zólyom, Liptó, Árva, Szepes, Sáros, Torna, Gömör, Borsod, Zemplén, Ungh, Beregh, Abaúj és Heves megyéket fogja a királynak átengedni.[3]) Végre nem levén képes másként megtörni a főherczeg ellenállását,[4]) a febr. 9-diki egyezségben abban egyezett meg Mátyással, hogy egyelőre csak a Báthory Zsigmond birta megyék adassanak át Bocskaynak, az ezeken felűli tiszántúli megyéket illetőleg pedig maradjon Bocskay követeléseinek elintézése a legközelebbi

---

[1]) Kivonat Illésházyék utasításából, melyet a »plenipotentia« kérdésénél föntebb annyira kiemeltem.

[2]) E túlzással szemben v. ö. a sárvári részl. gyűlés történetét a jelen kötetben.

[3]) Illésházy és Mladossewith beadványa a főherczeghez 1606 jan. 19. Ered. Akad. kézirattár (1606., 3. sz.).

[4]) Illésházy és Mladossewith Bocskayhoz 1606. febr. 1. — Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 63. l.

általános országgyűlésére, miután — mondja az egyesség — ő fölsége a kérdéses megyék rendeit esetleg akaratuk ellenére és ellenkezésben a koronázás alkalmával tett esküjével, mely tiltja az ország területének elidegenítését, más hatalma alá nem bocsáthatja. Szathmárra nézve pedig, mely Bocskay kezeibe esett, az a megállapodás történt, hogy ezt a fejedelem a június 24-dikéig tartó fegyverszünet lejártáig birja, a mikor a főherczeg külön biztosokkal fogja e kérdést elintézni, a közben ő fölsége is megtartván a királyi, illetőleg császári parancsnok alatt álló, különben a partiumhoz tartozó N.-Váradot.[1])

A ditio kérdésének ilyetén megoldása után kimondá a február 9-diki béke, hogy ezt a területet Erdélyhez birván Bocskay, Erdély megmarad Magyarország kiegészítő részének s Bocskay a souverainitás elismerése fejében évi ajándékot küld a magyar királynak s a magyar országgyűlésekre mindig követeit meneszti. Ugyancsak a magyar korona fensőbbségének elismeréseül Bocskay a maga pénzein az érmek egyik oldalára a magyar király nevét és czimerét köteles veretni; a törökkel vagy a magyar király más ellenségével szerződésre nem léphet; ezt az egyességet az erdélyi rendekkel a magyar király biztosai jelenlétében országgyűlésileg fogadtatja el; halála után pedig úgy Erdély maga, mint a magyarországi megyék haladéktalanul vissza kerülnek a magyar király egyenes kormányzása alá.[2])

Semmi kétséget nem szenved, hogy Illésházy ezen stipulácziók aláírásakor túllépett utasítása korlátain. Azért tette-e ezt, mert, mint a korponai gyűlésen e kérdésnél kifejtett tevékenységéből is gyanítható,[3]) annak az egész nyugati Magyarországon elterjedt conservativ fölfogásnak volt a hive, hogy az amúgy is rémítően megtépett ország estét megcsonkítani bűn s hogy minél kisebb a király uralma alatti Magyarországnak a területe, annál kisebb annak

---

[1]) V. ö. *Irományok,* Függelék *b).*

[2]) U. o.

[3]) L. a korponai gyűlés történetét jelen kötetben.

politikai súlya is? Vagy azért-e, mert csakugyan reménysége volt, hogy Bocskay utóvégre is bele fog nyugodni az eddigi partiumon felül kivánt megyék átengedésére egyedül illetékes tényezőnek, a törvényes általános országgyűlésnek döntésébe? Így vagy amugy gondolkozhatott, de tévedését mihamar be kellett látnia.

Mert tán még meg sem száradt a februári egyesség tintától nedves oklevele, mikor megérkezett Illésházyhoz Bocskay szemrehányó leirata, az alkudozásoknál tanusított gyors visszavonulása miatt. »Az magunk szöméyének contentálása felől akartuk volna, ha kegyelmetek az szerint procedált volna, az mint az instructio és az közöttünk való végezés tartotta és legelőször arra ne ment volna kegyelmetek, az melyet mü legutolszorra hagytunk volt.« [1]) S pár napra rá jött a fejedelemnek másik levele, mely méltatlankodva utasítja el a gondolatot, hogy ő neki is csak az a partium adassék, a melyet Báthory Zsigmond birt, holott »nemhogy Zsigmond fejedelemnek, de sem az ifjú, sem a nagy [2]) János királynak azok a földek, tartományok és erősségek kezökben nem voltanak, a melyeket isten mi kezünkbe adott.« [3]) Megérthette Illésházy mind a két levélből, hogy nem csupán a császári kézen levő s föltétlenül Bocskaynak igért Várad átadását követeli a fejedelem, hanem hogy Kassa követelése mellől sincs szándékában elállnia.[4])

Hibáját Illésházy azzal igyekvék jóvá tenni, hogy még

---

[1]) 1606. február 3. — Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 65. lap.

[2]) Sic!

[3]) 1606. febr. 3. U. o. 70. l.

[4]) Meg nem állhatom, hogy Bocskay csendes humoráról itt — épen e két városnál — meg ne emlékezzem. Váradról azt mondja a fejedelem, hogy ez a nélkül is »oly nyavalyás állapotban vagyon, hogy Pecz uram (Pezzen ezredes, a császz. parancsnok, nagy ínyencz) fürjhús gyanánt egeret eszik Váradban«. (Tört. Tár id. évf. 50. és köv.) Kassáról pedig ezt mondja: »Mi itt Kassán jóizűen iszunk néha az édes borokban az kegyelmetek egészségeért; igen meg is szoktuk és szeretjük is az édes bort, bizony immár a savanyú borra nem szoktathatjuk magunkat.« (U. o. 67. l.)

elutazása előtt, Mladossewithtel együtt, egy emlékiratban erős okokkal kérte Mátyást, hogy miután a februári egyesség e módosítása csak tőle függ, Lippayt a Bocskay kivánságára vonatkozó oly engedményekkel küldje Kassára, melyek a fejedelmet minden tekintetben kielégítik.[1]) Kérése azonban nem használt; Lippay, mint láttuk, csak a februári egyesség változatlan elfogadtatása végett járt Kassán; előtte is, Mátyáshoz irott leveleiben, is hiába fejtegeté Bocskay, hogy Erdély fejedelmének a török végvárak, ú. m. Lippa, Világos, Szolnok, Eger és más kisebbek ellenében még sok végvárat kell föntartania s hogy az ezzel járó nagy költségek elviselésére Erdély és az eddigi partium nem elég, mert Básta, Mihály vajda, a vallonok és hajdúk miatt elpusztult ez is, az is; ha hát a király csak a régi partiumot akarná Bocskaynak átengedni, ő nemhogy becsülettel nem felelhetne meg országa s Magyarország biztonsága iránti kötelességének, mint az egyesség is kivánja tőle,[2]) hanem saját udvarát s háza népét sem tarthatná oly karban, mintha csak magánzó, egyszerű főúr volna.[3])

Mind nem ért semmit. Lippay a februári oklevélben foglaltakon fölül egy talpalatnyi földet sem engedhetett a fejedelemnek, a ki a tiszántúli megyék ügyének az országgyűlésre való halasztásában annál kevésbbé nyugodhatott meg, minél valószinűbb volt előtte, hogy a kiegyezés után az országgyűlésen, hol a nyugati megyék és a katholikus elemek is mind meg fognak jelenni, a király ellenkező befolyása esetleg még kedvezőtlen megoldást fogna Erdély fejedelme számára megérlelni. Gúnyosan hangoztatá Lippay előtt, hogy ismeri a »prágai szokást«, hol oklevéllel egyet s mást megerősítenek, de az idők folyamán szépen el is felejtenek.[4]) Hogyan bízhatott volna hát a föltételes igéretben!

---

[1]) Illésházy és Mladossewith Mátyás főherczegnek 1606. febr. 18. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.

[2]) *Irományok*, Függelék *b)*, a 12-dik (erdélyi) föltétel.

[3]) Bocskay válasza Mátyás főherczeg számára Lippaynak márcz. 28. Akad. kézirattár.

[4]) Lippay jelentése Mátyás főherczeghez 1606. márcz. 18. (U. o.)

És jegyezzük meg, hogy Bocskaynak, tudtán kivül is, igaza volt. A bécsi és prágai kormány-körök egyaránt úgy okoskodtak, hogy a Szathmárhoz és N.-Váradhoz tartozó 8 megye[1]) fölér más felsőmagyarországi 8 megye birtokával, hogy Szathmár vára őrzi mintegy az Erdélybe nyiló útakat s annak s a hozzátartozó területnek birásától függ az Erdély felől támadható veszélyek elhárításának lehetősége.[2]) Ennek a véleménynek ad kifejezést Rudolfnak azon Mátyáshoz intézett levele is, melylyel a bécsi egyesség megerősítését megküldé, midőn kiköti, hogy a legközelebbi országgyűlésen a főherczeg egyik legfőbb föladata legyen Váradot, Szathmárt és Ecsedet — a többi közt — a király kezén megtartani![3])

Még jobban bántották a terület kérdésénél Bocskayt azok a részben megalázó, főleg pedig politikátlan föltételek, melyek alatt neki a februári egyesség Erdélyt odaadá. Hogy halála után Erdély a magyar király kezére szálljon vissza, holott épen ettől s ennek kapcsán a Básta-féle kormányzóktól irtóztak legfőképen Erdély rendei, a kik Bocskay magtalan halála esetére a szabad fejedelemválasztás eszméjéhez ragaszkodtak. Hogy a magyar király fenségét oly külsőségekben is kifejezésre kelljen juttatni, mely a török bosszúját fölkölti s Bocskayt s vele Erdély államiságát elsöpri a föld szinéről. Végre hogy az erdélyi fejedelem ne léphessen szerződésre a törökkel, hanem a helyett rettegésben kelljen élnie úgy a portától, mint a prágai hatalmasoktól, »hogy ha csak egy havasalföldi vajdának parancsolnának is, ez mindjárást kihajthassa őt székéből«.[4])

Valóban alig érthető, hogy' állhatott rá Illésházy

---

[1]) T. i. Bihar, Kraszna, Közép-Szolnok, Máramaros, Zaránd, Ugocsa, Szabolcs, Szathmár.

[2]) Lassota Erich Mátyás főherczeghez 1606. ápr. 23. fejtegeti ezt. Ered. a bécsi áll. ltárban.

[3]) Rudolf utasítása Stralendorff Lipót titkos tanácsosa részére 1606. ápr. 3. Fogalm. u. o.

[4]) Bocskay leirata Illésházyékhoz febr. 6. — Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 70. l.

ezekre a föltételekre. Ha nem tudnók, hogy e pontoknál a Báthory Zsigmonddal 1595-ben a török ellen kötött szerződés lebegett a bécsi körök képzelme előtt, azt kellene modern kifejezéssel élve mondanunk, hogy a gyakorlati érzésű Illésházy e kérdésben doctrinaire volt s gondolkozása összes sugarait merően a sz.-korona alá tartozó országok egységességére irányítván, e gondolat nyomása alatt megfeledkezett Bocskay és Erdély tényleges helyzetéről.[1])

Mikor Bocskay e föltételeknek első hirét vette, lelke összes keserűségét kiönté Illésházy előtt. Élete java részét, mondá, eltöltötte; a mi hátra van belőle, lenne bár öröm vagy keserűség, egyaránt rövid. Inkább kész életét koczkára tenni vagy a halálnak dobni, mint e föltételek elfogadásával romlásba dönteni a benne bízó országot. »Az mely táska — folytatá. Básta és Mihály vajda kormányzóságára utalva — egyszer a mi nyakunkat és a magyar nemzetség nyakát megcsiszolta vala, s melynek hordozását igen el is untuk, azt semmikép nyakunkra újolag nem vehetjük. Készek vagyunk inkább egy nap és egy órában mind azt s mind az többit egyszersmind az földhöz ütnünk, hogysem újolag azon táskát nyakunkba vennünk«.[2]) S valóban ő maga volt az, a ki az erdélyi rendekkel szemben elvállalt kötelességéhez képest e föltételeket megküldvén a kolozsvári országgyűlésnek, azokat el nem fogadhatónak »alkalmatlanoknak« bélyegezte.[3])

Bántotta aztán Bocskayt az is, hogy a februári szerződés az ő esetleges fiú maradékát egyenest kizárta a fejedelmi székből, fiú hiányában pedig esetleges leány-gyerme-

---

[1]) Nem változtat a dolgon az a körülmény sem, hogy Illésházy és Mladossewith egy 1606. január 23-diki beadványban így nyilatkoztak: »negocium hoc (vagyis az egész erdélyi ügy) ad ipsum dominum Bocskay pro ulteriori responso erit referendum« (bécsi áll. ltár). Mert ha a február 9-diki egyesség idevágó pontjait csak tervezetnek veszszük is, akkor is gondolható Illésházy, hogy tartalma a fejedelem kívánságaitól messze áll.

[2]) Bocskay most id. febr. 6-diki leirata.

[3]) Szilágyi S. Erd. Orsz. gy. Eml. V. 402.

keiről meg sem emlékezett.[1]) Végre bosszantá az a makacsság, melylyel a bécsi udvar még hallani sem akart abbeli kivánságáról, hogy a kiegyezés megkötése után a hajdúságnak a királyi kincstár legalább 3 havi zsoldot fizessen; holott e követelésnek oka tenyéren fekvő volt, mert joggal lehetne félni, hogy a fizetetlen és rakonczátlan hajdúság erővel — rablással — csikarja ki. a mit szép szerével meg nem kaphat, sőt egyrésze esetleg épen a török zsoldjába áll.[2])

Márczius és április hó folyamán bőven volt alkalma Illésházynak Bocskay növekvő kedvetlenségét tapasztalnia s azt a mind ridegebbé váló állást szemlélnie, melyet a fejedelem követelései megtagadása miatt a bécsi megegyezéssel szemben elfoglalt. Aggódó leveleiben csaknem esengve kérte a szorgos főúr Mátyást és tanácsosait, hogy engedjenek; figyelmezteté őket, hogy csupán Bocskaytól függ az egész kiegyezés nyélbe sütése s hogy őt már ezért sem szabad ingerült hangulatban tartani;[3]) megkisérté — noha bizonyára neki magának is nehezére esett — meggyőzni a

---

[1]) Lippay többször eml. jelent. Mátyáshoz márcz. 18. — A fáma különben ez időtájt sokat beszélt a fejedelem nősülési szándékairól. A »Novitates quaedam ex fidedigno viro 1° Maii acceptae Cassoviae« czímű, a bécsi udvarhoz beküldött irott újság-féle is (ad máj. 5. a bécsi áll. ltárban) ezt mondja: »Nubendi quoque animum habere (Bocskay) videtur; postulat itaque a statibus regni Hungariae ut bona reginae Hungariae sponsae ipsius futurae conferant; se sponsam facile inventurum«. Bocskaynak ezen apocryph kivánságáról azonban a gyűlési acták mitsem tudnak.

[2]) Bocskay utasításának föntebb tárgyalt kivonata. — Illésházy jelentése febr. 1. (Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 63.) Bocskay sürgetése febr. 11. (U. o. 78.). — Firenze követe irja, hogy a török császár hatezer hajdút akar zsoldba fogadni a perzsa ellen. (1606. márcz. 7. — Firenzei áll. ltár). De ha hitték e hirt a kormánykörök, úgy érthető, hogy már *ezért* sem akarták kifizetni a hajdúságot; hiszen úgyis elviszi egy részüket a szultán a perzsa ellen!

[3]) »Censerem ego itaque eum non irritandum, sed potius adhuc benevolentia devinciendum esse. Ab ipso enim quasi tota vis huius negocii dependet, neque regnicolae removeri a se et avelli patientur.« Illésházy Mátyásnak ápr. 28. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.

bécsi udvart arról, hogy azt a területet, a melyet Bocskay kiván, csak a magyar király fensőbbsége alatt óhajtja birni s így teljesen elválni a magyar koronától nincsen még gondolatában sem; fejtegette annak előnyeit, hogy Erdélyt nem a császárnak kell eztán roppant költséggel a török ellen védelmeznie, mert Bocskaynak módjában lesz jól megvédhetni, ha kivánságai teljesülnek, s így megtarthatni a magyar korona számára.[1]) De nem csupán kedvező, új határozat nem érkezett akár a fáradhatatlan Illésházy könyörgő leveleire, akár magának Bocskaynak egyenest Mátyáshoz intézett hasontartalmú soraira[2]) (a mi érthető, mert hiszen Rudolf csak az imént erősíté meg a bécsi czikkeket), hanem még a jóval biztató szó is hiába váratott magára mind a gyűlés bezártáig.

Mindebből az következett, hogy a kiegyezés eszméjének Illésházy mellett legbuzgóbb barátja: a fejedelem, lanyhább és lanyhább lőn a kiegyezés siettetésében, melyet a februári föltételek alatt oka sem volt óhajtania. Szabad kezet engedett azon sokaknak, a kik csupán az ő nézeteihez alkalmazkodtak, a kiegyezési czikkek túlszigorú birálására; sőt tovább menvén, rossz néven vette s szemére is hányta Illésházynak, hogy ez a czikkek elfogadása dolgában befolyását és ügyességét ernyedetlenül igyekvék a rendek közt érvényesíteni.[3])

---

[1]) Illésházy Kolonics Siegfriedhez 1606. ápr. 20. L. *Irományok* II. sz.

[2]) 1606. márcz. 27. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban. (Szabó Károly közli márcz. 26. alatt Tört. Tár 1882. 24.) Továbbá máj. 12. szintén eredeti a mondott ltárban.

[3]) Illésházy nejéhez 1606. május 16. Kassáról. Egykorú fordítás a bécsi udv. kam. ltárban.

IV. FEJEZET.

A kiegyezést ellenző rendek. — Jellemzések. — A legszélsőbb elemek nem állnak erkölcsi alapon. — A kik a kiegyezést politikai okokból kárhoztatják. — A török ágensek üzelmei. — A hajdúság beavatkozása és pártütése. — A szélső elemek minden incidenst kihasználnak. — A lőpor-összeesküvés. — Nagymérvű izgatások. — Czipellősházy és a »német kutyák«. — Rémuralom.

Bizony nem tehetek róla, ha eszembe jut itten a régi latin közmondás: a capite foetet piscis.

Mert a fejedelem e lelki állapota kapóra jött mindazoknak a túlzó elemeknek, melyek már a korponai gyűlésen is erősen izgattak a kiegyezés föltételeinek fölcsigázása mellett, csak azért, hogy a kiegyezés meghiúsuljon; de a melyeket a békére hajló hatalmas többség akkor háttérbe szorított. Pártállásuknak azóta szikkadt malmára vizet hajtott most a fejedelem elégedetlensége s a malom ugyancsak megkezdte a zakatolást. Nemcsak azok hordták belé az őrölni valót, a kiknek zsákja a becsületes meggyőződés tiszta buzájával volt tele, hanem azok is, a kik csak ocsút vagy konkolyos szemet tudtak önteni a garatra.

Ez utóbbiak közt első sorban azok a hizelgők tünnek föl a fejedelem legközvetlenebb közelében, a kik kedves dolgot véltek cselekedni Bocskaynak, ha minduntalan azt susogták fülébe, hogy ne csak követelései mellől ne álljon el, hanem a közvetlen hatalma és birtokában levő összes területet — tehát a Dunántúl híján csaknem az egész királyi Magyarországot! — igyekezzék a maga részére megnyerni az uralkodótól, miután a törökkel kötött szövetség szerint bizton számíthat arra, hogy a szultán őt e terület birtokában, ha tőle azt a császár megtagadná, szives örömest megvédelmezi.[1]) S ha Bocskaynak sem józan megfontolással követett politikája irányítására befolyni, sem jelleméhez

[1]) »Quidam adulatores domini Bocskay persuaserunt ei, ut arces et ditiones sibi nunc subiectos Suae caes. M[ti] non cedat; Turci in illis illum defensoros et conservaturos promittunt.« Illésházy (Trautsonhoz) 1606. ápr. 10. Bécsi udv. kam. ltár.

hozzáférni nem volt is képes az efajta banális hizelgés; annál inkább tetszett a gondolat a zavarosban halászni szeretőknek, a kik a forradalmi mozgalmak alatt a baráttól s ellenségtől egyaránt elrabolt értékekből egyet s mást magukhoz kaparintván, a háború folytatásától vagyoni gyarapodásukat remélték, — azoknak, a kik a gyámoltalanok, a vihar elől menekülők birtokait jogtalanul elfoglalván, a háború folytatásától várták a törvénytelen tényleges birtokállapotok törvényesítését.[1]) Kevesen voltak ugyan, a magyarság becsületére legyen mondva, e derék urak;[2]) de súlyukat növelé az erőszakos rablólovag Nádasdy Tamás és más két, névszerint sajnos nem ismert előbbkelő nemes magatartása, a kik pláne (ha igaz, a mit róluk Velencze prágai követe mond) a legridegebb, sőt visszataszító önzésből azt hirdeték, hogy ha Bocskay István Erdély és a Részek birtokát nyeri a fölkelés vezetéseért, hát a kiegyezésbe addig ők sem nyugosznak belé, míg ők is jutalmát nem veszik hasznos vagy kevésbbé hasznos viselkedésüknek.[3]) Önzés, noha nem ily megvetendő formájú, sőt talán érthető önzés volt az alapja azok ellenzéki magatartásának is, a kik nem egészen ok nélkül féltek a bécsi czikkek miatt attól, hogy azon jószágokat, melyeket Bocskaytól akár teljesített szolgálatokért megérdemelt jutalom fejében, akár vegyes adomány (donatio mixta) alakjában szolgálat és lefizetett pénzösszeg fejében nyertek, előbbi tulajdonosaik kezébe meg nem felelő, sőt esetleg csak pör útján érvényesítendő, tehát nagyon kérdéses kárpótlás mellett lesznek majd a kiegyezés után kénytelenek visszabocsátani;[4]) miután nem volt titok előttük, hogy a nemesség e részben conservativ fölfogású, ez a fölfogás pedig a

---

[1]) Thurzó György Mátyáshoz 1606. ápr. 17. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban. »Sono però alcuni frà loro che vorrebbono migliorar le lor conditioni et farvi qualche acquisto« — irja róluk a kapott tudósítások után Velencze követe még. 1. Disp. di Germ. id. h.

[2]) Thurzó Gy. most említett levelében: »ut illi, cum sint pauci . . .«

[3]) Velenczei köv. jelent. febr. 27. id. h.

[4]) U. o.

jövő általános, rendes országgyűlésen, a hol a dunántúli megyék, a királypárti főurak és a főpapság is jelen fognak lenni, könnyen érvényre juthat.

Az ország ilyen gondolkozású lakosai képviselőinek kisded csoportjánál tekintélyesebbre rúgott az országgyűlés azon tagjainak száma, a kik, küldőik megbizásából, már politikai okokból tartoztak a túlzók pártjához. Ezek Felső-Magyarország keleti megyéiből toborzódtak össze s hozzájok, épen úgy mint a korponai gyűlésen, az erdélyiek és Kassa város követei csatlakoztak.[1]) Érdekes jelenség azonban az, hogy a túlzó megyék legtúlzóbb elemei sem bírtak akár az erdélyieken, akár Kassa követein túltenni. A Thurzó Györgyhöz érkezett hirek szerint az egész gyűlés folyamában Erdély küldöttei voltak a leghajthatatlanabbak s Illésházy is panaszosan említi a gyűlés végén, hogy különösen az erdélyiek a legszívósb ellenzői a kiegyezésnek.[2]) Természetes oka ennek abban keresendő, hogy az erdélyiek a februári egyességnek Erdélyt illető pontjaival épen úgy nem voltak megelégedve, mint a fejedelem; a nélkül, hogy őket érzelmeik hangos nyilvánításában bármi tekintet korlátozta volna, mint korlátolá állása, fejedelmi tiszte Bocskayt. A mi pedig Kassát illeti, itt — szintén figyelemreméltó — maga a városi nép ment elől a jóakaró, de kissé lármás hazafiságban. Semmi sem mutatja jobban az erősen magyar jellegüvé vált város hangulatát, mint az, hogy a végleges (a júniusi) bécsi béke megkötése után is, mely a februáriusinál sokkalta kedvezőbb föltételeket szabott, a béke vagy kiegyezés végrehajtása közben is megtartá ellenzéki érzelmeit: nemcsak megtagadta a királyi biztosoktól az engedelmességet, hanem irtózatos

---

[1]) Thurzó imént említett levele, aztán *Irományok* II. sz.; a velenczei követ máj. 7. id. h. és *Irományok* XVII. sz. máj. 6. alatt; végre Révay Márton Thurzó Györgyhöz máj. 12. (bécsi udv. kam. levéltár).

[2]) Révay most eml. levele; továbbá Pálffy Kata Thurzó Györgyhöz: »Transsylvani prae ceteris maxime inflexibiles extiterint.« Máj. 17. U. o. (Egyk. fordítás.)

szidalmak között halállal fenyegette őket, úgy hogy a fegyveres erő szaporítása lőn szükségessé.[1])

Az, a mi e különfajú elemeket a zajos, de becsületes politikai túlbuzgóságra ösztönzé, az a kivánság volt, hogy megmaradhassanak Bocskay kormánybotja alatt, mint Partium az erdélyi fejedelemséghez csatolva, mely ekként — és innen az erdélyiek támogatása — hatalmas magyar államtestté válnék. Nekik azért kevés volt az, a mivel Bocskay megelégedett volna, hogy tudniillik a Részek a Tisza és Erdély közti királyi ditiót foglalják magukban. Ők azt akarták, különösen a mióta a tokaji német őrség (1606. márcziusában) megadta magát Bocskaynak és így e fontos vár a magyarság kezeibe kerűlt, hogy a Tiszán innen is mindazt a földet, mely Kassától, Tokajtól és a hozzátartozó uradalmaktól keletre esik, minden ezután következő erdélyi fejedelemnek és nem csupán Bocskaynak engedje át Partium gyanánt a király. E terület központja, metropolisa, természetesen Kassa lesz vala, mely városról azt a nézetet vallotta ez a párt, a melyet azelőtt Bocskay — de persze csak az alkudozások folyamán taktikából — hangoztatott, hogy tudniillik ha a magyar király kezébe kerülne vissza, okvetetlenül a török támadás veszélyének lenne a jövőben kitéve s ha aztán ez a város is vidékestől török ditióvá válnék, ákkor végórája is ütne a magyarságnak. Ezért azt tartá ez a párt, hogy inkább akár Győr, akár Komárom veszszen el, mint Kassa; mert azok elvesztéséből, a török kézre való jutásá-

---

[1]) Koháry Péter jelenti 1607. közepe táján (kelet nélkül) Mátyás főherczeghez: »Humiliter etiam significare Ser[ti] V. iusserunt domini commissarii (Forgács Zs. és Dóczy Andr., felsőmagyarországi királyi biztosok), cum civitas Cassoviensis durae admodum et refractariae sit cervicis, nec coërceri in officio viribus ducentorum illorum peditum valeat, quae levissimâ quavis occasione arreptâ mox ad res novas descendere, tumultus excitare peralacris sit adeoque proterva et contumax illa plebs ut vel ipsismet dominis commissariis Vestrarum Majestatum temere obloquentes, mortem minitari ausint eosdemque ad ea etiam permittenda suis comminationibus cogunt, quae autoritati, dignitati Suae M[ti] evidenter repugnant« . . . stb. (Bécsi udv. kam. ltár).

ból a németeknek, Kassa vesztéből pedig csak a magyaroknak támad kára s veszedelme.[1])

De ha a hazafias aggodalom és szorgos előrelátás ilyen furcsa megnyilatkozását, a rövidlátás ekkora mértékét (noha kétségtelen adataink vannak róla) nem akarnók is elhinni e párt embereiről: azt már kénytelenek vagyunk elismerni, hogy a »ditio«, a »Partium« kérdésénél a miatt a lángoló s minden fogalmat fölülhaladó gyülölet miatt sem engedtek, melylyel a Bocskay támadását megelőző császári kományzat tényei és emlékei, sőt némi részben maga az uralkodó személye iránt eltelve valának. Az erdélyiek akárhányszor keserű megjegyzések kiséretében emlegették Illésházy előtt, hogy Básta az ő országgyűléseiken nem egyszer, hanem ismételten is a szemük közé vágta, hogy a császár haragszik rá, a mért kegyetlenebbül nem bánik velük. »Az effélét pedig — irja Illésházy Trautson miniszternek Bécsbe [2]) — nem egykönnyen lehet kiirtani az emberek szivéből«. Felsőmagyarországiak és erdélyiek annyira irtóztak a Básták, a Belgiojosok, a Krauseneggek uralma visszatérhetésének még gondolatától is, hogy némelyik hevesebb megyei követ a szemébe mondá Bocskaynak, hogy inkább százszor adják a török pártfogása alá magukat, mintsem még egyszer eltűrjék a császári generális-kapitányok franczia és vallon meg olasz katonaságának istentelen kicsapongásait. Inkább a török basa jó pénzen megvett védelme, mint Krausenegg zsarolása, a ki — mint Illésházynak elmondták, — még az utczára kimenő asszonyok kontyából is kihúzatta a hajtűt, ha ezüst volt, csakhogy telhetlen pénzvágyát kielégítse.[3]) És százszor inkább a pusztulás, mint egy újabb Belgiojoso

---

[1]) A már föntebb említett »Novitates quaedam ex fidedigno viro, 1º maii acceptae, Cassoviae.« (Bécsi áll. ltár).

[2]) 1606. ápr. 10. Bécsi udv. kam. ltár. »Saepius mihi objicitur, quod dominus Basta in publicis conventibus publice multoties dicebat. Suam caes. Maiestatem graviter illi succenseri et irasci, *quod non crudelius illos tractaret. Haec et his similia simpliciter ex cordibus illorum tolli vix poterunt.*«

[3]) Illésházy Kolonicshoz 1606. ápr. 20. L. *Irományok* II. sz.

uralma, a ki vallon katonát ád a hódító útra kelt püspök mellé, hogy fegyverrel tehessenek erőszakot a protestáns lakosság lelkiismeretén.[1])

Ezt az utóbbi argumentumot különösen a kálvinista papság ösztökélésére hangoztatta a túlzók pártja, mely hatalmas erkölcsi támaszt nyert azon, szónokolni jól tudó s nagy becsületben álló, felsőmagyarországi prédikátorokban.[2]) E harczias lelki pásztorok a kassai gyűlés tárgyalására az egész messze környékből betódultak s a három hétig tartó gyűlés alatt naponkint fölváltva mondottak minden ülés előtt s így napjában sokszor kétszer is, imát és szent beszédet.[3]) Egyikük mindjárt a gyűlés első napjaiban, mikor az előző (április 25-diki) ülésen a viták a mérsékeltebb elemek nagy súlyáról[4]) tanuskodának és így attól véltek a prédikátorok tarthatni, hogy a vallásszabadságról szóló czikk nem a kellő garantia mellett fog megalkottatni, másnap rá villámló szavakban fordult a szent beszéd folyamán azok ellen, a kik a háború alkalmatlanságaitól félvén, ismét német uralom alá vágyakoznak. Éles gúnynyal hasonlítá őket a pusztában bolyongó zsidó néphez, mely elcsüggedve, az egyptomi húsos fazekakhoz áhitozott vissza.[5])

Súlyt kölcsönzött aztán a pártnak némely vezéregyé-

---

[1]) U. o. és ugyancsak Illésházy ugyancsak Kolonicsnak jún. 5. (Innsbrucki helytart. levéltár). Továbbá Illésházy Mátyáshoz 1606. máj. 22. . . . »In ista congregatione Cassoviensi Transilvanorum legati et laesi superioris Hungariae regnicolae lamentabiliter et graviter de crudeli et plane tyrannica (prout illi dicunt) gubernatione et infinitis exactionibus et extorsionibus domini Bastae, domini Barbiani cum militibus vallonis et domini Crausenech, dominorum denique episcoporum, qui non dicendo et praedicando evangelium sed armorum vi et tyrannide conscientias illorum illaqueare et cogere satagebant, — *publice et copiose sunt conquesti, exclamantes universi, omnia dura et quaeque extrema, imo mortem ipsam subire melius esse*, quam sese praedictae gubernationi iterum subiicere. . . .« Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.

[2]) *Irományok* XVII. sz. több helyütt.

[3]) U. o.

[4]) és [5]) U. o. ápr. 25. és 26. alatt és a Csery által (Győri Tört. és R. Füz. III. 125. s köv.) közölt napló szintén e napok alatt.

niség viselkedése. Igy például Kátay Mihályé, a fejedelem cancellárjáé. Kellemessy Mihályé, a személynöké, e fáradhatatlan szónoké és Segnyey Miklósé, az erőszakos, de mégis népszerű katonáé, a kik a politika sikamlós talaján már azelőtt is, ha szabad így szólnom: a támadás hevenykorában, oly messzire mentek, hogy a februári egyesség alapján kötendő kiegyezés esetére birtokaik fekvésénél fogva újra a király alattvalóivá válván, minden közbocsánat ellenére sem hihették, hogy szereplésüket az udvar feledni fogja.[1]) Különösen czikázott pedig a februári egyezkedés ellen a cancellár, a ki a protestáns világ közepett katholikusnak megmaradván,[2]) talán inkább számításból, minden gyanakodás elhárítása czéljából volt a legmesszebbmenő politikai követelések heves szószólója s még egy külföldi barátjához, Lubomirski Sebestyén lublói starostához irt levelében is azt fejtegette, hogy a magyarság és az osztrák-ház között a februári egyezkedés alapján ki van zárva a kiegyezés lehetősége: mert — úgymond a czélon túllövő politikus — »e föltételek nem szabadságot, hanem minden szabad ember előtt gyűlöletes szolgaságot helyeznek kilátásba; pedig ha már egyszer sikerült ezt a jármot összetörnünk, inkább tovább is fegyverrel védjük magunkat, mintsem fejet hajtsunk e méltatlan föltételek előtt«.[3])

A ki a túlzók ezen gondolkozásmodjában a legnagyobb örömét találta, az a török volt. Gondoskodott is róla Bocskay e szövetséges társa, hogy bő táplálékuk legyen a vérmesek-

---

[1]) ». . . Sein doch noch ihrer viel, so sich in diesem Wesen gar zu weit eingelassen, als nemlich der Kátai Mihál, Segnyei Miklós, Kellemessy Mihal und andere . . .« L. *Irományok* III. sz.

[2]) Ezt Bocatius mondja prágai börtönében irt egyik vallomásában (ered. a bécsi áll. ltárban).

[3]) »De pace inter nos et domum Austriacam convenire posse minime existimo; nam conditiones prepositae non libertatem pollicentur, sed exosam hominibus liberis servitutem cervicibus nostris minitantur, quam cum egregie semel excusserimus, armis libertatem nostram potius tuendam, quam iniquis stare conditionibus censuimus.« Egykorú (a jó barát, Lubomirsky beküldötte) másolat a bécsi udv. kam. ltárban).

nek. Diplomatiai ügynököt küldött a budai vezérbasa Kassára, a jó Memhet tihát,[1]) a ki követ uraimékkal örömest ürítgette a borral telt öblös czinkupákat, ha a decorum kedveért (a próféta parancsára való tekintettel) sörhabot raktak a hegyaljai nektár fölszinére, mintha sört innék. Ezt pedig szivesen megcselekedték a jókedvű urak még a fejedelem asztalánál is [2]) és így velük poharazgathatott s szítogathatta elégületlenségük parazsát — a budai basa üzeneteivel, leveleivel s a sajátmaga érveléseivel.

Mert a töröknek sehogysem tetszett a gondolat, hogy a kiegyezés a magyarok és törvényes királyuk között még bizony sikerül s olcsóbban kell majd a békét neki is megkötnie a német császár öcscsével, a »bécsi király«-lyal. Azt szerette volna a budai basa, ha Bocskay legalább még az 1606. év folyamán nem juthat vala egyetértésre Mátyás főherczeggel. Nem csupán az ozmán birodalom világpolitikai constellatiója, a padisah seregeinek az eretnek persák ellen folyó harczai kivántatták vele a német hadak lekötöttségét, hanem erős reménysége volt a fényes porta e derék hívének, hogy a zavarok alatt Győr és Komárom török kézre kerülhet. Ha majd ez megtörtént: ám béküljenek ki akkor a magyarok is királyukkal, akkor majd a szultán is örömest nyújtja a kezét a Magyarországból csaknem egészen kiszorított német császárnak békülésre.[3]) — Ez a terv megérdemelte a fáradságot: a tihák és csauszok folytonos járatását Kassa meg Buda között, meg a fejedelemhez és a rendekhez való sok irást.

Ünnepélyes leveleit a kassai rendek előtt két ízben

---

[1]) Lippay János jelent. ápril elejéről (kelet nélkül) a főherczeghez Kassáról. Akadémiai kézirattár. — A velenczei követ ápril 24-én irja: »Turchi hanno mandato anch' essi lor commissarii in Cassovia et professano di tener le loro negoziationi molto unite et fin quà dicono così gli Ungheri come li Turchi di non voler pace gli uni senza gl' altri.« Disp. di Germ. id. h.

[2]) Lippay most említett jelentése.

[3]) Illésházy Kollonics Siegfriednek június 5. (Innsbrucki helytart. ltár).

is fölolvasák: a gyűlés első felében április 29-ikén és a gyűlés vége felé május 11-ikén.[1]) Gúnynyal emlegette az előbbiekben a jó basa, hogy Mátyás főherczeg »két tarisznyára való« irással sürgeti a békekötést s ugyancsak izengeti, hogy Bocskayval már kiegyezett. Bizony rosszul tennék a magyarok — mondá a török levél, — ha valóban kiegyeznének a főherczeggel; mert a hatalmas szultán el van tökélve pénzzel és haddal segíteni magyar szövetségeseit az egészen kedvük szerinti jó és biztos egyesség kikényszerítésére. Nemsokára megindúlnak török és tatár csapatai, hogy a magyaroknak szolgáljanak: de ha a magyarok békét akarnak, ám jól van, a hatalmas padisah igérete szerint ebben sem tart ellent, hanem visszaparancsolja majd a készülő hadat.

Ez a nagylelkűség azonban csak erőltetett, színleges volt. A török komolyan félt, hogy a magyarok elszakadnak a kiegyezés miatt tőle s gondja volt rá, hogy a padisah nagylelkű lemondására ne kerűljön a sor. A túlzóknak és Bocskay környezetének füleibe a török ágensek sugdosták azt, hogy mindent, a mit Magyarország földjéből kezében tart a fölkelő magyarság, követelni kell a kiegyezésben Bocskay számára, a kit a szultán meg fog e tényleges birtoklásban védelmezni.[2]) Eget-földet, pénzt, katonát pazar igéretekkel kinált a jó török ágens — s valóban nem csoda, ha a túlzók, a kiket annál, a mire a budai basa ösztönözte őket, jóval kevesebb is kielégitett volna, nézetük szerint jogos és szerény kivánalmaikhoz hát annál konokabbul ra-

---

[1]) *Iromány ok* XVII. sz.

[2]) »Illi circumventi sunt multiplicibus blandimentis, pollicitationibus et persuasionibus Turcarum, qui suadent illustrissimo domino Bocskay ne obtentis castris et ditionibus recedat; offerunt illi defensionem, pecuniam militemque sufficientem.« Illésházy Mátyáshoz 1606. máj. 22. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban. Továbbá Illésházy Trautsonnak ápril 10., Kolonics Mátyáshoz ápril 15., Illésházy Mátyáshoz ápril 28. (mind a bécsi udv. kam. ltárban). Pálffy Kata Thurzó Györgynek május 16. (Deák Fark. Magy. hölgy. lev. 169.). Illésházy ápril 28-diki levelében különösen kiemeli, hogy a mit némely gyanakodók hittek az udvarnál, hogy t. i. Bocskay tartaná vissza a törököt a békéléstől, az épen nem áll, hanem megfordítva van a dolog.

gaszkodtak. Sőt tenyéren fekvő és természetes dolog még az is, hogy a kiegyezés igazi barátjainak, a rendek nagy többségének, hangulatára és gondolkodásmódjára sem maradhatott minden befolyás nélkül a porta ezen viselkedése.[1])

A szélső, vérmes elemek e titkos és nyilt törekvései, önző és becsületes rajongásuk azonban komolyabb veszedelmet nem rejtettek volna magukban. Végső elemzésben talán káros tényezőknek nem is mondhatók. Mert, mint a politikai harczok közt nálunk máskor is megtörtént, most is inkább erősbíthetik vala azok állását, a kik az országon kivüli központi hatalommal szemben a mérsékeltebb követelések talajára helyezkedtek. E mérsékelt követelések súlyának csak növekednie, kielégítésük szükséges voltának csak kidomborodni lehetett volna a túlzó elemek képezte háttérből. A veszedelem hát nem innen, hanem épen úgy, mint Korponán, az országgyűlésen kívül álló, az ország képviseletének keretén kívül eső elemek beavatkozásából, abból a politikai vegyfolyamatból volt keletkezőben, mely előállhat, ha a legszélsőbb elemek czélzatai az újra nyugtalankodó hajdúság ürügyeivel összekeverednek.

Mert a mult (1605.) évi deczemberi nagy adománylevéllel csak futólag tudta Bocskay a hajdúságot lecsillapítani. A hajdúság magna chartája a küzdelmek közepett persze csak igérvénynek maradt, a mit a jövőben kell majd beváltani. S minél jobban múlt az idő, annál többre gyült zsoldhátraléka a fizetetlen hajdúságnak. De minél inkább kezdett megvalósulás felé közeledni a nemzeti jogok biztosításának, a rendes és törvényes állapotok helyreállásának ideje, annál erősebbé dagadt e jogok és állapotok kivivóinak, a hajdúságnak amúgy is erős önérzete, melyet csak keveseknél mérsékelt és tett nemessé a haza iránti kötelességnek tudata. Nem a hon- és fajszeretet hiányzott e fegyveres, vad népből, hanem az az ethikai fölfogás, mely szük-

[1]) Rájuk is vonatkozik részben Illésházy ama megjegyzése, mely nejéhez irt levelében május 16. (bécsi udv. kam. ltár) olvasható: »Ex quicquid ego Viennae concluseram, in eo parum consentiebant. Adeo totaliterque eos Turca fascinaverat suis persuasionibus.« (Egyk. ford.)

séges arra, hogy egyesek és osztályok vagy rétegek képesek legyenek magukat az »egész« czéljainak alárendelni. Az igaz, hogy e fölfogás még nem verhetett gyökeret a magyar társadalom ez osztályában azon rövid idő alatt, mely Bocskay szabadságharcza s az előző század azon utolsó évei közt lefolyt, melyekben — mint már egyszer hangoztatám — a még szervezetlen, rabló hajdúkat bitang gonosztevőknek nyilvánítá a törvényhozás, olyanoknak, a kiket, mint a fenevadat irtani szabad, sőt érdem. — Híjával hát az erkölcsi szempontoknak, a helyett azonban birtokában a nem alaptalan, de túlontúlhajtott önérzetnek, a hajdúság 1605 vége óta azt a gyűlöletes valamit fejleszté ki kebelében, melyet a modern történelem a »soldatesca« fogalommal fejez ki. — Fegyver, mely hordozója ellen kész fordulni; eszköz, mely a czél fölé törekszik kerekedni: ez volt 1606 elején a hajdúság. Tisztán és kizárólag a maga kasztérdekeit tartván szemei előtt, már a kassai gyűlés előtt állást foglalt a kiegyezés ellen s ereje teljes brutalitását súly gyanánt igyekvék bedobni a gyűlés tanácskozásainak és elhatározásainak mérlegébe.

Tüstént, a mint hire ment a februári egyesség megkötésének, a törökökkel egyenes összekötettésben álló és Nádasdy Tamással czimboráló dunántúli hajdúk voltak azok, a kik a kiegyezés ellen legelsőben szót emeltek[1]) — s kevés idő mulva velük érzett, velük tartott csaknem az összes hajdúság, vagy legalább túlnyomó része. Nemcsak azért gyűlölték a békét, mert a béke nem volt kenyerük, hanem azért is, mert attól tartának, hogy hátralékos zsoldjuk (melyért ugyan rablásaikkal búsásan kárpótlást szereztek maguknak) majd elvész, nem lesz, a ki megfizesse. Roppant fenyegetődzések közt izenték be Bocskay és a pártjabeli főurakhoz, hogy zsoldjuk folyóvá tétessék, mielőtt a kiegyezés megköttetik.[2]) Ha a katonai fegyelem szempontját tekin-

[1]) A velenczei követ jelent. február 27. és ápril 10. Disp. di Germ. id. h. és a firenzei követ jelent. márczius 22. (Firenzei áll. levéltár.)

[2]) A firenzei követ jelentése márcz. 22. és 30. id. h.; a velen-

teten kivül hagyjuk, hát ez az eljárás még menthető volna talán mi előttünk, kik tudjuk, a mit a hajdúság akkor még nem tudott, hogy a zsoldhátralékból a király kormánya még három, sőt két hóra valót sem volt hajlandó elvállalni. Megdöbbent azonban bennünket az, mikor a hajdúság nagy részét — valami tizenkét ezeret — a legrútabb emberi szenvedély, az irigység mezében látjuk. Nem elégedtek meg a zsold követelésével; jutalmat sürgettek a fejedelem eddigi adományain felül is azért, a mért részt vőnek a nemzeti küzdelemben. Ám jól van. De mintha Nádasdy Tamást akarták volna utánozni, rossz epével s hazug, mosdatlan szájjal azt kezdték kiabálni, hogy ha a fejedelem oly szépen tudott magáról a bécsi egyeségben gondoskodni, hát akkor ő tőlük se sajnálja a jutalmat azokért a szolgálatokért, a melyeknek köszönheti, kizárólag, hogy a saját maga óhajai teljesülni fognak![1] ... Hasonló fenyegetődzések hallatszottak aztán — (hisz' az efféle lelki betegség szintén ragadós) némely várak őrségei részéről is, a kik keményen fogadkoztak, hogy mondjon bármit a bécsi egyesség, ők ugyan a várat senkinek át nem adják, míg ők is jutalmat nem kapnak. Valóságos katonai összeesküvés volt keletkezőben, — s pedig sokkal komolyabb és mélyebbre ható, mint a korponai gyűlés folyamán, — a »polgári«, azaz nem hajdúelemek, a kiegyezés és — Bocskay ellen. A tiszántúli hajdúság a ravasz és alattomos Rákóczy Lajosra, Bocskay kállai várparancsnokára s a hajdúk egyik főkapitányára vetette szemét, őt akarván a fejedelem ellen vezérré választani, hogy csikarja ki számukra és élükön mindazt, a mit köve-

---

ezei követ jelentése ápril 3. id. h. és Illésházy Kolonicsnak ápril 20. *Iromány ok* II. sz.

[1]) A velenczei követ irja márczius 20. (id. h.): » . . .Gl' aiduchi che non vogliono stare al concertato, si vanno in grossando, dimandan al Boscai le paghe, di che vanno in buona summa creditori et poichè *egli* (l. i. Bocskay) *nel suo particolar ha così bon accomodate le cose sue con quest' accordo, dicono di voler anch' essi, oltre li lor crediti, ricognitione del servitio, che gl' han prestito, col mezzo del quale ha ottenuto si può dir tutto quello ch' egli ha desiderato.*«

telnek és akadályozza meg egyszersmind a kiegyezést;[1]) míg a nyugati részeken kalandozó hajdúság a nagyravágyó hajdúkapitányt, Király Jánost, a ki azt hirdeté magáról, hogy ő Korvin János ivadéka, már tényleg ki is kiáltá fejéül.[2]) Ezek is, azok is egyformán fenyegetődztek Bocskaynál s a főuraknál a kiegyezés ellen;[3]) úgy hogy Bocskay a szó teljes értelmében gond és aggodalom közt nézett az országgyűlés megnyitása elé (melyre több okból a hajdúkapitányok nagy részét is be kellett hívnia) már azért is, mert, mint láttuk, Bécsben a hajdúság kielégítését megtagadták, a fejedelem pénztára pedig csakugyan üres volt.[4])

Az az erély azonban, mely Bocskayt változatos élete kritikus fordulóinál mindig jellemezte, nem hagyá el most sem. Ha körülzúgták is a fékevesztett soldatesca hullámai, feje fölött nem csaptak el, mint azt sokan már bizonyosnak tartották.[5]) Csaknem emberfölötti erővel, de Illésházy hű-

---

[1]) A firenzei követ jelentése márcz. 30. id. h. (Rákóczyról így szól: »Detto Ragotzi, huomo cattivo et astuto et ricco . . .«)

[2]) A firenzei követ jelent. ápr. 3. id. h. ». . . Nell' alta Ungheria (*alsó* M. O. helyett) si sia sollevato un' altro capo detto Tiral (így!) Hans che s' intitola rè, sotto pretesto di descender da Giovanni Corvino rè d' Ungheria, quale non sola ha preso l' armi contro Sua M[tà], ma le volta anco contro il prefato Botzkai . . .«

[3]) A velenczei követ jelenti szintén ápril 3. id. h.: ». . . Et fattosi capo un Ragozzi nell' Ongaria et da un' altra parte verso Crovatia et Schiavonia un Janus (= Király János), huomini di pessima natura, vanno facendo il peggio per lo paese et minacciano ogni malo et al Boscai et ai altri baroni che hanno fatto l'accordo . . .«

[4]) A Kassáról jövő Pogrányi elbeszélése után irja a velenczei követ Prágából ápril 24. (id. h.) ». . . pareva che li baroni fossero disposti et inclinati a fermar la pace, ma gl' aiduchi stavano tuttavia forti ne loro protesti, di non voler deponer l' armí ne le loro pretensione, se non riceveno prima sodisfattione nelle paghe, di che vanno creditori, assai grossamente et di qualche altra rícognitione di vantaggio, in premio del servitio da loro prestato, ma perchè ivi ancora si trovavano li capi assi stretti di dinari, si provava difficoltà non poca sopra questo punto . . .«

[5]) Jó ismerősünk Geizkofler Zakariás irja egy memorandumában (1606. ápril 24. után. Bécsi áll. ltár): ». . . Der Botschkay und

séges segédkezése mellett sikerült a gyűlés megnyiltáig valami 160 ezer tallérnyi összeget, kis tapaszt a sajgó sebre, összehoznia és pedig felében a templomi kincsek fölhasználása, felében a szepesi és egyéb városok kölcsönei útján, melylyel azután a nyilt katonai lázadásnak a hajdúság tömegénél elejét vehette.[1]) Nem rettent azonban vissza a leglármásabb és konokabb elemek példás megfenyítésétől sem, mikor közülök a lázadás szítóit fölakasztatá.[2])

Azt persze, hogy a hajdúság elégedetlen szószólói, katona- s »polgári« rendbeliek, befolyásukat a törvényes korlátokon belől a gyűlés alatt a rendek közt, mint a kiegyezés engesztelhetetlen ellenségei, érvényesíthessék, már nem volt képes megakadályozni a fejedelem s ekként találkozunk a gyűlésen a legrakonczátlanabb, bár szám szerint csekély töredékkel, a hajdúság nézeteinek képviselőivel is, a kik a többi túlzókkal egy húron pendülvén, a kiegyezés művének teljes meghiusítására mindent elkövettek.[3]) Kedvelt argumentumuk volt ő nekik már a korponai gyűlésen is az a hamis suppositio, mely Rudolf lelki állapotából indult ki s melylyel most újra előhozakodtak, hogy tudniillik ha erősen, kérlelhetetlenül tartják magukat a magyarok és a béke gondolatát föltétlenül elvetik maguktól, a császár utóvégre is

---

seine Haiduggen, deren er nit mächtig, und sich nach ierem Humor und Willen richten muss . . . stb.«

[1]) A firenzei követ jelent. május 1. Id. h. — Ugyane napról a velenczei követ ezt irja: »Gl' aiducchi continuano anch' essi à star forti nelle lor pretensioni di paghe et di ricognitione et sebene il Boscai fà quanto può per acquetarli, havendo posto insieme fino a 160 mil. talleri, 80 mil. dè quali sono di argenti levati alle chiese del paese et gl' altri 80 mil. gli sono stati dati dalla città di Scepusio et alcuni altri castelli et con questi ha dato quattro paghe (értsd négy havi fizetést) a gl' aiducchi, mà però ancora non restano sodisfatti ne quieti . . .« Disp. di Germ. id. h.

[2]) A velenczei követ május 15. irja: »et il Boscai ha fatto strangolar alcuni che contrarii a questo pensiero (= t. i. a békés kiegyezés) si mostravano capi di seditione et procuravano di tener sollevati quegl' aiducchi . . .« U. o.

[3]) Thurzó Miklós Thurzó Györgyhöz 1606. ápr. 29. Bécsi udv. kam. ltár.

oda fogja dobni nekik Magyarország azon kicsiny töredékét, mely még kezei közt van s így aztán megszabadulnak az osztrák-ház uralmától.[1])

... Ez a sokféle elemből összerakott, épen nem egyöntetű nagy ellenzék, melynek egyes csoportjai, mint láttuk, egészen más-más, erkölcsi szempontból nézve nagyon is különböző alapon fejlődtek és különböző végczélokért is küzdöttek, a negatióban egy volt. Egyforma hévvel ragadott meg minden kinálkozó alkalmat és eszközt álláspontja erősbítésére, a kiegyezés, a bécsi és prágai udvarok hitelének s ajánlataiknak discreditálására, volt légyen az az alkalom komolyabb háttérrel biró ok vagy csak futólagos jelentőséggel biró véletlen. Így például mindjárt a gyűlés elején hir érkezett Németországból, hogy a kassai főbirót, Bocatius Jánost, Bocskay kedvelt latin poétáját és a német fejedelmekhez küldött követét, a császár egyik birodalmi fejedelem területén, tehát a német közjog ellenére, elfogatta, aztán börtönbe veté s kinoztatja.[2]) Mivel Bocatius a német udvaroknál Bocskay és a korponai rendek megbizásából járt s a korponai gyűlés azon tiltakozó leveleit vitte magával, melyekben a rendek a támadás okait előadják és fejedelmüket a lázadás viszketegének vádjai ellen védelmezik: hát a hir, természetesen, roppant kellemetlenül hatott a fejedelemre s az összes rendekre. A hangulatot nem is késett az ellenzék kihasználni, úgy hogy Illésházy jónak vélte sürgősen kérni a főherczeget Bocatius minél gyorsabb szabadon-bocsátására, nehogy ez az ügy szintén olajat öntsön az amúgy

---

[1]) Erről különösen Lassota Erich tudósítja Mátyást. L. *Irományok* XV. sz. vége felé. — De a firenzei követ is kiemeli május 1-jén kelt jelentésében, hogy Kassán egyes hangok emelkedtek a dynastiától való teljes elszakadás mellett. (Firenzei áll. ltár.) Hogy pedig a magyarok előtt nem volt titok, mily kevéssé gondol Rudolf saját dynastiája érdekeivel, azt mutatja Mátyás főherczeg igen érdekes levele Vilmos bajor herczeghez 1606. aug. 16. L. Briefe und Acten zur Geschichte des dreissigjährigen Krieges. 6. köt. (Stievétől), 56. l.

[2]) V. ö. Richter, Gründung der Union (Briefe und Acten zur Geschichte des dreissigj. Krieges etc. 1. kötete) 492. l., 1. jegyz.

is lánggal égő tűzre.[1]) Még kinosabban hatott az az ugyanakkor érkezett másik hir, hogy a sárosmegyei királypárti Szinnyey Merse Györgyöt Eperjesen elfogták, Prágába vitték s börtönbe vetették csak azért, mert a mult télen valami magánügyben Kassán járt. A császári kormány politikai ügynököt, lázítót vélt benne s ezért nyúlt az erőszakos, jogtalan rendszabályhoz, melyet a túlzók már csak a miatt is haszonnal aknázhattak ki, mivel Szinnyey csak Básta menedéklevelében bízva (mely a királynak meghódolókat teljes szabadságról biztosítá) vállalkozott arra. hogy családi dolga rendbehozatala végett a »rebellisek« főfészkébe menjen.[2]) Mikor, mint látni fogjuk, még a kiegyezés őszinte barátainak lelkére is ránehezedett a császári kormány iránt való bizalmatlanság köde, gondolhatni, mily kapóra jöhetett az afféle »kellemetlen incidens« a túlzóknak. S mennyire malmukra hajtotta a vizet az, mikor tudomására jutott a gyűlésnek, hogy Bocskay élete ellen merényletet kovácsoltak ismeretlen kalandorok, a császári család sógorának, a szomszéd lengyel királynak birodalmában![3]) Hát még mikor a szerencsés véletlen fölfödözte a tokaji meghódolt német őrség Kassára szállított tagjainak pokoli tervét, a rendek és a fejedelem ellen szőtt lőpor-összeesküvést! A Bocskay zsoldjába gyanutlanul átvett német katonák közül ugyanis négyen, azon ürügy alatt, hogy a pattantyúsokban nem épen bővelkedő magyar hadak szolgálatára a tüzérség mesterségében akarják magukat kiképezni, engedélyt nyertek a lőporkészlethez szabadon hozzáférni s ezt aztán arra használták föl, hogy a fejedelem lakásának pinczéjébe lőporos hordókat rejtettek el a czélból, hogy, a mint kedvező alkalom

[1]) Illésházy Mátyásnak ápril 28. (Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.) ». . . Serenitas Vestre pro sua innata prudentia facile potest dijudicare. igni oleum addendum non esse . . .« Bocatiust a császár parancsára Nordheim város tanácsa fogatta el s adta ki a császárnak. l. Richter id. h.

[2]) Illésházy most id. lev. Mátyáshoz.

[3]) V. ö. Bocskay levelét Stadniczki Szaniszlóhoz 1606. máj. 19. Szabó Károly közlése: Bocskay polit. lev. Tört. Tár. 1882. évf.

kinálkozik, a palotát a fejedelemmel s a kápolnát a benne ülésező országgyűléssel együtt levegőbe röpítsék. Az egész gyűlést megrázta ez a fölfödözés és az ellenzék, természetesen, még ha oly nagyon nem akarta volna is, hasznot tudott az izgatottságból húzni.[1])

Sajnos azonban, hogy a legszélsőbb elemek, épen azok, a kiknek ellenzékeskedése minden erkölcsi alap hijával volt, e körülmények kiaknázásában csak úgy, mint az agitatióban, már a szabadosság tág mezejére csapkodtak át. Talán csak a mohácsi vészt közvetlenül megelőző idők pártélete hasonlítható össze azzal az elfajulással, melybe a szélsők Kassán a politikai tusákat beterelték. Személyes és gyűlöletes éle kezdett mutatkozni a pártharczoknak. Eleintén csak a politikai humor nyilatkozott meg egyes egyének, a kiegyezési párt egyes befolyásosb tagjai irányában, s mint napjainkban a »mameluk« vagy atyáink »pecsovics« jelzője, úgy kapott föl az ellenzék ajkain Illésházynak, a bécsi egyesség megkötőjének és szorosabb párthíveinek »Czipellősházy« gúnyneve, az érdemes hazafiak »czipellős«, azaz »német« pártállására czélozván.[2]) Később azonban eltünt a humor

[1]) A Csery által (Győri Tört. és R. Füz. III. 125. s köv.) közölt napló május 8. alatt: »Sub praetextu quod artem pyxidariam discere velint, deprehensi incendium voluisse civitati inferre...« És a Napló, *Irományok* XVII. sz., ugyane nap alatt. A négy összeesküvő közül kettő megszökött, a másik kettőt mozsárból lövették ki a várfalakról. Hogy azonban az összeesküvést nem annyira a város fölgyujtása céljából, mint egyenest Bocskay s a rendek légberöpítése végett eszelték ki, arról a velenczei követ elbeszélése tanúskodik (jelentése jún. 12. id. h.) ». . . Il Boscai in Cassovia ha corso gran rischio della vita, perchè quattro Thedeschi accordatisi insieme gl' havevano minuta la casa et preparato tutto questo, ch' era necessario per mandarlo con essa in aria. Mà poco prima che volessero effetuar la risolutione, fù scoperto il loro disegno et si salvò il Boscai. — Delli Thedeschi due sono fuggiti, gl' altri due presi, son stati gettati dalle muraglie in aria, posti in due mortari . . .«

[2]) Érdekes, mint panaszkodik erről s e jelzőt mily komoly sértésnek veszi Mátyás főherczeg Rudolfhoz irott levelében 1606. máj. 20.: »Und eben aus der Ursachen (t. i. a német ellenes gyűlölségből) wird auch ihrer selbst einer allher geschickter Commissarius Stepha-

s beállított helyébe a mogorva gyűlölet. Így például Illésházynak nem volt tanácsos (nem is tette) Kassa falai közül a gyűlés folyama alatt kimozdúlni, mert a hajdúpártiak, a kik őt kimondhatatlanul gyűlölték,[1]) életére leskelődtek s bizony kérdés, sikerül-e neki, ha kimozdul a városból, a hajdúság körmei közül másodszor is úgy kimenekednie, mint első ízben, a gyűlésre, Kassára való utaztában sikerült.[2]) A Czipellősházy gúnynév hamarosan át is változott az alkotmányos elemek söpredéke szájában és »német kutyák« lőn azok neve, a kik a kiegyezés barátai voltak.[3]) Majd egy időre valóságos rémuralom látszott a gyűlés előtt és alatt lábrakapni; gyanú és gyanúsítás mindenki ellen, a ki a kiegyezést óhajtá, mindenki ellen, a ki nem a túlzók gárdájához tartozik. Illésházy nem is igen mert már levelezni Mátyás főherczeggel, noha levelei mind a legtisztább hazafiúi aggodalom szüleménye s Bocskay követeléseinek teljesítését tanácsolók; mert joggal tarthatott attól, hogy hitele, becsülete, tekintélye teljesen meging és elvész a túlozók képtelen gyanúsításai miatt.[4]) — És egy felsőmagyar-

---

nus Illiésházy umb soviel übler tractirt und verächtlicher gehalten, dass er ihrem Fürgeben nach in der allhieigen Tractation ihnen (t. i. a németeknek) viel übergeben und nachgesehen hätte, wird von menniglich derentwegen auf hungarisch Zipellésházy, d. i. ein teutscher Schuh genannt.« (Bécsi áll. ltár.)

[1]) Illésházy irja Trautsonhoz ápr. 10.: »Nemo credit quanto odio a Turcis et militibus (= a hajdúk) prosequor.« Bécsi udv. kam. ltár. L. még *Irományok* II. sz.

[2]) Lippay jelentése Mátyáshoz márczius 18. Akad. kézirattár; a firenzei követ jelentése márczius 30.; a velenczei követ jelentése ápril 3-ról: ». . . quell' Eliashazi . . . ha havuto che fare (= ugyancsak volt mit tennie) a salvarsi dalle lor mani, che nel ritorno che ha fatto a Cassovia, hanno fatto ogni diligenza per farlo priggione et per mal trattarlo.«

[3]) ». . . Verschonen sie (a túlzó Bocskay-pártiak) . . . selbst ihrer, Hungern nicht; haben alle diejenigen, so bishero bei Ihrer Mtät gehalten und sich von Deroselben zu ihnen in Absendung gebrauchen lassen, übl tractirt, »deutsche Hund« gescholten . . .« Mátyás fönt id. május 20-diki levele.

[4]) Illésházy Trautsonhoz ápril. 10. (Bécsi udv. kam. ltár.)

országi békebarát panaszosan említi a tűrhetetlen igát, melyet a rémuralom, — sokkal roszabb, úgymond, a Belgiojosok uralmánál, — Kassán az emberek lelkére rakott. »Tele mindenki gyanakodással és gyanúsítással, úgy annyira, hogy az emberek már egymáshoz látogatóba menni is rettegnek s a szomszédos megyék alig mernek egymás közt az országgyűlések előtt, mint ennekelőtte szokásban vala, közös értekezletet tartani.« [1]) Ezt tudva, érthetjük csak Illésházyt, mikor a gyűlés után Kassáról való távoztával azt irja, hogy a purgatoriumból szabadult ki.[2]) S ha nem hiszszük is el, de mint a helyzetre jellemzőt, fölemlíthetjük azt a kósza hirt, hogy a fejedelem az immár tűrhetetlenné vált állapotoknak végét vetendő, egy pillanatra államcsinyt forgatott elméjében s meg akarta volna öletni a hajdúságnak Kassán bujtogató kapitányait és szószólóit, — a rémuralom szítóit és vezetőit, — ha a tervébe beleavatott rendek a gyökeres kúrába beleegyeznek vala[3]) . . . .

V. FEJEZET.

A kiegyezés párthívei. Különféle árnyalatok. A két főcsoport: Bocskaysták és Illésházysták. Jellemzésük. A conservativok növekvő befolyása. A kiegyezés barátainak aggodalma. A két első összemérkőzés az ellenzékkel: Illésházy bizalmi ügyében és a hajdúkapitányok országgyűlési szavazatjoga tárgyában. Biztató jel, hogy a kiegyezés hívei győznek. Érdemleges tárgyalások a kiegyezés ügyében.

A tevékeny és kiméletlen ellenzéki elemek e zsarnoksága alatt, kardcsörtető zajos tüntetéseik lármája között, a melyben a békésb elemek működése teljesen elveszett, nem

---

[1]) Erről Lassota Erich értesíti Mátyás főherczeget ápril 23. L. *Irományok* III. sz.

[2]) »Ego hodierna die Cassoviâ ex purgatorio movi et discessi« — irja I. nejéhez május 16. Egyk. ford. a bécsi udv. kam. ltárban.

[3]) ». . . Quod etiam hajdonum duces in conventu dominus Bocskay vita privare voluerit; sed regnum id ipsum fieri non permisit« — irja Pálffy Kata Thurzó Györgyhez május 11-én. — Egyk. ford. u. o.

csoda, ha a kiegyezés reménye időről-időre tünni, hamvadni látszott, s még a legvérmesebben bízók is legföljebb csak azt mondták, hogy »minden bizonytalan.« [1]) És azon sem csodálkozhatunk, ha Bocskay és a magyarság konok rosszakarói a fejedelemnek a bécsi februári egyesség irányában mutatott hideg kedvetlenségét a minden kiegyezést elvető pártok magatartásával párhuzamba téve, arra a persze keresve-keresett következtetésre jutottak, hogy mindenben Bocskay ármányt szövő keze rejlik, s hogy a gonosz, nagyravágyó ember Magyarország koronáját áhítozza.[2])

Pedig e vád igazságtalan volt. Mert a mint Bocskaynak még álmában sem fordult meg e hóbortos gondolat, épen úgy a rendek között is az őrült tánczot a tajtékozó hullámok csak a fölszínen járták. Lent, a mélyben talán zavaros volt a tó vize, de nagy tömegében csöndesen, méltóságosan viselte magát.

Ez a nagy tömeg, a gyűlésnek körülbelől két-harmada, most is, mint Korponán, a kiegyezés őszinte híveiből álla. Ugyanazon józan, hazafias elemekkel találkozunk Kassán is, mint a melyeket Korponán láttunk.

A Kassától nyugatra fekvő megyék küldöttei, a városok követei, Kassa kivételével, a személy szerint hivatalosok nagyobb része s a főurak túlnyomó többsége [3]) épen oly határozott barátjai voltak a kiegyezésnek most is, mint a múlt év deczemberében.[4]) Érthető, ha Illésházy ezekbe he-

[1]) Kolonics Siegfried Mátyáshoz ápril 15. Ered. u. o.; Bányavárosok követei jelent. ápril 25. (körmöczbányai ltár); Thurzó Gy. Pogrányi Benedeknek máj. 9. (egyk. ném. ford. bécsi udv. kam. lt.); Ferenczffy Miklós Pálffy Katához május 3. (egyk. ford. u. o.).

[2]) »Ut autem ambitiosae expectationi suae nullatenus via praecludatur, cupit per Suam Sertatem status et ordinis regni assecurari ut etiam post mortem Suae Mtis ab effectando regno Hungariae nullis limitibus circumscribatur, quod tamen Deus avertat.» Ezt az együgyűséget a már párszor idézett kassai »Novitates« czímű irat tartalmazza.

[3]) Firenzei követ tudósítása ápril. Id. h.; Velencze követe irja május 1.: ». . . . perchè . . . molti di baroni inclinano a ratificar la pace et l' accordo di Vienna.« Id. h.

[4]) Illésházy Trautsonhoz ápril 7. Kassáról (Bécsi udv. kam.

lyezé bizalmát; érthető, ha a főherczeg és a királypárti magyarság, csak úgy mint maga Bocskay, ezeket az elemeket tarták legfőkép szem előtt a béketárgyalások felől való döntésnél.[1]) Megengedem, nem egy lehetett közöttük, a kinél kicsinyesb szempontok voltak mérvadók. Megengedem, hogy némelyik közülök, különösen a nyugati megyékből valók, ép úgy mint Korponán, talán túlságos hévvel óhajtották a békés állapotok beálltát. Voltak olyanok, s épen a főurak közt, a kik, a török ágensek üzelmeire való tekintettel, mintegy visszahőkölve a fényes kapu pazar igéreteitől, még a török béke létrejötte nélkül is hajlandók valának nyugalmat szerezni a polgárháborúba fúló országnak s így messzemenő hazafiúi aggodalmaik által űzetve, jóakaratukban mintegy ellentétbe helyezkedtek a török békére irányuló közóhajjal.[2]) Másokat a félénkebb és békésebb természetűek bizonyára meggyőztek a hatalmas és nagytekintélyű Thurzó György nevében beszélő Keczer Ambrus okoskodásai, a ki azzal korteskedett, hogy mindazt, a mi a februári egyességben kedvezőtlennek látszik, a legközelebb egybehivandó általános és törvényes országgyűlésen az ország érdekeivel összhangzásba hozni az immár kormányzóvá kinevezett, jóakaratú Mátyás főherczeg segítségével könnyű dolog lesz. Nem egynél hathatott a királyára mindig tisz-

lt.). Különben már januárban is azt mondja, hogy a megyék békeszeretetébe »spem magnam tam confirmationis praecipuorum articulorum, quam aliarum rerum« helyez. »Opinio domini Illésházy« kelet nélkül bécsi udv. kam. lt.

[1]) Kolonics S. Mátyáshoz ápril 15.: »Die Spanschaften und der ganze Adel sein auf Ihr Mtät Seiten, begehrn alle stark den Fried.« Ered. bécsi udv. kam. lt. — Aztán l. *Irományok* III. sz.: továbbá a velenczei követ jelent. Pogrányi tudósitása után: »che li baroni fussero disposti et inchinati a fermar la pace« ápril 24. id. h.: aztán Thurzó Miklós Thurzó Györgyhöz ápril 29. (bécsi udv. kam. lt.); Csery Mihály is azt irja Pálffy Katának május 13-ról, hogy »omnes fere comitatus uno quasi ore pacem anhelarent.« (U. o.)

[2]) »Frà Turchi et Ungheri in Cassovia è nato qualche disparere per la prontezza che mostravano la maggior parte di quei baroni di volersi accommodare (t. i. Mátyással) anco senza l' inclusione de Turchi« — irja máj. 8. a jól értesült velenczei követ. Id. h.

telettel tekintő magyarok közűl, a februári egyességnek Rudolf által történt megerősítése után, ugyancsak Thurzó Györgynek az a tetszetős argumentuma, hogy az egyességet elfogadó koronás királylyal ellenkezni inkább bűn mint hazafiság.[1]) S ki itélhetné el azokat, a kik főleg azért óhajták a békét, mert rossz szemmel látták, mint válnak a zavarok alatt a birtokviszonyok ziláltakká; mert féltették a sok, szerintök kivétel nélkül törvénytelen birtokfoglalás miatt azt a szilárd társadalmi rendet, melyen a politikai nemzet fölépűlt? Vagy végűl, ki vetne követ azokra, a kiket a hajdúk minden képzelmet fölűlmúló, s a vallon seregekével versenyző pusztításai tettek talán a kiegyezés türelmetlen barátjaivá?[2])

Ha mindezen aggodalmasabb elemek »tárt karokkal«[3]) várták is a kiegyezést s nem tudtak mindenben fölemelkedni a potitikai belátás azon magaslatára, melyből Bocskay s a vele tartók zöme a nemzet jövőjének biztosítására irányzott gondolattal tekinték a kiegyezés ügyét: aggodalmuk a közjónak csak hasznára vált; óhajaik csak jótékony ellensúlyt képeztek az engesztelhetetlen elemek fékevesztett követeléseivel szemben. Közreműködésük csak megerősíté annak a nagy és hatalmas középpártnak az állását, mely a méltányos és a jövő minden eshetőségei ellen jól biztosított kiegyezés hordozója és megteremtője volt.

Magában e döntő erejű pártban két aránylatot különböztethetünk, meg, a nélkül azonban, hogy közöttük komolyabb ellentétről lehetne szó. A nagyobb csoport Bocskay föltétlen követőit foglalta magában. Azokat, kik a Bocskay vezette mozgalomból a következményeket nemcsak Magyarországra, hanem Erdélyre is levonták; a kik helyesnek, méltányosnak és jogosnak tartván a fejedelem Erdélyre

---

[1]) Thurzó Gy. utasítása Keczer András részére ápril 13. (bécsi udv. kam. lt.).

[2]) V. ö. *Irományok* VII. sz. (4. czikk) és VIII. sz.; továbbá XVII. sz. ápril 28. alatt.

[3]) Mágocsy Ferencz kifejezése; Thurzó György jelent. Mátyás főherczeghez ápr. 12., ered. a bécsi udv. kam. lt.

vonatkozó kivánságait, a kiegyezési ügyek két körét csupán csak és minden körülmények közt együttesen — mint a mai publicistikai műszóval mondanók — »junctim« szándékoztak megoldani; az egyikről való végezés érvényét a másikról hozott határozatok elfogadása és végrehajtása nélkül el nem ismerték. Tőlük eltérően, a kisebb, conservativabb fölfogású csoport nem idegenkedett volna attól, hogy a magyar kiegyezés ügyétől az erdélyi kérdés elválasztassék s végleges megoldást, mint a bécsi februári egyesség is contemplálta, a kiegyezés megkötése után a magyar országgyűlésen nyerjen, elismervén egyébként a fejedelem Erdélyre vonatkozó kivánságainak alapos voltát. S habár óhajtotta ez a csoport, hogy a fejedelem úgy a magyar korona fönhatósága, mint a Részek területe kérdésében engedményeket tegyen, a mérséklet ez erényét nemcsak az erdélyiektől meg a fejedelemtől kivánta, hanem önmagára is alkalmazta a magyarországi követelések dolgában, a mennyiben azt tartá, hogy abban, a mi nem vág — hogy modern kifejezéssel éljek — a magyar közjog lényegébe és a mivel Mátyást a nemzet és ország iránt jobb indulatra lehet hangolni, a nemzet érdekeihez erősebben hozzá lehet csatolni, a kiegyezés gyors létrejötte s a jövőre való reális biztosítása kedveért engedni politikai okosság.

S ne higyje senki, hogy itt olyan emberekkel van dolgunk, a kik kényszerűségből csatlakozván a forradalomhoz, titkon, bensejükben »aulikusok«, az udvar kegyeit szomjúhozók, tehát a közmondással ellenkezően farkasbőrbe öltözött bárányok valának. Függetlenebb s tiszteletreméltóbb pártot, mint ez, nem mutat föl a magyar politikai élet története egy időszakban sem. Képzelhetni-e a férfias függetlenség, a méltóságos önérzet szebb példáját annál, a melyet ez a csoport akkor adott, a mikor a kiegyezés föltételeinek azon pontjáról volt szó, melyben a király a támadásban résztvevők büntetlenségét elismerni s a támadásra a feledés fátylát borítani kéretett föl. A király *kegyelmet* igért a Bocskay-pártiaknak, ha hívek lesznek s maradnak hozzá. »Ő fölsége e kegyességét — így feleltek erre a conservativabb elemek

— hűséges szolgálatainkkal igyekszünk meghálálni, de *kegyelmet* ő felségétől semmiképen nem fogadunk el; mert *bünt*, a melyre lehet *kegyelem* a válasz, ő fölsége ellen nem követtünk el. Megelégszünk azért azzal, ha ő fölsége atyai kegyessége *feledést* borít a forradalomra!« [1]) . . . S hasonló férfias függetlenséget tanusított ez a párt, ha kellett, Bocskayval szemben is, péld. akkor, a midőn a még királypárti nemesek azon birtokainak ügye került tárgyalás alá, a melyeket a hajdúk a szerencsi országgyűlés (1605. ápril) előtt már elfoglaltak, s a melyeket a szerencsi gyűlés végzései értelmében 1605 pünkösdjéig jogos tulajdonosaik kezébe kellett volna visszabocsátani, de Bocskay kapitányai eladományoztak. Miután az ekként kifosztottak 1605 végeig, természetesen, nem csatlakoztak Bocskay támadásához, arról folyt a szó, hogy az új birtokosok a javak birtokában megmaradhassanak. A conservativok ezeket az adományozásokat egyáltalán törvényteleneknek tarták s bátran ki is mondák a túlzók e kivánsága előtt szemet húnyni akaró Bocskay szemébe véleményüket. »Mivelhogy — így szóltak — mi épen efféle és egyéb jogaink és szabadságaink védelmére öveztük föl karddal derekunkat, hát e követelésbe semmikép nem egyezünk bele s nem akarjuk, hogy véreink

---

[1]) »Quod Suae Mtas se offert: nolle insurrectionem hanc nostram quovismodo iudicare, palam et occulte, per se vel per alios, sed si fideles eius erimus, omnibus *gratiam* conferet. Hanc Suae Majtis gratiam fidelibus servitiis volumus reservire. Sed gratiam nullatenus a Sua Mte acceptamus; quia tale *crimen* contra Suam Mtem, quod *gratiam* mereatur, non commisimus; sed eo contenti sumus, quod ex paterna sua clementia non vult de hoc recordari.« A korponai gyűlés (1605. november—deczember) conservativ-szabadelvű (sit venia verbo!) pártja határozati javaslatának (melyet a gyűlés nem fogadott el) 13. pontja. Az irat czíme: »Ad responsum Caes. Mtis nostra resolutio, quam fecimus in hospitio inter nos, sed regnum se aliter resolvit.« Igen-igen sajnálom, hogy e fontos iratra, mely a Bocskay-párti mérsékelt elemek álláspontját minden oldalról megvilágítja s egyike a legbölcsebb államiratoknak a XVII. század magyar történetében, rajtam kivül eső okok miatt csak a korponai gyűlés megirása és kinyomatása után akadtam. (Bécsi udv. kam. lt.)

csak azért, mert eddigelé nem csatlakozhattak hozzánk, kárt valljanak.« [1])

A nemzetnek épen az volt a szerecséje, hogy 1606 közepétől kezdve az 1608-diki koronázó országgyűlés nagy alkotásáig e mérsékeltebb s méltányos fölfogású csoport nézetei a legtöbb kérdésben nyomot hagytak, sőt érvényre jutottak.

Kezdődő befolyását e pártcsoportnak, melynek élén Illésházy állott s melyhez a többek közt Wizkelethy Tamás, Ostrossith András, Apponyi Pál, Mágocsy Ferencz, Dersffy Ferencz és Mladossewith Horváth Péter tartoztak, mutatja az a körülmény, hogy a kassai gyűlés tárgyalásai folyamán a megyék nemessége Bocskayhoz bizottságot menesztett s ennek szónoka férfias beszédben fejtegeté a fejedelem előtt, hogy a mint a megyék szívvel-lélekkel csatlakoztak hozzá szabadságuk és hitük védelme czéljából, addig míg a király organumai ezekben őket szorongatták, épen oly szívvel-lélekkel kivánják a kiegyezést most, mikor uruk-királyuk békejobbot nyújt feléjük.[2]) — Ugyancsak e párt befolyásának számlájára irandó továbbá az, hogy a kiegyezés összes hívei személyes sérelmeik és életbevágó egyéni érdekeik hátratolásával a kiegyezési pontok tárgyalását vették elő, mikor a magán-panaszok és kérvények tárgyalása volt volna május 6-dikán a napirenden.[3]) S mikor végre mélyreható, lelkiismeretes viták és eszmecserék után a nagy kiegyezési párt

---

[1]) »Quod Bocskay petit, ut bona quae ipse aliis contulit et etiam sui capitanei, penes eos maneant: ignoscat nobis dominus Bocskay, nos etiam simul cum Sua M^te [huic] non consentimus; quia juxta constitutiones Serencsianas omnibus sub poena notae infidelitatis usque ad festum pentecostes debuissent restitui et ex antiquis libertatibus regni tales donationes, quae ante legitimam electionem fiunt, nullae sunt. Quare nos penes hanc et alias libertates nostras accinximus gladiis et ideo non possumus ad haec accedere et nostris fratribus, qui adhuc nobiscum non sentiunt, nolumus damnum inferre . . .« U. o. a 14. czikk.

[2]) Lassota Erich tudósitása Mátyáshoz május 12. L. *Irományok* XV. szám.

[3]) L. *Irományok* XVII. sz. május 6. alatt.

egyértelműleg arra az eredményre jutott, hogy a februári egyességet, úgy a mint van, nem lehet elfogadni: a kassai gyűlés törvénykönyvének kilenczedik czikkébe bizonyára a conservativ csoport indítványára lőn a fejedelemhez intézett azon kérés beigtatva, hogy a Mátyás főherczeggel újra kezdendő kiegyezési alkú fonalát haladék nélkül vegye kezébe.[1])

Nem volna azonban teljes a kép, melyet a kiegyezési párttról alkothatunk magunknak, ha megfeledkeznénk egy kedvezőtlen körűlményről. Erre czéloztam föntebb, midőn azt mondám, hogy a tó mélyén a nyugodt víztömeg kissé zavaros volt. A bécsi egyesség föltételei nem elégítének ki, a minden áron békét akaró egy-két félénkebb hazafin kivül, senkit. Röviden és jellemzően, de joggal írja róluk Bocskay Rákoczy Zsigmondhoz Erdélybe: »Nem tetszenek, a mint látjuk, senkinek.« [2]) Nehéz köd, a csalódás, a levertség köde ült a legjobbak lelkén is. Csalódásé, hogy Illésházynak, Forgács Zsigmond reménykeltő korponai missiója után, ily több tekintetben szűkmarkú engedményekkel kelle Bécsből visszatérnie.[3]) S levertségé, mert tudta minden békebarát, hogy e szerint a kassai gyűlés most már nem az utolsó állomás a várvavárt kiegyezés előtt, mint a gyűlésre való egybesereglésnél örömmel hitte s hihette mindegyikök, hanem újabb, erősb küzdelmek szintere. S noha némely, e küzdelmek színhelyétől távol álló, prágai államférfiak optimismusa a Bocskay-párti magyarság e kebelbeli politikai harczainak nem is látszott valami nagyobb súlyt tulajdonítani,[4]) azok ott Kassán, a kiknek szívén feküdt az ország jövője, fekete aggodalommal néztek e harczok elé, a melyből esetleg a szélső elemek kerűlhetnek majd ki győzelmesen.

---

[1]) L. *Irományok* VIII. sz.

[2]) Ápril 29. — Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. év. id. h.

[3]) Ennek több izben kifejezést adnak az iratok s a Napló is.

[4]) Ezt tükrözi vissza a velenczei követ május 15-diki jelentésének következő passusa: »Continua la speranza che questi Ungheri voglino certamente accordarsi, perche seben sono ancora discordi in alcuni capitoli, la differenza non è pero tale, che la stimino bastante per romper il tronco del negocio . . .« Id. h.

Es ez az, a mi a helyzetet Kassán, Korponával szemben, jelzi. A bizonytalanság; a szélső elemek megnövekedett esélyei; az a veszély, hogy a senkinek nem tetsző februári pontok tárgyalása alkalmával egyes, nagyon lényeges vagy nagyon kényes kérdéseknél a túlzók nézetei találnak túlsúlyra vergődni s a teljes szakadás király és nemzet között elháríthatatlanná válik.

.... A két nagy párt összemérkőzésére, erejének kipróbálására a gyűlés kezdetén mihamar két alkalom is kinálkozott. Az egyik Illésházy fölvetette bizalmi kérdés fölött való döntés, a másik pedig a hajdúkapitányok ülési és szavazati jogának kényes ügye volt.

Az előbbire mindjárt a gyűlés legelső napján rákerült a sor.

Az eddigiekből is bőven láthattuk, hogy Illésházy István, a fejedelem és a korponai gyűlési rendek megbizottja, a kiegyezés nagy művén egész lelkéből, bámulatos energiája teljes megfeszítésével dolgozott, a mint Mátyás főherczegnek és Trautson miniszternek Bécsből való távozásakor és Kassán a gyűlés előtt ismételve is megigérte.[1]) Mint a legmérsékeltebb elemek vezére igyekvék a februári egyességet, bár az mindenben saját magának sem volt inyére, ha nem is a maga egészében, de legalább minél kevesebb változtatással elfogadtatni; abból a nézetből indúlván ki, hogy — mint még február 9-dikén Bocskayhoz irá — »nem jó a jószerencsét sokszor megpróbálni s nehezebb is vele birni, hogysem a gonosz szerencsével«;[2]) meg hogy a kiegyezés létrejötte után az egyesült nemzetnek elég alkalma és ereje lesz óhajait majd a legközelebbi országgyűlésen keresztülvinni. Láttuk, hogy túlbuzgósága még a fejedelem nemtetszését is kihívta; láttuk, hogy a hajdúk őt kézrekeríteni törekvének, tudjuk, hogy egyenest halállal is

---

[1]) Illésházy Trautsonhoz márczius 7. Znió-Vára, ered. a bécsi udv. kam. ltárában; ápril 7. Kassáról (u. o.) s más iratokban. — V. ö. még, a mit *Frankl* mond id. ért. a Győri Tört. és Rég. Füz. IV. 35. és köv. lapok.

[2]) Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 75. l.

fenyegették;[1]) az imént mondók ei, hogy a szélsők »Czipellősházy« gúnynévvel illeték; maga panaszkodik leveleiben, hogy Bocskay egy időben azzal a gyanúval terhelé, hogy el akarja tőle a rendeket szakítani, hogy a rendek némely része, még a bár túlzó, de tiszteletreméltó hazafiak közűl is, azt veté szemére a tanácskozások folyamán, hogy inkább a némettel mint honfitársaival tart;[2]) fönmaradt aztán egy tudósítás arról is, hogy a benne nagyon bízó, erősen békepárti városi elemek őt »jó császári s osztrák érzelműnek«[3]) ismerék, a mit Kassán nem épen a dicséretes tulajdonságok közé soroltak s végűl azt is mondja egy eléggé megbizható kútfő, hogy a vitéz Bosnyák Tamást, Érsekujvár kapitányát, a szélső elemek kivánságára csak azért menté föl e tisztség, e bizalmi állás alól Bocskay, mert a gyanúba vett Illésházynak rokona és lekötelezettje volt.[4]) Ha mindehhez hozzá veszszük még azt a körülményt, hogy a mint a kiegyezés létrejő, a bécsi egyesség 12. pontja értelmében Illésházynak, mint sok másnak, vissza kell vala kapnia azokat a roppant uradalmakat, melyeket tőle hamisított itélet alapján, törvénytelenűl és jogtalanúl kobzott el a kamara: hát könnyen megérthetjük, hogy személyes ellenségei közűl azok, a kiknek kenyerük a rágalmazás volt, ellene azzal a csunya váddal léptek föl, hogy működésében csak javai visszaszerzésének óhaja vezeti; hogy Bécsben magánügyei, nem pedig az ország érdekei feküdtek szívén, mikor a februári egyességet

---

[1]) Firenzei követ jelent. márczius 30. (Firenzei áll. ltár); Illésházy Mátyáshoz ápril 19., ered. a bécsi udv. kam. ltárban és *Irományok* II. sz.

[2]) Illésházy Pálffy Katához május 16. (Bécsi udv. kam. ltár) és Kolonics Siegfriedhez június 5. (egyk. ford. Innsbrucki helyt. lt.).

[3]) »Den sie für gar gut kayserisch und österreichisch halten.« L. *Irományok* XV. sz.

[4]) ». . . Gl' Ungheri . . . non si fidando interamente delle negociazione di Heliashassi . . . mandano a Vienna un' altro loro barone per sollicitar la conclusione . . . Gl' Ungheri in questo mezzo hanno mandato a mutar il governatore di Castelnuovo (Érsek-Újvár) ch' è cognato d' Heliashassi, ch' è segno assai demostrativo ch' de esso non si fidano . . .« Velenczei követ jelentése június 26. Id. h.

aláírta.[1]) Különösen kitünt pedig a vádaskodásban és efféle rágalmak terjesztésében Kassán valami Lőkös László nevű buzgó hazafi, a ki azt a positiv adatot is fölhozta Illésházy ellen, hogy Mátyás főherczeg neki Bécsben kétszázezer forintot adott s ezért szít a főur inkább a németekhez mint a magyarokhoz.[2])

Távol van tőlünk azt állítani, kogy Illésházy működésének rúgói közt nem szerepelt elvesztett birtokai visszaszerzésének gondolata. Azt is elismerjük, hogy a köszvényes, beteges, 65 esztendős öreg embernek jó részben ez a gondolat adta azt az emberfölötti erőt, melyet a Bocskay forradalma organizálásában, Bocskay intézkedéseinek sikeres támogatásában, a hajdúk deczemberi lecsendesítésében, aztán az országgyűlési vitákban, a bécsi alkudozásokban, a terhes és gyakran hetekig tartó s minduntalan megújuló ide-oda utazgatásban kifejtett, s hogy ebben a reménységben koczkáztatá vagyona utolsó morzsáit, melyeket Lengyelországba való futásakor a kamarák körmei elől megmentenie sikerült, s melyek élte végén tőle a nyomort, a koldusbotot valának elháríttandók.[3]) Sőt elhiszszük, hogy ez a reménység iratta vele azt a térítvényt is alá, melyet már talán a bécsi béke-alkudozások előtt, nem tudjuk mikor, követeltek tőle s a melyben hűséget, becsületes és jóakaró közvetítést fogadott a királynak, talán Bocskay tudta, mindenesetre Bocskay előzetes beleegyezése nélkül.[4]) Tudjuk azt is, hogy e térítvény aláírása után 1606 január 16-dikán parancsot küldött volt Mátyás főherczeg a kamarákhoz, hogy Illésházynak még ott lévő ezüstneműi, drága szőnyegei s egyéb ingóságai

[1]) L. *Irományok* XVII. sz. ápril 24. alatt.

[2]) Pálffy Kata Thurzó Györgyhöz ápril 16. (bécsi udv. kam. ltár). V. ö. *Frankl* id. értek. Győri T. és Rég. Füz. IV. 35.

[3]) L. Illésházy leveleit Kolonicshoz 1606. ápril 20. *Irományok* II. sz. és nejéhez május 16. (bécsi udv. kam. ltár).

[4]) »Admonitus esset serio Illésházy — mondja a magyar tanács 1606. január 4-diki üléséből kelt »opinio-jában (bécsi udv. kam. ltárban) — ut memor fidelitatis suae, quam in plurimis suis litteris sacr. caes. regiaeque M^ti pollicetur, et *super quâ reversales etiam dedit*, sinceram in hac tractatione reconciliationis operam navet.«

tüstént kiadassanak.[1]) Előttünk fekszik ugyancsak Mátyás főherczegnek egy meleg ajánlata Illésházy számára Rudolf királyhoz, javai visszaadása tárgyában és ismerjük Rudolf egy leiratát Mátyás főherczeghez, melylyel ez ajánlat következtében megerősíti a Mátyástól február 15-dikén, tehát a februári bécsi egyesség aláirása után kiállított főherczegi decretumot, mely a magyar kiegyezés sikeres létrejötte esetére Illésházynak még morvaországi gyönyörű uradalma, Hodolin (németül Göding) visszaadását, itt szenvedett kárai megtérítését, s azon 200,000 tallér birság-pénz elengedését is kilátásba helyezé, a melynek lefizetésére őt a császári udvari kamara, teljesen jogtalanúl, a morva országos törvények ellenére rá akarta kényszeríteni.[2]) S végül azt is jól tudjuk, hogy midőn a kassai gyűlés végeztével újra Bécsbe ment s itt Bocskay-párti biztostársaival együtt junius 23-dikán a végleges bécsi békét megkötötte, mindaddig nem akarta aláirni a kiegyezés okmányát, míg a sz.-györgyi és bazini uradalmak többször megigért átadását újra meg nem igérte neki a főherczeg.[3])

Ne feledjük el azonban azt se, hogy a mit a maga számára kért és kivánt, az nemcsak jogos és legitim kivánság volt, hanem a korponai és kassai országos követelések 12. pontjában, a kiegyezés föltételeinek egyik kiegészitő részét foglalta magában. És ez a pont, mely a Bocskay támadása előtt törvénytelenül elkobzott javak visszaadását mondá ki, nekie épen semmivel sem használt többet, mint a Bánffyaknak és Dersffyeknek., a Kapyaknak és Deregnyeyeknek, a Mágocsyaknak és Kállayaknak, meg a hosszú létánia többi tagjainak, kik valamenynyien vissza valának nyerendők tőlük törvénytelenül elkobzott birtokaikat.[4]) A kü-

[1]) Bécsi udv. kam. ltár.

[2]) Mátyás főherczeg instructiója a Rudolfhoz küldött osztrák kamarai elnök Breuner Kristóf számára 1606. február 22. u. o. és Rudolf leirata Mátyáshoz 1606. márcz. 21. Bécsi áll. ltár.

[3]) Khlesl püspök levelei Mária főherczegnéhez 1606. július 1. Hammer-Purgstall, Khlesl II. 10.

[4]) A bécsi februári egyesség 12-dik pontja, lásd *Irományok,* Függelék *b).*

lömbség köztük és Illésházy között csak az, hogy ő érettök is Illésházy fáradozott, de nekik nem volt részük azokban a rágalmakban, melyekből Illésházynak itt is, ott is — Bécsben meg Kassán — bőven kijutott a szenvedélyükben elvakultaktól, a kik a forradalmi idők izgatottsága alatt a becsületes alkuszon, a mérsékletre intő, jóakaró közvetítőn vágtak végig azért, mert nem az ő kivánságuk szerint dőlt el a közügy egészen jobbra vagy egészen balra.

Mert a mint Kassán a magyarságot az udvar kivánságai felé törekvék hajlítani az agg államférfi, ép oly becsületesen igyekezett Bécsben a főherczegi udvart minden áron a fejedelem és a rendek kivánságainak teljesítésére rábirni. Még ha méltánytalanoknak látszanának is a magyarok követelései, mondá Bécsben a főherczeghez benyújtott egy emlékiratában, akkor is teljesíteni kellene azokat, már csak azért is, hogy az esetre, ha a török súlyos, el nem fogadható békeföltételeket szab, a kielégített magyarságot el lehessen mellőle téríteni.[1]) Még ha világos kárával járna is a kiegyezés ő fölségének, irá Kolonics Siegfriedhez Kassáról, meg kell kötnie s nem szabad bosszúvágyónak lennie; mert ha egyszer elvész Magyarország, nem igen lesz visszaszerezhető.[2]) Azt tegye a király, a mit atyai és királyi kötelessége parancsol; ne a Bocskay ellen való gyülölet, se egyéb sérelem érzése ne vezesse elhatározásában, hanem a keresztyénség közjavát viselje szemei előtt. Ne tegye a pótolhatót a pótolhatatlannak elébe; azt, a mit Bocskaynak enged át, később úgyis visszakapja, de ha Magyarország elvész »és a magyarság törökké válik, mint a bosnyákok, akkor vége mindennek«.[3])

---

[1]) »Opinio domini Illésházy«, melyet (kelet nélkül) 1606. januárjában a főherczeghez benyújtott, bécsi udv. kam. ltár.

[2]) L. *Irományok* II. sz.

[3]) »Agat Sua Mtas caes. officium regis et patris, neque sinat se offendi iniuriis vel personâ Bochkaii, sed ponat ob oculos commune bonum reipublicae christianae et neque remedibilia irremedibilibus praeponere dignetur. Suo enim tempore omnia illa quae domino Bocskay bonis conditionibus cedantur, reduci poterunt; amissâ autem

Nem egyszer, ha' százszor ismételte mindezt szóval és irásban. De a mint Kassán a szélsők németnek, úgy Bécsben a túlzók hitszegő lázadónak tarták. S a mint a Lőkös Lászlók Kassán, úgy rágalmazták őt a Forgács Ferenczek és Szuhay Istvánok Bécsben meg Prágában. E rágalmak befolyása alatt Mátyást maga az uralkodó intette, hogy a tárgyalások folyamán csak mértékkel higyjen Illésházynak.[1]) A hyperloyális magyar tanács pedig Mátyás főherczegnél azzal vádolá, hogy térítvénye ellenére ugyancsak káros szolgálatokkal mutatja ki igért hűségét királya iránt;[2]) mert megbirságolta a bányavárosokat Bocskay pénztára részére, mert Korponán adózást eszközölt ki a rája hallgató rendeknél Bocskay számára; hogy szétosztatá a hajdúkat ő fölsége birtokaira s a mi fő, pénzt teremtett elő deczemberben a hajdúk kielégítésére, »a kik, ha nem kaptak volna zsoldfizetést, vagy tüstént szétoszlottak volna, vagy (— és itt valóban nem tudja az ember, mit gondoljon a magyar tanács logikájáról —) Bocskay és Illésházy ellen támadtak volna«.[3]) — Ugyanez a magyar tanács, épen akkor, mikor Bocskay Illésházy túlbuzgóságát a februári egyesség elfogadtatása végetti agitatiójában rossz szemmel nézi, újból bizalmatlanságot igyekszik kelteni ellene a főherczegben, mert, úgymond, »nem csupán hidegen kell vala referálni a Kassán a bécsi alkudozásokról, hanem azon igyekeznie, hogy

semel Hungariâ, vix aliquando recuperabitur. Imo post paucos annos fient (a magyarok) et illi Turci, sicut Boznenses ...« Illésházy Trautsonhoz 1606. ápril 10. Bécsi udv. kam. ltár.

[1]) »... Und dem Illéshazy allein, da nit andere Hungarn dabei, nit zu viel vertraut werde ...« Rudolf Mátyáshoz 1606. január 14. Bécsi áll. ltár fogalm.

[2]) »... Hactenus enim valde mala officia et nequaquam eiusmodi (= azaz megigért) fidei suae correspondentia praestitit«, mondja a magyar tanács imént idézett opiniója.

[3]) »Bocskayo enim pecuniam ad solvendos haidones undiquaque conquisivit, qui alioquin si stipendia non habuissent, vel statim discessent, vel verum ipsummet Bocskay et Illésházi invasissent et sic partes ipsius (= Bocskay pártját) semper fovit ac in progressu huius rebellionis ipsum adiuvit.« U. o.

a februári pontozatok el is fogadtasanak!«[1]) Míg a németbarát Czipellősházyt a szélsők Kassán köznevetség és közgyűlölet tárgyává igyekeznek tenni: Szuhay püspök a pápa prágai nuntiusához irt levelében gúnyosan jegyzi meg, hogy a német tanácsosok a békére annyira éhesek, hogy legfőbb reményüket Illésházyba, a németek esküdt ellenségébe helyezik.[2]) S mikor Kassán a vallási czikk ki nem elégítő fogalmazása miatt Illésházy ellen a saját hitsorsosa, Tökölyi Sebestyén, a nagy orthodox lutheránus mennydörög, a túlzó kálvinisták pedig Illésházyt pláne a »pápáskodók« közé sorolják: ugyanakkor Bécsben Forgács Ferencz és barátja az egri püspök azon keseregnek, hogy Bocskaynál a katholikus vallás és egyház életbevágó érdekeiről a katholikusok legnagyobb ellensége, Illésházy István tárgyal.[3]) Mikor a kassai rendek többsége a gyűlésben azt jelenti ki, hogy Illésházy a bécsi alkudozásoknál túlságos engedékeny volt s áthágta megbizatása határait: Khlesl püspök azt irja Mária főherczegnőnek Gráczba, hogy a magyarok megbizásából megint Illésházy jő Bécsbe alkudozni, menedéklevelet kér az útra, hogy »bennünket még jobban befonjon, mint előbb«.[4]) A hajdúk kézre akarják keríteni és megölni a szerintök mindenáron békecsináló főurat, a durva Khlesl pedig azt irja ugyancsak Mária főherczegnőnek, hogy »elhigyje fönséged, Bocskay egész rebelliójának ez a hitvány ember — már mint Illésházy — a szerzője.«[5]) — A vas-

---

[1]) Magyar tanácsosok véleménye Illésházy egy levele tartalmáról 1606. május 9., bécsi udv. kam. ltár.

[2]) ». . . In Illésházii, jurati hostis Germanorum promissis spem suam collocaverint.« Borghese-ltár (most a Vaticánban.)

[3]) Forgács és Szuhay püspökök beadványa Mátyás főherczeghez 1606. ápril 26. (bécsi udv. kam. ltár).

[4]) »Illiáscházy begehrt Glaidt und will khummen, unsz vielleicht noch mehr zu betriegen.« Khlesl Mária főherczegnőhöz 1606. május 27. Hammer-Purgstall, Khlesl II. 9.

[5]) ». . . Ew. Durchlaucht glauben mir gnädigst, dass ich diesen znichtigen Menschen für den anthorem halte des Bocskay Rebellion.« Khlesl Mária főherczegnőhöz 1606. július 1. Hammer-Purgstall, Khlesl II. 16.

kalapos kálvinista papok az egyiptomi húsos fazekakra visszasóhajtozó zsidókhoz hasonlítják a német-békére áhitozó Illésházyt, a piszkos szájú bécsi püspök pedig »vakmerő magyar bestiának« nevezi.[1]) S hogy végre a kép, az ellentétek e szemenszedett harmóniája teljes legyen, Lőkös László hazaárulójáról, a ki 200,000 forintért eladta honát a németnek, a hasonszőrű Khlesl azt mondja, hogy magánügyei miatt képes az egész országot romlásba dönteni.[2])

Az ellenpárt politikai kiméletlensége nagyon fájt Illésházynak: de tudta, hogy rászolgált, midőn a kiegyezés mellett oly hévvel kardoskodott s tudta, hogy lesz, minthogy volt is elég alkalma álláspontját védelmeznie.[3]) Nem is panaszkodott a politikai támadások miatt tudtunkkal, csak egy izben, midőn visszatekintve a kassai gyűlésen lefolyt tusákra, azt irta Bocskaynak, hogy »ha a békesség útjához szállottam, a mennyire én [ahhoz hozzá] értettem, nem láthatom be, hogy azzal fölségednek vagy hazámnak úgy vétettem volna, hogy méltán suspectusnak kellene itéltetnem. Még mikor csak igen ifjú voltam is, tökéletlenségemért meg nem pirult az orczám. Most immár, a mikor 65 esztendős korban vagyok, az én istenem segítségéből elhigyje fölséged, hogy [még] inkább nem [pirul meg]«.[4])

Annál jobban bántották azonban Lőkös Lászlónak és társainak egyéni becsületébe vágó rágalmai, melyeket magán száradni már nem hagyhatott. Nem elégedett meg azzal, hogy a vakmerő rágalmazónak, a ki az önkényesen és jogtalanul kivetett morvaországi birság, a 200,000 tallér elengedéséről hallhatott valami tökéletlen hirt a magyar kamarák embereitől, Bocskay és a főurak jelenlétében már

---

[1]) ». . . Ich hab aber die hungerisch vermessen bestiam dermassen abgefertigt« stb. irja Khlesl. U. o.

[2]) U. o. »Wegen seiner Particular-Sachen will er des ganzen Künigreiches Verderben nit achten.«

[3]) A Napló *Irományok* XVII. sz. a. és Thurzó Miklós Thurzó Györgynek 1606. ápril 29. (bécsi udv. kam. ltár).

[4]) 1606. május 24. (Közli Szilágyi S. Tört. Tár 1878. évf. 84. és köv. l.)

a gyűlés megnyitása előtt szemére hányta rágalmazásait;[1]) hanem miután a rágalmak nem nyugvának el, elhatározá, hogy az egész ügyet a gyűlés elé terjeszti s fölveti a bizalmi kérdést. Könnyen tehette ezt, mert lelkiismerete tiszta volt. Mert soha senki előtt nem volt oka tagadnia azt, a mit 1603-ban és 1604-ben az országgyűléshez, a megyékhez stb. intézett panaszaiban, folyamodásaiban és irásaiban nyiltan hirdetett, hogy tudniillik a császári és a magyar királyi kamarákon elkobzott ingóságai, nyájai, ménesei, gulyái, kifosztott magtárai fejében sokkal többet követel Lőkös László 200,000 forintjánál. Bár kapott volna — mondá — 200,000 frtot a főherczegtől, mert ez részlete lesz vala a neki járó kártérítésnek.[2])

Mikor azért ápril 24-én az országos gyűlésen a bécsi egyesség czikkeinek fölolvasása végét érte: fölállott Illésházy; előadá az elmondottak szerint az ügy állását és a rágalmakat, a nélkül, hogy Lőkös László nevét megnevezte volna s fölszólítá azokat, a kiknek az előadottak után ellene kifogása, gyanúja van, vagy a kik bármit is tudnak róla mondani, hogy ott a gyűlés szine előtt álljanak elé s vádolják be őt vagy követeljenek tőle fölvilágositást, magyarázatot.

A legjobb alkalom volt volna ez most a szélsőknek Illésházy teljes tönkretételére. De a rágalmazók megszep-

---

[1]) Pálffy Kata tudós. Thurzó Györgyhöz 1606. ápril 16. Deák Fark. Magy. Hölgy. levelei 167. l.

[2]) U. o. — Illésházy 300,000 tallért követelt a kamaráktól, szenvedett kárai pótlásáért. Postulatumai föl vannak sorolva azon decretum mellett, melyben Mátyás főherczeg 1606. június 25. Breuner Siegfried alsó-ausztriai kam. elnöktől és Eck Ernő csász. tanácsostól felőlük véleményt kíván (bécsi udv. kam. ltár); de június hó végeig még igéretet sem kapott. A Lőkösök rágalmazásait különben legjobban megvilágitja az a körülmény, hogy Illésházy a második bécsi béke- vagy egyességkötés aláirása, június 23., után is nemcsak a maga részére nem kapott semmit, de még felesége ruháit és ruhaneműit (melyek 3 év óta pecsét alatt rakásra dohosodtak) sem volt képes kikapni: »Quae gratitudo! si neque mea propria mihi restituantur! — irja Trautsonhoz június 29. Ered. a bécsi udv. kam. ltárban.

pentek a férfias nyiltság és tisztesség előtt. Senki nem mozdult, ajkát senki föl nem nyitá. »Altum erat — mint a bányavárosok követeinek naplója mondja — omnium silentium« [1]) . . . Az ünnepélyes jelenet lélekemelő benyomása alatt a gyűlést vezető fejedelem fölkelvén, bezárta az ülést; Illésházy pártja pedig, ép úgy mint a kiegyezés összes hívei, az erkölcsi győzelem tudatának jól eső érzetével oszoltak szállásaikra.

. . . A másik alkalmat a két nagy párt összemérkőzésére, mint röviden említém, a hajdúkapitányok ügye szolgáltatá. Bocskay ugyanis a gyűlés idejére Kassára (sőt úgy látszik magára a gyűlésre is) meghívta a négy főkapitányon, tudniillik a népszerű Rhédey Ferenczen és a szintén népszerű Segnyey Miklóson meg Dengeleghy Mihályon és Rákóczy Lajoson kivül a hajdúkapitányok jelesbjeit, a kik összesen valami 20 ezer főnyi hajdúság képét viselték. Köztük találjuk Desewffy Jánost, Eleky Jánost, Keméndy Pált, Dekinyi Andrást, Magyar Istvánt, Rácz Benedeket, Horvát Istvánt, Káli Pált és Vinczét, Rácz Jánost és Ábrahámot, Nagy Ambrust, Gönczy Györgyöt, Buday Mátyást, Ujváry Miklóst és Imrét, Kécskey Andrást, Kapy Györgyöt, Gagyi Györgyöt és Somody Györgyöt.[2]) A fejedelem czélja a hajdúdandárok parancsnokainak Kassára való berendelésével hármas volt. Egyrészt meg akarta gátolni azt, hogy egyikük vagy másikuk magát a gyűlés folyama alatt kint a csapatoknál a kiegyezés miatt lázongó hajdúság élére tolhassa föl, mint azt már a gyűlés előtt a lajstromból és Kassáról csakugyan hiányzó Király János, mint említők, megcselekedte. Másodszor a rendek és főurak segélyével meg akarta a hajdúkapitányokat a kiegyezés gondolatával barátkoztatni. Harmadszor tárgyalni s megegyezni óhajtott velük a hajdúság zsoldjának legalább részben való törlesztése s a dandárok szállásra-osztása felől.

---

[1]) L. *Irományok* XVII. sz. ápril 24-hez és Csery közölte Napló (Győri Tört. és Rég. Füz. III. 125. s köv.) ugyane datum alatt.

[2]) L. *Irományok* XVII. sz. ápril 26. alatt.

Ha szándékai elsejét teljesen, a harmadikát pedig nagyjából sikerült is elérnie: annál keményebb dió volt czéljainak második. Csakhogy bele nem tört a fejedelem kése. S ha netán volt volna (a mi nem valószinű) a fejedelemnek még egy negyedik rejtett czélja is a hajdúkapitányok beparancsolásával, hogy tudniillik eszközök legyenek kezében az esetre, ha a gyűlés többsége a februári egyesség változatlan elfogadására volna hajlandó: bizony majd feje fölé kerekedtek. Láttuk, hogy a hajdúkapitányok nagyobb része a legtúlzóbb elemekkel egy követ fútt s a fejedelem egy pillanatban erőszakos módon akarta őket ártalmatlanokká tenni. A gyűlés legelején azonban még nagyon szőrmentén, nagyon kegyesen bánt velük. Köztük a legelőkelőbbet, a különben is előkelő származású Rhédey Ferenczet, hű és odaadó tábornokát, maradékival egyetemben a mágnások sorába emelé, a mely kitüntetést a fejedelem kivánságára a gyűlés törvénykönyve is megerősitett, ezzel mintegy az egész hajdúságot tisztelvén meg.[1])

Bizonyára a fejedelem tudtával és akaratával kivánták a hajdúkapitányok mindjárt a gyűlés második napján azt, hogy az üléseken részt vehessenek. A szélsők zajos helyeslése kisérte ezt a kivánságot, de ez a helyeslés nemcsak általános nem lőn, hanem talán várakozás ellen nagyon is élénk ellenmondásra talált.[2]) A megyei nemesség épenséggel nem volt barátja a kardcsörtető, erőszakos kapitányoknak, a kik koczkára tették ugyan, s nem egyszer, életüket az ország szabadságáért, de hallatlan kegyetlenkedéseikkel, pusztításaikkal és rablásaikkal érdemeiket beszenynyezni s így a császári zsoldosok legdurvább elemével, a vallonokkal versenyezni sem átallottak. A nemesség idegenkedését a városi elem szent borzadása az »ördög emez apostolaitól« még felül is múlta.[3]) Azt, a mi megilleté őket, megadta különben nekik s pedig készségesen, az ország-

---

[1]) L. *Irományok* XIV. sz. (15. czikk) és Tört. Tár 1882. évf. 27. l. május 1. alatt.

[2]) L. *Irományok* XVII. sz. ápril 25. alatt.

[3]) U. o. ápril 26. alatt.

gyűlés. Beleegyezett abba, hogy a fejedelem a hajdútisztek közül az érdemeseket megnemesítse s csak az ellen tőn óvást, hogy a nemeslevelekbe az illetők érdemetlen atyafiságát is belefoglalja s a mennyiben az mégis már előbb nem egyszer a megyék informatiója nélkül megtörtént, elég udvariatlanul rosszalá a fejedelem ez »indiscrét« (sic!) eljárását.[1])

Mikor hát a nyers erő e kissé szilaj képviselői be óhajtottak tódulni a gyűlés kebelébe s ott aztán lábat vetni: a megyei és városi követek nem alaptalanul félvén az erőszakos elem végzetes befolyásától, élénk vita és a szélsők heves erőlködései ellen tagadó értelemben válaszoltak a föltett kérdésre. A mennyiben katonák a tisztek, nincs az országgyűlésen helyük; a mennyiben pedig nemesek, hát megyéikben van szavuk és helyük — mondá a határozat.[2]) Mindazonáltal részben a fejedelem kedveért, részben az illetők érdemeire és népszerüségére való tekintettel, beleegyezett az országgyűlés abba, hogy Rhédey, Rákóczy, Segnyey és Dengheleghy főkapitányok részt vehessenek azokban a tárgyalásokban, a melyeken a hajdúság ügyei lesznek napirenden.[3]) A fejedelem, a kivel a határozatot tudatták, kedvezni akarván vezéreinek, azt vélte, hogy a közjó ügyében kivivott hadi érmeikre való tekintettel nem illenék a hajdúkapitányokat egészen kizárni. Nevében Kátay kanczellár azt a közvetítő javaslatot nyújtá be, hogy minden hadi ügy tárgyalásánál minden hajdúkapitány részt vehessen az illető ülésben, mert hiszen — úgymond — a fejedelem azért hívta be őket Kassára: de a szavazáskor valamennyinek együttesen csak egy szavazata legyen; szabadságukban álljon azonban visszavonulni tanácskozásra, a czélból, hogy közülök melyik és mily értelemben adja be az egy szavazatot. Miután úgy a hajdúkapitányok, mint a fejedelem belenyugodtak abba, hogy nem-hadi ügyekben és így főkép

[1]) L. *Irományok* VIII. sz. és XIV. sz. (emitt a 14. pont).

[2]) L. *Irományok* XVII. sz. (ápril 25. alatt).

[3] Megjegyzendő, hogy Rhédey e napon még nem volt mágnás.

a kiegyezési tárgyalásokban semmi részük nem lehet: a megnyugtatott rendek elfogadták a kanczellár közvetítő javaslatát, mely e szerint a szélső elemek nagy boszúságára végérvényes határozattá vált.[1])

A két összemérkőzésnél kivivott diadal kimutatá, hogy a kiegyezés elvi barátai (bár magukkal a februári pontokkal nincsenek is megelégedve) mégis csak többségben vannak. Annál jobb kedvvel és annál elemzőbb tárgyilagossággal folytathatták hát tanácskozásaikat.

Az az erélyes gyorsaság, mely a forradalmi gyűlések működését mindig jellemezte, Kassán is bevált. Még az nap, ápril 25-kén, a melyen a hajdúkapitányok ügye elintéztetett, nemcsak neki fogott a gyűlés a februári bécsi egyesség tárgyalásának, hanem — szinte hihetetlen — annak nagyobb felét, az első tizenkét czikket, az illető korponai kivánságoknak megfelelő pontokat le is tárgyalá.[2]) Nagy viták és sok viharos jelenet közt folyt le e tárgyalás, mely alatt különösen a főurak tüntek ki az egyesség czikkeinek éles birálásában.[3]) Sikerült mindamellett is megállapodásra jutni, főként azért, mert ép úgy mint Korponán, a kiegyezési czikkeket már a gyűlés előtt, maguk közt, meghányták-vetették a rendek azokban az értekezletekben, a melyeket a

---

[1]) L. *Irományok* XVII. sz. (ápril 25. alatt).

[2]) Az *Irományok* XVII. sz. a. közölt Napló egy variansa (l. ápril 25. alatt) ép úgy, mint a Csery közölte Napló ugyanazt mondja, hogy a rendek ápril 25-dikén csak az I—IV. czikkek tárgyalásáig jutottak. Tekintettel azonban arra, hogy ápril 26-dikán egészen más ügyek foglalkoztaták a rendeket, ápril 27-ről pedig a közöltem Napló világosan mondja, hogy e napon a kiegyezési czikkek három utolsója tárgyaltaték, a minek sem a varians, sem a Csery-féle közlés nem mond ellent: hát kénytelen vagyok ápril 25-re is az én közöltem Napló adatát fogadnom el.

[3]) *Irományok* XVII. sz. Érdekes jelenség, hogy noha a mágnások Kassán teljesen elkülönítve tanácskoztak a megyei s városi rendektől, a kiknek végzései a főrendekhez tétettek át s ezek javításaival stb. kerültek ismét az »alsó-ház« asztalára; mindamellett a főrendek az »alsó-ház« tárgyalásaiban is részt vehettek, sőt az első napon, ápril 25-dikén, részt is vettek. Legalább nincs semmi okom a közölt Napló variansának állításában és előadásában kételkednem.

szélső elemek terrorizálása daczára a szomszédos megyék egymás közt tartottak s melyekből nemcsak átalános tájékozottságot, hanem, mondhatni, bizonyos megállapodott nézeteket vittek magukkal, ha szabad magamat így kifejeznem, a plenumba vagyis az országos ülésbe.[1])

Ápril 27-dikén a bécsi czikkek utolsó pontját is letárgyalta az »alsó ház« és a rájuk adandó »replika« szövegét másnap megállapítván, a tárgyalásokat vezető personális Kellemessy Mihály s nehány nemes által küldöttségileg nyujtá át a külön tanácskozó főrendeknek,[2]) a kik a gyűlés elé adott, nem a kiegyezésre tartozó fejedelmi előterjesztésekkel, meg az egyes rendek sérelmei birálatával nagyon is el levén halmozva, csak 10 nap mulva, május 6-dikán küldötték le tanácskozásaik eredményekép azon munkálatot, mely a kiegyezés pontjaira a főherczeghez intézendő választ foglalá magában, az alsó tábla rendeinek. Bizonyára a tárgyalások siettetése czéljából történt, hogy közös ülésben tanácskoztak e munkálat fölött a főrendek és az alsó tábla tagjai.[3]) Így sikerült harmadnapra az összes czikkeket még egyszer végigtárgyalni, s miután a Mátyás főherczeghez küldendő válaszfölirat bevezetését s a főherczeggel való újabb alkudozásokra küldendő követség ügyét is alapos vizsgálatban meghányták-vetették, május 12-kén végre a bécsi egyesség czikkeire adandó országos határozat végleges szövegezése is megállapíttaték és elfogadtatott.[4])

Czélszerűségi szempontok: az egyes kérdések világos

---

[1]) Hogy minden ülésbeli tárgyalást szorgos értekezletek előztek meg, azt különben Illésházy levele Mátyás főherczeghez is (1606. ápr. 28., bécsi udv. kam. ltár ered.) bizonyitja.

[2]) *Irományok* XVII. sz. ápr. 28. alatt.

[3]) *Irományok* XVII. május 6. alatt.

[4]) U. o. — Az egész kassai gyűlés rövid áttekintését nyújtja *Frankl* id. ért. Győri Tört. és Rég. Füz. IV. 38—45. lapokon; adatait természetesen (a mennyiben szükségünk volt rá) fölhasználtuk jelen dolgozatban. De v. ö. azonkivül *Zsilinszky* müvét, Magy. o. gy. vallásügyi tárgyalásai I. köt. 290—294. lapokat, hol természetesen — a vallásügyi dolgok tárgyaltatnak s melyet szintén fölhasználtunk a maguk helyén.

átnézete s megérthetősége, de meg az ismétlések elkerülése is kivánja, hogy a gyűlés tárgyalásait ne az időrendi egymásutánban adjam elő, hanem tárgyak szerint csoportosítsam; csak így lehetvén a naiv rendetlenségek chaosába egy kis rendet hozni be.[1])

Kezdem pedig a vallásszabadságra s az egyházi kérdésekre vonatkozó czikkek csoportjával. Nemcsak azért, mert az előbbi még a sorrendben is legelső, hanem főképp azért, mert Kassán, Bécsben és Prágában minden párt ez iránt érdeklődött a legmelegebben.

VI. FEJEZET.

A vallásszabadságról szóló czikk senkinek sem tetszik. Alvinczy és a protestáns papok szónokolnak ellene. A buzgó kálvinisták és a mérsékeltek. A három vallás névszerint való megnevezésének ügye. A bizalmatlankodók igazolása. Az ultramontánok a bécsi és prágai udvarnál; rosszhiszeműségük a vallási czikk megszerkesztésében. Az »omnibus« és az »ubique«. A XXII. t.-czikk ú. n. separálásának különös megokolása. Ezekkel szemben a kassai rendek méltányos magukviselete. Határozatuk a vallási czikk dolgában.

»A vallás dolga Magyarországon mindenütt azon állapotban hagyassék, a melyben a bold. emlékű Ferdinánd, Miksa és *egyéb kegyes magyar királyok* idejében volt.[2]) Az 1604-dik évi végzéseknek pedig *utolsó*, országgyűlésen kivűl és a rendek beleegyezése nélkül, a király által betoldott

---

[1]) De még más fontos ok is így kivánja. A fenmaradt »censura« czímű s egyéb, a gyűlés kiegyezési tárgyalásaira vonatkozó iratok korrendjét nem lehet biztosan megállapítani; nem tudjuk, melyik közülök a megállapított, első »replicatio«; sőt valószinű, hogy egyik sem az; hanem mindenik egy-egy párt »válaszfölirata« javaslata. (Egyedül a XVI. sz. Irományról tudjuk, hogy az a kassai gyűlésnek kiegyezésről szóló végzéseit foglalja magában.)

[2]) Religionis negocium ubique in Hungaria in eo statu relinquatur, quô tempore divorum quondam Ferdinandi et Maximiliani aliorumque piissimorum regum Hungariae felicissimae recordationis fuit. V. ö. *Irományok*, Függelék *b)*.

czikkelye a többi czikelyekből *kivétetik* és *separáltatik.*« [1]) Így szól a bécsi februári egyesség első czikke.

E czikkel szemben a korponai kivánságok, melyek alapján Illésházyék Bécsben tárgyalni kezdettek, a katholikus, lutheránus és kálvinista vallásfelekezetek egyenlő szabadságának törvényes elismerését, erről még külön kir. biztosító-levelet, aztán a lutheránusok ellen hozott 1523. és 1525-ik évekbeli törvényeknek, úgyszintén az 1604. XXII. czikknek, sőt teljes biztosság okáért minden egyéb, a törvénytárban található s esetleg a protestánsok ellen fordítható törvények törlését követelték.[2])

Ha a kiálló ellentét előtt, mely támasztott követelések és elért eredmények közt fönnáll, be is akarnók húnyni a szemünket, lehetetlen meg nem ütköznünk azon a retrogád lépésen, melyet a bécsi cikknél, úgy a magyar tanács 1605. augusztusi véleményével, mint különösen Forgács Zsigmondnak Korponán tett nyilatkozataival szemben látunk. A magyar tanács augusztusi véleménye s az annak alapján Forgács Zsigmond számára készült az az utasítás, melynek értelmében Forgács augusztus-szeptemberi küldetésében *igéreteket* tőn Bocskaynak, kimondja már azt, hogy vallásában senkit nem fog és nem akar háborgatni a király.[3]) Korponán pedig Forgács nemcsak határozottan ismételte azt, hanem még a kir. biztosító vagy hitlevelet is kilátásba helyezé.[4])

Nem csoda hát, sőt könnyen érthető e szerint, hogy a Kassára beszállingózó rendek, a mint a bécsi czikk tar-

---

[1]) Articulus vero postremus constitutionibus anni 1604 extra dietam et non accedente consensu regnicolarum adiectus per Suam Maiestatem caes. regiamque, a reliquis articulis tollitur et separatur. U. o.

[2]) Korponai gyűlés irományai XXIV. sz.

[3]) Lásd a korponai gyűlés bevezetését 251. lap (különnyomat 35. lap).

[4]) U. o. 738. l. (és különnyomat 186. l.). De lásd még Khlesl levelét a nunciushoz, melyben határozottan állítja pláne azt is, hogy Forgács Zs. *irásban* igért Korponán szabad vallásgyakorlatot. *Irományok*, Függelék *c*). Aztán különösen *Irományok* XVI. sz. (az első czikkben).

talmáról értesültek, azonnal, már a gyűlés előtti tanácskozásaikban kifejezték elégedetlenségüket[1]) s legelső sorban a két bécsi megbizottnak veték szemére, hogy »nem kellett volna a hit dolgában ilyen könnyen végezni«.[2]) A mint pedig a rendek együtt valának s a gyűlés megkezdődött, azonnal megindult házban és utczán, szószékről és poharazás közben az izgatás a senkit ki nem elégítő czikk ellen. Legjobban kitüntek az izgatásban, a követek és a vidéki meg a kassai nép kedélye s ellenállása föltüzelésében a kálvinista papok, a kik, mint föntebb említők, naponként könyörgést és prédikácziókat tartván a gyűlés előtt, a jó alkalmat bizony nem mulasztták el a hitvallásuk szabad gyakorlatának buzgó védelmére.[3]) Jó példával járt előttük a kassai magyar református egyház új és fiatal, már is nagyhirű prédikátora: Alvinczy Péter, a ki ékesszólása s ifjú tüze összes energiájával küzdvén a színtelen, a semmit mondó czikk ellen, ezt elitélte, elvetette. Fönmaradt Alvinczyről egy tudósítás, mily égő lánggal, gyűlölete és meggyőződése mily szilaj kitöréseivel tudta Kassa magyarságát még a bécsi béke végleges megkötése után is (1607.) a Kassán működő kir. biztosok ellen lázítani, féltvén hite szabadságát amaz eshetőségtől, hogy a Bocskay kivívta engedmények most ennek halála után szét fognak mállani. A kir. biztosok szemei előtt, a kir. helyőrség jelenlététől s esetleges közbelépésétől nem tartva, rettenthetetlen bátorsággal dörgött a szószékről, izgatott a templomon kivül, nem válogatván az eszközökben, csakhogy vallása védelmében kötelességét teljesítse. »Ha nyugtalan elméjét, rosszakaratú üzelmeit hamarosan meg nem fékezi fönséged — írja róla Koháry Péter, Mátyás főherczeg bizalmas embere, — bizony félő, újabb forradalmat támaszt az erre hajló nép között«.[4])

---

[1]) »In articulo religionis regnicolae vix erunt contenti, *expresse* enim postulant ut nemo in sua religione impediatur.« Illésházy (Trautsonhoz) ápril 10. (bécsi udv. kam. ltár).

[2]) *Zsilinszky* id. h. I. 288.

[3]) *Irományok* XVII. sz. (különösen ápril 25. és ápril 26. alatt).

[4]) »In hac eadem civitate reperitur seditiosus quidam concio-

Ha akkor, veszélyektől környezve, nem tőn szájára lakatot a buzgó prédikátor, gondolhatni, mily őszintén kimondta a szivén fekvő szót Bocskay védő szárnyai alatt, a vele egyformán érző rendek és hívek között. Éles dialektikája bonczoló késével szedte szét mind azt, a mit a czikk mondott és a mit elhallgatott. Unnepélyes isteni tiszteleten a szószékről fejtegette, hogy a czikk úgy van megcsinálva, úgy van csavarra húzva, hogy a jövőben, a mint alkalom kinálkozik, az engedmény vitássá, tehát értéktelenné váljék.[1])

A mélyreható izgatások következménye az általános elégedetlenség közt nem is maradt el. Az országgyűlés minden pártja állást foglalt a czikk ellen. A mi különösen annak első pontját illeti, a radicálisok, csaknem kivétel nélkül kálvinisták, azt hangoztatták, hogy az evangelikus vallás Ferdinánd és Miksa idejében minden tekintetben szomorú állapotban volt, mert valamivel csak árthatott a két király az evangelikusoknak, azt el nem mulasztá. Csak a lehetőség, az erő hiányzott a mondott uralkodókban az evang. vallás kiirtására, nem pedig az akarat, mint a hogy ezt — így szóltak — élő emberek tanúsága hirdeti. S ha mindamellett

---

nator calvinisticae professionis adhuc a Bochkayo relictus *Petrus Alvinczi* nomine, qui pro singulis concionibus publice catholicis ac germanicae nationi detrahendo, convicia jaciendo, varias dissensiones (etiam confictis falsò rumoribus, subdolisque litteris) disseminando, plebem ad tumultum seditionemque incitare ac lacessere non desistit, quemadmodum his quoque diebus littere quaedam ab ipso confictae et dispersae ad manus dominorum commissariorum (ezek a bécsi béke egyes pontjait végrehajtó, a várakat kir. kézbe átvevő, felsőmagyarországi királyi biztosok) pervenerunt, quorum paria Ser[ti] V[rae] hisce inclusa porrigo (sajnos, hiányzik). Cuius inquietum ingenium iudiciosaeque technae, nisi per Ser[tem] V[ram] celerius fuerit tanto malo occursum, cum sit ita civitas quasi metropolis illarum partium, metuendum vehementer est, ne quid novi suscitet, plebê adhuic ad quamvis occasionem arrectâ« . . . 1607. közepe táján Koháry Mátyás főherczeghez. (Bécsi udv. kam. ltár.)

[1]) ». . . Und soll der Bocskay Hofprediger öffentlich auf der Canzel darwider gepredigt haben, als wäre derselbe Punct mit Fleiss auf Schrauben gestellt, damit er künftig wieder disputierlich gemacht werden möcht.« L. *Irományok* XV. sz.

Ferdinánd és Miksa ellenkező akarata ellenére is virágzott, sőt terjedt az országban az evang. vallás, az egyesegyedül atyáink lelkes voltának és az isten jóságának köszönhető, a ki az ő híveit el nem hagyja. Tehát nem volt volna szabad a biztosoknak e két uralkodó példájára való hivatkozást az egyességbe igtatni; mert ha ugyanazon állapotban maradna a vallás ügye, mint e két uralkodó alatt volt, akkor az üldözések újra kezdődhetnének, különösen az orthodoxok vagyis a kálvinisták ellen, a kiket mind a két (t. i. katholikus és lutheránus) részről veszély fenyegetne.[1])

A két protestáns felekezet közti ellentét tapintatos elhallgatásával, de különben ugyanígy nyilatkoztak a mérsékeltebbek is, utalván az Oláh Miklós primássága alatt történt kassai üldözésekre.[2]) Sőt bizonyos tekintetben még keményebb kritikát gyakoroltak Illésházy és Mladossewith eljárása ellen, midőn azt fejtegették, hogy tekintve az evangelikus papság üldözött állapotját Ferdinánd és Miksa alatt, a bécsi czikk első pontja csak annyi, mintha a biztosok a XXII. t.-cz. confirmálásába adták volna beleegyezésüket.[3]) Mind a két árnyalat újjal mutatott arra, hogy Forgács Zsigmond Korponán többet igért már, mint a mennyit a bécsi czikk megadott;[4]) sőt visszanyúltak a rendek azokra a kir. parancsokra, melyeket Básta a Bocskay-mozgalom kezdetén 1604. deczemberében és 1605. januárjában hirdetett ki a felsőmagyarországi megyékben s a melyekben a kir. szó szentsége alatt vallásuk békés gyakorlatát igérte a protestánsoknak.[5]) Egyformán követelte a rendek összesége, hogy az 1604. év folyamán egyházaikból kiűzött concionatorok visszahelyeztessenek s egyformán hangoztatták a szó-

---

[1]) *Irományok* IV. sz. (az első czikknél).

[2]) *Irományok* XVI. sz. (az első czikknél).

[3]) *Irományok* V. és VI. sz. (az első czikknél).

[4]) U. o. De helytelenül hangoztaták, hogy Forgácsnak Korponán fölhatalmazása korlátlan volt.

[5]) V. ö. *Irományok* XVI. sz. első czikkét. — Básta György első proclamatiója 1604. deczember 19., második proclamatiója január 14. (a bécsi udv. kam. ltárban).

nokok, hogy a czikk a korponai gyűlés határozatában névszerint megnevezett három vallásnak, a katholikusnak, a lutheránusnak és a kálvinistának egyenlő és teljes szabad gyakorlatát, szintén *névszerint* elősorolva e három felekezetet, biztosítsa. Míg ellenben az erdélyi szónokok azon indítványát, hogy negyedikül az unitárius vallás is bevétessék, a rendek mellőzték.[1])

Semmivel sem volt kisebb az az elégedetlenség sem, melyet a bécsi első czikk második pontja, a XXII. t.-czikkről szóló határozmány támasztott. Még a legmérsékeltebb elemeknek is kifogásuk volt azon csodálatos kifejezés ellen, hogy a XXII. czikket a király »separálni« igéri. A »separatio« minden lehet, de nem abrogatio, nem törlés. Már pedig legalább ennek a czikknek, valamint a lutheránusok elleni, II. Lajos alatt hozott törvényeknek világos és határozott törlése a legmérsékeltebb elemeknek is változhatlan kivánsága vala.[2]) A buzgóbbak — pedig e kérdésnél ezek voltak többségben — a korponai kivánságból egy hajszálnyira sem tágítának; ennek értelmében követelték az evangelikusok érdekei ellen hozott összes törvények törlését; míg a legvérmesebbek e követelésen felül megragadták az alkalmat Illésházynak nyilvános, országgyűlésbeli, hogy úgy mondjam, hivatalos megrovására is. Ily roppant fontos dologban — mondák, — mint a minő a bécsi vallás-czikknek a korponai követeléstől eltérő szövegezése, a biztosoknak nem volt volna szabad Bocskay és az ország tudta nélkül cselekedniök, ha különben rossz akarat nélkül jártak is el; mert a mit tőnek, abból az ország megvetése rí ki, meg az, hogy a maguk bölcsességét többre becsülték a közóhajnál s az ország javánál, melyet ekként veszedelembe döntének![3])

Az e szerint mind a két pontban megtámadott czikk védelmére Illésházy, a ki azzal maga sem volt megelégedve.

---

[1]) *Irományok* V. sz. XVII. sz. (ápril 25. alatt). V. ö. még Szilágyi S. Erd. Orsz. gy. Eml. V. 312.

[2]) *Irományok* V. és VI. sz. Továbbá a korponai conservativok föntebb bővebben idézett javaslata.

[3]) *Irományok* IV. sz.

természetesen álmában sem gondolt. Csak egyet kisérlett meg. Tudta ugyanis, hogy a bécsi és prágai körök, ha a Németbirodalom lutheránus fejedelmeire való tekintettel kényszerűségből szemet húnynak is a lutheránus vallásnak Magyarországon való szabad gyakorlata előtt,[1]) sőt e vallásnak a Németbirodalom kebelében kivivott kiváltságos helyzetét tekintve, esetleg arra is rábirhatók lennének, hogy ezt az egy protestáns felekezetet Magyarországban is *nyiltan* és *törvényesen* elismerjék; már Kálvin követőinek hitvallását, melyet még a Németbirodalom fejedelmeinek többsége is határozottan elitélt, nyíltan kifejezve elismerni a legvégső szükségben is alig fognák. Egészen elfogulatlanul gondolkodó császári tanácsosok, a kik a mellett kardoskodtak a bécsi alkudozások kezdetén, hogy a vallás szabadságát, mivelhogy a kénytelenség kivánja, akadékoskodás nélkül meg *kell* adni, ezt csak az ágostai felekezetre értették s belőle a helvéthitvallásúakat, ha csak valamikép lehetséges, kizárandóknak tartsák.[2]) Hisz' általános volt az a naiv fölfogás, melyet Khlesl ép ezen időben fejezett ki egy emlékiratában, hogy a kálvinista hitnek fölszabadítása a török szomszédságában mohamedánismusra fogna vezetni.[3])

Hogy tehát egyrészt az udvarnak a dilemmából való kijutásra kezet nyújtson, másrészt azonban a Bocskay táborában többséget képező kálvinistaság vallása szabad gyakorlatát mégis biztosíthassa, közvetíteni kivánt Illésházy. Arra kérte a rendeket, hogy a Mátyás főherczegnek átadandó határozatból hagyják ki az egyes felekezeteknek névszerint való megjelölését és elégedjenek meg azzal az általános ki-

[1]) Ide lyukad ki sok czikornyázás után Khlesl püspök ama véleménye is, melyet 1606 elején nyújtott be Mátyás főherczeghez. Hammer-Purgstall, Khlesl II. 12.

[2]) »Libertas religionis . . . necessario vel coacte admittenda erit; *tertiâ tamen religionis specie, helveticae novo nomine dictâ, si fieri posset, exclûsa!*« — mondja 1606 elején egy névtelen császári tanácsos a korponai kivánságok felől készült véleményes jelentésében. (Udv. kam. ltár.)

[3]) Khlesl most idézett véleménye vagy emlékirata.

fejezéssel, hogy vallását kiki szabadon gyakorolhassa. A vallás és a hit — mondá indokoló beszédében — se nem a pápára, se nem Lutherre, se nem Kálvinra van építve, hanem egyedül Krisztusra, a keresztyén egyház fejére. Beszéde azonban csak a lutheránus lakosságú városok követeire hatott, a kik róla bámulattal és elragadtatva nyilatkoztak;[1]) a rendek óriási többségét azonban nem győzték meg. Ezek nem értették meg, nem akarták megérteni vagy, a mi valószinűbb, nem helyeselték czélzatait. A kálvinisták attól tartának, hogy az Illésházy ajánlotta módon szövegezendő határozatot idővel majd oda fogná magyarázni a király, hogy a helv. hitvallás, melyet ők az egyedül keresztyéninek, az egyedül helyesnek, az igazi »orthodox«-nak[2]) neveztek, nem is vallás, csak secta s mint ilyen, a törvényen és egyességen kivül áll s rája a magyar királyok eretnekség ellen hozott végzései alkalmazhatók. De akárhány volt a lutheránusok közt is, a ki a maga vallására nézve hasonlótól félt. Így történt aztán, hogy Illésházy ellen legelőször a nagy tekintélyű Tököly Sebestyén,[3]) Késmárk ura, lépett föl s szokása szerint hevesen szónokolván, kijelenté, hogy »inkább a fejét hagyja levágatni«, mintsem belenyugodjék abba, hogy a czikkben a három vallás ne névszerint legyen megnevezve.[4]) Túltettek azonban még ő rajta is a reformátusok legbuzgóbbjai kissé fulánkos nyilatkozatukkal, melynek hátterében ott mutogatta szarvát a két protestáns felekezet papjai által a forradalom előtt szított kölcsönös féltékenység. Az igazhivők, már t. i. a kálvinisták — így argumentált

[1]) ». . . Fein bescheidenlich angezeigt, der Glaub und Religion sei weder auf den Pabst, Luther und Calvin gegründet, sondern allein auf Christum, den Herrn« etc. *Irományok* XVII. sz. május 6. alatt.

[2]) Az iratokban is az »orthodoxi« alatt mindig a kálvinisták értetnek.

[3]) V. ö. *Zsilinszky* id. m. I. 291.

[4]) »Herr Teggely insonderheit geeifert und begehrt hat, dass man die drei Religion specifice verfassen sollte, sonsten wann es nicht beschicht, wollte er lieber sein Haupt abschlahen lassen.« *Irományok* XVII. sz. május 6-hoz.

ez a túlbuzgó töredék, — az elsők s csaknem egyedüliek voltak, a kik az igazság és az ősi szabadság védelmét vállaikra vették; míg ők a csatamezőn a nemzet testi és lelki javaiért harczoltak, az alatt mások (= értsd a lutheránusok) »henyén ültek otthon a kuczkóban« és »pápistáskodtak«; az igazi pápisták pedig fegyvert is ragadtak magyar véreik ellen. És ime mégis azok a »mások« nemcsak politikai szabadságaiknak, hanem vallásuk szabad gyakorlatának is örvendhetni fognak majd (a kiegyezés szerint); míg ellenben az igazhitűek, a kik a küzdelemben elsők valának, vagyonukat, vérüket onták a jó ügyért, elfognának esni hitük szabad gyakorlatától![1])

Minél mélyebben hatott a kritika a körmönfont szövegezésű, semmi biztossal és megnyugtatóval nem kecsegtető czikk veséibe, annál általánossabbá vált az a nézet, melyet némelyek már a gyűlés megnyitása előtt rebesgettek, hogy t. i. az udvarnak nincs szándékában a vallásszabadságnak még azt a csekély mértékét is, a melyet kilátásba helyez, komolyan megtartani.[2]) S hogy hát mégis csak igaza legyen annak a fiatal papnak, a ki a gyönyörű nagy templom szószékéről hirdeté, hogy a bécsi egyesség vallási czikke »csavarra van húzva«.

Kérdés hát, igazuk volt-e a kételkedőknek? található-e csakugyan mala fides ott, a hol Alvinczy kereste?

Mikor e kérdésre válaszolandók, a ránk maradt adatok halmazában körültekintünk, akaratlanul is szemünket szúrja az a feltünő körülmény, hogy amily arányban tünedezett, a korponai rendek békeóhajai következtében, a magyarság részéről közvetlenül fenyegető veszély, ugyanoly arányban kezdett Bécsben és Prágában a háttérbe szorult ultramontán áramlat megint előtérbe nyomulni.

A mint a fölkelő magyaroktól való félelem, ezek békeóhajai őszinte voltának fölismerése után elveszté éles jellegét a félelem helyét a katholikus szélsők lelkében más aggo-

---

[1]) L. *Irományok* IV. sz. a végén »Appendix« alatt.

[2]) Illésházy Kolonicshoz ápril 20. L. *Irományok* II. sz.

dalom foglalá el. Az t. i., hogy minél szélesebb körre terjesztik ki a pápa ajánlotta »tolerari posse« elvét Magyarországon, annál konokabban fogják majd az osztrák protestáns rendek is e kedvezményeket a maguk számára sürgetni. A mint csakugyan, alig pár hétre a bécsi egyesség megkötése után a két osztrák herczegség evangelikus rendei *hűségük* jutalma fejében követelték a vallásszabadság azon mértékét, a melyet az udvar a magyaroknak (a bécsi czikkben) *föllázadásukért* megadott.[1]) Jelszó lőn hát az alkudozások alatt, a pápa ajánlotta »türelem« korlátaival a lehetőleg legszűkebb mezőt keríteni be.

Illésházyt hát az elképzelhető legnehezebb küzdelmek között találjuk bécsi tárgyalásainál.

A szélső katholikusok mondhatni lámpással keresték a kibúvó ajtókat.[2]) Így pl. a korponai követelésre legelőbb azt a választ nyerték Bocskay biztosai, hogy a főherczegnek nincs hatalmában a vallást szabadjára hagyni; mert nem felelhet róla, isten és lelkiismerete előtt. Pedig ha a magyarok a maguk részére lelkiismeretük szabadságát követelik, be kell látniok, hogy a főherczeg sem tehet erőszakot a maga lelkiismeretén. Elégedjenek meg azért azzal, ha a főherczeg megigéri, hogy kivánságuk teljesítése végett közbenjár a királynál.[3]) S mikor a magyar biztosok a kir. magyar tanácsosok 1605. augusztusi véleménye alapján készült biztató igéretre hivatkoztak, Khlesl azzal vágott vissza, hogy a magyar tanácsosok e véleményükért ipso facto excommunicatióba estek.[4]) Február 4-dikén egy havi alku után az egyesség minden pontja készen állott már; csak az első czikknek, a vallásszabadság ügyének volt a sorsa bizonyta-

---

[1]) A velenczei követ irja márczius 20-káról (id. h.) »... dimandano (az osztrák rendek) in *virtù della lor fedeltà* quella libertà di conscienza ch' è stato concessa a gl' Ungheri *in premio della lor ribellione* . . .«

[1]) Erről bőven értesülünk Khleslnek a nunciushoz irt 1606. február 11-diki roppant becsű leveléből. *Irományok*. Függelék *c)*.

[3]) Khlesl emlékirata Hammer-Purgstall II. 12.

[4]) U. o.

lan. Még csak annyira sem tudták vinni Illésházyék e napig a főherczeget, hogy *irásban* tudassa, mily és meddig terjedő engedményre volna kész e pontban. »Ha lehetne, örömest nem mennének a németek — irja Illésházy Bocskayhoz e napról — arra, hogy az articulusok között *irásban* lenne a libera religio«.[1]) Még február 9-dikén délelőtt is »veszekedtek« Illésházyval a kérdés felől, melybe a jezsuiták és a Mária, gráczi főherczegasszony is, a későbbi II. Ferdinánd édes anyja, a ki épen Bécsben időzött, beleárták magukat s midőn e napról irni kezdé jelentését Illésházy Bocskayhoz, még nem tudta, juthat-e megegyezésre a főherczeggel.[2]) — Három-négy vitás szó fölött kilencz napon keresztül folyt az elkeseredett vita, naponként 6 órán keresztül, a főherczeg személyes elnöklete alatt, míg végre febr. 9-dikén megtalálta Mátyás — Khlesl és két bécsi theologus segítségével — azt a megoldást, mely lelkiismeretét megnyugtatá.[2]) E megoldásba, látszólag, Illésházy is belenyugodott s lakására

---

[1]) Közli Szilágyi Sándor Tört. Tár 1878. évf. 68. l. Továbbá Khlesl levelét: ». . . archidux . . . viriliter ac fortiter semper egit, intrepidum se ducem praestitit, nec voluit Ungaris audacter et importune urgentibus *scripto aliquo* mentis suae scrinium aperire.« L. *Irományok*, Függelék *c)*.

[2]) ». . . Haben Ihre kays. Mtät aus Ihrer Fürstl. Durchlaucht Relation ausführlich verstanden (= verstehen können. A jelentés, melyre itt hivatkozás van, nincs meg), dass Sie (= a főherczeg) *neun Tage* und darinnen täglich etliche Stund in eigener Person zugebracht, wie Sie (= a főherczeg) diesen Artikel entweder ganz und gar auslassen oder also limitieren künnten, dass solches der Religion und Ihrem (= a főherczeg) Gewissem zum Besten gereicht hätte . . .« Főherczegi válaszirat Stralendorff csász. tanácsos részére, a kit Rudolf a megerősítésért (föntebb már említett instructióval ellátva) Mátyáshoz küldött, 1606. ápril 27. fogalm. bécsi áll. ltár. Továbbá u. o.: ». . . doch auch für sich selbst nichts schliessen wöllen, welches nicht mit Rath der allhieigen Theologen zuvor geschehen und also dieser Artikel versichert worden wäre.« — Khlesl pedig azt irja a nunciusnak, hogy: »archidux a tertia huius mensis Februarii usque ad decimum (így *nonum* helyett) diem ante et post meridiem in persona propria ultra sex integras horas in hoc [illegible] negocio desudavit . . .« — dei
Irományok, Függelék *c)*.

térvén, azzal fejezte be fejedelmi urához néhány órával azelőtt megkezdett levelét, hogy az egyesség immár létrejött.[1])

Most már biztosan tudjuk, hogy Illésházy itt e pontról, csak azért, hogy a meddő bécsi vitáknak végét vesse s valami a jövőre alapul szolgálandó egyességet vihessen haza, — utasítása keretét valóban túlhágta; mert bármi messzemenőnek itéljük is azt a fölhatalmazást, melylyel a kiegyezés kérdései, bizonyos pontok kivételével, — az utasítás szavai szerint »industriae dominorum legatorum committuntur«; azt az elvet, hogy »salva libertate religionis«, két izben is lelkére köté az utasítás.[2]) Másrészről meg maga a főherczeg elismeri, hogy még szűkebb korlátok közé vonni a korponai rendek kivánságát, mint a február 9-diki egyesség tette, teljes lehetetlen.[3]) Sőt aggodalmak merültek föl benne, vajjon nem fog-e az egyesség, épen e vallási czikkek miatt, a Bocskay-pártiak tanácskozásában hajótörést szenvedni.[4])

Az ultramontán áramlat hívei mindamellett is félreverték a harangot: nekik ez a kevés is sok volt. Azt már föntebb láttuk és így itt nem ismételjük, a mit Forgács Ferencz, Szuhay és a pápai nuncius a bécsi egyesség királyi megerősítésének meghiúsítása végett cselekedtek. E lépéseikkel azonban párhuzamos volt az a másik tevékenységük, mely az első czikk érvényesülése ellen irányult az esetre, ha az időközben a kir. megerősítést mégis elnyerné, a mely tevékenység e szerint a kassai kételkedők aggodalmának ád előttünk igazat.

Tervbe vették, a pápát egyenest, közvetlenül belevonni

---

[1]) 1606. febr. 9. Közli Szilágyi Sándor Tört. Tár 1878. évf. 75. lap.

[2]) A január 9-diki ülésben fölolvasott utasítás 4. pontja és záradéka (bécsi udv. kam. ltár).

[3]) »So haben Ihr Durchl. diesen Artikel enger nit als wie er ist, restringieren können«, az imént említett főherczegi válaszirat.

[4]) »Es tragen aber Ihr Durchl. gleichwol nit wenig Sorg, so viel Sie (= a főherczeg) avisiert werden, dass die Rebellen weder den Religionsartikel, noch auch [den] die Geistlichen und dero Jurisdiction betreffend[en], also wie sie articuliert, passiren lassen werden . . .« U. o.

a küzdelembe, határozott föllépésre kényszeríteni és szembeállítani az uralkodóval. E czélból Forgács püspök vállalta magára a rémképek festését s az első czikk káros következményeinek sophistikus kiszinezését a nuncius előtt. Tolla gyors és jó volt ehhez is. A vallás ügyét abban az állapotban hagyni — mondá a nunciushoz intézett emlékiratában, — a melyben az eretnekségek eddig fölburjánoztak, semmi nem egyéb, mint kinek-kinek szabadjára hagyni, higyjen, a mit akar; és így a czikk valósággal megengedi a lelkiismereti szabadságot.[1]) Hogy ez csakugyan így van — folytatá, — azt a czikk második pontja mutatja, mely az 1604. XXII. t.-czikket törli. Mert eltörülni ezt a törvényt, mely az erètnekek ellen hozott régi törvényeket megerősíti, annyi, mint magukat eme törvényeket érvénytelenekké nyilvánítani. S ne vesse ez ellen senki azt — végzi szarvasokoskodását, — hogy hiszen a februári czikk elején világosan ki van mondva a vallás ügyének eddigi állapotban való meghagyása és így a régi büntető törvényeknek is érintetlenül kell maradniok. Ne pedig azért, mert az eretnekeket a régi törvények szerint büntetni akarni, a vallás ügyét mindamellett az eddigi állapotban hagyni, a melyben t. i. az eretnekség szabadon terjedhetett — merő ellenmondás.[2]) Ép ily szabadon, sőt a czikk védelme alatt még szabadabban, fog hát ezután terjedni a protestántizmus. S olyan képet nyújtott erről a szerinte biztosra vehető terjedésről Forgács, mely hitbuzgóságának és képzelő tehetségének egya-

[1]) Az emlékirat (Borghese-ltár Ser. III. 51. most a Vaticánban) kelet nélküli, de természetesen február 9. után kelt. V. ö. a korponai gyűlés bevezetését 248. lap (különnyomat 56. l.) 3. jegyzettel.

[2]) »Additum ad articulum nempe, quod decretum de a. 1604 tollit, declarat superiorem articulum; nam tollere legem, quâ leges antiquae contra haereses confirmabuntur, perinde est ac tollere ipsos leges. Nec obstat si dicatur, quod in superiori articulo expresse dicatur: *in eo statu maneat;* ergo et leges [idest antiquae] illaesa maneant. Nam implicat contradictionem: relinquere in eo statu religionem quo haereses sine ulla punitione grassatae sunt et haereticos punire, quemadmodum leges ipsae mandabant.« U. o. És v. ö. korponai gyűlés bevezetése 236. lap (különnyomat 44. l.), 1. jegyzet.

egyaránt becsületére válik. Ha ugyanis a jövő országgyűlésig nem gondoskodik a pápa gyökeres remediumról (mondá a cancellár) hát »actum erit de fide catholica«. Hisz' Komáromba az eretnek papot már visszavitték; Pozsony külvárosai, a Győr szomszédságában fekvő helységek visszazengnek az eretnekek tanaitól; Séllyét, Nyitrát, Nagyszombatot, Galgóczot és sok más helyet az eretnek papok már ostromolják; az ördög országa terjed, Krisztus birodalma mind szűkebb térre szorul.[1])

Aztán hogy a megkezdett actio még biztosabb eredményre vezessen: egyenest a pápához fordultak kétségbeesett jajkiáltásaikkal.[2]) Bevádolták előtte a főherczeget és a királyt; úgy, hogy Mátyás főherczeg kénytelen volt e lépés miatt Forgácsot és Szuhayt dorgálás czéljából maga elé idézni. A főherczeg előtt Krenperg jelenlétében Trautson hányta szemökre a fölségsértéshez közel járó levelet s megleczkéztette őket, hogy el ne felejtsék, hogy a királynak hűséggel tartoznak.[3]) Ez azonban nem akadályozá meg persze sem Forgácsot, sem Szuhayt a további izgatásban. Akármily kevésnek látszik is az, a mit a czikk a protestánsoknak enged, mondák, mégis sok az; mert étvágyat hoz nekik s mindig többet fognak kivánni. A katholikus uralkodónak kötelessége a fölött őrködni, hogy a kath. vallás érdekei sérelmére a legkisebb dolog se történjék s nem engedni épen semmit az eretnekeknek. »Szent vallásunk nem tűri az eretnekekkel való pactálást, a sz. irás tiltja sötét tájakon sántikálnunk.« [4])

---

[1]) A nyitrai püspök egy levele a nunciushoz 1606. márcziusából (kelet nélküli egyk. más. a Borghese-ltárban, most a Vaticánban).

[2]) Ez azon februar 20. collectiv-irat, melyet a korponai gyűlés történetében többször kellett idéznem.

[3]) Maga Forgács püspök tudatja ezen »audiendum verbum archiducale« históriáját a prágai nunciussal 1606. márczius 29-diki levelében. (Borghese-ltár, most Vaticán.)

[4]) »Quia utut haereticis aliqua concedantur, nihil ipsis sufficit, sed spectant fidei catholicae extinctionem. . . . Sancta fides nostra conventionem et pacta cum haeresibus refugit et Scriptura reprehen-

A nuncius eleintén, mikor tán épen Forgácstól kéz alatt megkapta az incriminált czikk szövegét, úgy látszik, mintha megnyugodott volna benne. Forgácscsal szemben úgy vélekedett, hogy igaz ugyan, hogy Ferdinánd és Miksa nem akadályozták meg a protestantismus terjedését és így az ő idejükre való utalás a czikkben a protestánsok előnyére szolgál, de a türelem ezen mértéke előtt »*utóvégre*« isten nevében (és a körülményekre való tekintettel) mégis csak szemet lehet húnyni; mert csupán a mondott királyok akaratától függött a protestantismus elé akadályt gördíteni s a törvények, melyek e czélra alkalmazhatók, a czikkben érintetlenül maradtak.[1]) Forgács és Szuhay hióbpostái azonban fölzavarhatták volna nyugalmából a kevésbbé sanguinikus embert s kevésbbé hitbuzgó papot is, mint Verczelli püspöke volt, főként a gyanú befolyása alatt, mely benne a bécsi és prágai miniszterek iránt, titkolódzásuk miatt, mint föntebb láttuk, csakugyan erős gyökeret vert. Apródonként teljesen beleélte magát Forgács lázas látományaiba; az üldözött, a megvetett kath. egyház és papi rend rémképe fölriasztá engedékenynyé váló hangulatából s már útra készen állott, hogy Bécsbe jő Mátyás főherczeghez, nála a megkötött egyesség vallási czikke megváltoztatását, ha törik-szakad, kieszközölni. — Ha tervét nem vitte ki, az csak azért történt, mert az utolsó pillanatban eszébe jutott, mennyire megsértené vele a császárt, mintegy azt mutatván ki a világ előtt, hogy nagyobb súlyt helyez a főherczegre, mint az uralkodóra.[2])

A minden irányban kiterjedt nagymérvű izgatásnak nem is maradt el a következménye. Az uralkodó Mátyás főherczeget, a már megadott kir. megerősítés ellenére is, oda utasítá, hogy ha az egyesség a magyar protestánsoknak

---

dit claudicari in diras partes.« Forgács és Szuhay püspökök emlék. irata Mátyás főherczeghez 1606. ápril 26. Ered. bécsi udv. kam. ltár.

[1]) Észrevételek a bécsi czikkekre. V. ö. Korponai gyűlés tört. 248. lap (különnyomat 56. l.), 4. jegyz.

[2]) Erről a velenczei követ tudósít bennünket ápril 10-diki jelentésében Disp. di Germ. id. h.

a kelleténél többet nyújtott volna, igyekezzék a főherczeg akár az országgyűlés összehivása előtt, akár az országgyűlésen bár nem épen visszavonni az engedményt magát, de legalább, valami úton-módon, ellensúlyozni azt a többletet, hogy így a pápának s a katholikusoknak ne legyen oka panaszra.[1])

Tudomásunk van azonban róla, hogy a főherczegnek adott e megbizás a nuncius és Corraduzzi birodalmi vicecancellár közt folyt tárgyalások eredménye s hogy kevésbbé a kath. egyház megtámadott érdekei, mint inkább a pápai segélypénzek végleges kimaradása miatti aggodalom vezették a királyt e lépésnél, melynek sikertelensége a magyar viszonyok közt nem lehetett előtte kérdéses.[2]) S noha e szerint e tényből magából még ép úgy nem következtethetünk arra, hogy a király a februári egyesség első czikkének meg nem

---

[1]) »Wir sähen gern, dass Sie (= a főherczeg) diejenige Articul, so vor dem Landtag verglichen werden möchten und fürnemlich die Religion und Geistlichkeit betreffend, wol in Acht nähmen, damit, da man den Sachen bei der Vergleichung etwas zu viel gethan hätte, solches aintweder vor oder auf dem Landtag wo nit gar aufgehebt, doch soviel müglich, moderirt werde, auf dass man sich diesorts weder bei dem Pabst, noch bei anderen Catholischen zu beschweren habe, dass neue, praejudicierliche Sachen bewilligt wären . . .« Utasítás a Mátyás főherczeghez küldött Stralendorff titk. tanácsos részére 1606. ápril 3. bécsi áll. ltár.

[2]) A velenczei követ mondja márczius 7-diki jelentésében, hogy a császár a pápát mégsem akarta véglegesen elkeseríteni s a segélypénzek adásától minden kedvét elvenni; miután már a hosszú háború óta három milliót küldött a sz. szék a császárnak a török elleni harczokra. Ápril 3-diki jelentésében pedig így szól e fontos ügyről a velenczei követ: »L' imperator ha voluto che siano moderati alcuni capitoli toccanti all' interesse di religione a instanza del nontio, che n' ha fatto per nome del papa efficaci e severissimi officii, pretendendo Sua Mtà che possa bastare agl' Ungheri quella massima che vien lor concessa, di poter viver a lor modo. Et anco sopra questo si può credere, che vi si proveranno delle difficoltà, perchè gl' Ongari non s' accommoderanno così facilmente alla ritrattatione di questo, ch' è stato già concertato. Ma ha voluto l' imperator dar questa sodisfattione al papa, perche vorebbe pur rimoverlo dalla data negativa de gl' aiuti . . .«

tartását, *már előre* elhatározta, a mint ezt Mátyás főherczegről nincs — legalább egyelőre — jogunk csak azért föltenni, mert a föntebb említett dorgálás alkalmával azzal vigasztalá a két magyar főpapot, hogy nem volt szándékában a kath. vallás érdekeit a februári egyességnél megsérteni, »csupán óvatosan akart haladni, hogy a forradalmat lecsendesítse«: [1]) az már semmi kétséget nem szenved, hogy annak a két theológusnak, a kikre Mátyás a februári egyesség első czikkének megszövegezésénél hallgatott és Khleslnek, a főherczeg »lelki igazgatójának«, valamint a főherczeg azon tanácsosainak agyában, a kiket Khlesl a nuncius előtt, szemben a »frigidusokkal«, buzgó katholikus voltukért magasztal,[2]) a rosszhiszeműség, a mala fides, egyszerre született meg az első czikk szövegével.[3])

Ezt teljes hitelű, nyomós adatok bizonyítják.

Arra nem is szükség hivatkoznunk, hogy Forgács püspök föntebb idézett aggodalmai, vajjon sikerül-e a protestánsok ellen hozott, fönnálló, Ferdinánd és Miksa idejében is érvényes, csak nem alkalmazott törvényeket a februári czikk kétértelműsége mellett valamikor majd alkalmazni? már magában is a rosszhiszeműség mellett szólnak. Azt a vallomását sem akarom bizonyság gyanánt idézni Khleslnek, hogy a valláscziekk felől való döntést a főherczegi tanácsosok (előbbi szándékuk ellenére) azért nem akarták a főherczeg nyakáról elhárítani és azért nem merték az uralkodóra bízni, mert attól tartának, hogy Rudolf majd megmarad a Básta nyilt parancsaiban kihirdetett többszörös kir.

[1]) ». . . Sed paulatim procedere voluisse ut hos tumultus componeret.« Forgács püspök eml. levele a nunciushoz márczius 29. — Mikor Khlesl a nuncius előtt annyira fölmagasztalja Mátyás túlbuzgó katholikusságát, sőt azt mondja róla, hogy a februári vallásviták alatt ő volt a vezér (»intrepidum se ducem praestitit«): ez csak »captatio benevolentiae«. V. ö. *Irományok*, Függelék *c)*.

[2]) De sajnos, nem nevez meg. (Az bizonyos, hogy a két magyar püspök köztük volt.)

[3]) Mennyire szemet húnytak e rosszhiszeműség előtt Mátyás és Rudolf, ennek fejtegetése messze vezetne s más alkalomra kell hogy maradjon.

igéret mellett.[1]) Hanem igenis, bátran hivatkozhatunk azon magyarázatokra, melyeket Khlesl a nunciusnak a vallási czikk mind a két pontjának értelmezéséről adott. Mert ha az a körülmény, hogy e magyarázatok a nuncius megnyugtatására, tehát politikából, taktikából adattak, von is le valamit (mondjuk: sokat) súlyukból; még mindig több marad az elégnél arra, hogy az ultramontán körök rosszhiszeműségét bebizonyítsa.

Mikor ugyanis a korponai követelések letárgyalása után végre az utoljára hagyott vallási czikkre került a sor s a főherczegi biztosok február 4-dike után belátták, hogy ezt a kérdést is »irásban«, azaz az egyességben lesz szükség elintézni: maguk közt értekezletet tartván, mindenekelőtt azt az elvet állíták föl, hogy oly megoldást, oly szövegezést kell kitalálni, »melyet ne a protestánsok fordíthassanak hasznukra, hanem a katholikusok alkalmazhassanak majd a saját czéljaikra«.[2])

Ez az elv lőn az oka mindannak a nehézségnek, a melyben Illésházyék még akkor is megbotlának, mikor már nagy nehezen, a küzdelemben kifáradva, propter bonum pacis, határozott utasításuk ellenére, csak azért, hogy a kiegyezés nagy műve létrejöhessen, belenyugodtak abba, hogy a vallás ügye a Ferdinánd és Miksa alatti, ő szerintük tűrt és csöndes állapotban hagyassék. Ennek a legalább *tűrt* állapotnak biztosítékot szerzendő, két dolgot kivánt ugyanis Illésházy és Mladossewith.

Az egyik az volt, hogy az első czikk eleje így hangozzék: »A vallás ügye Magyarországon *mindenütt* és *mindenki számára* azon állapotban marad stb.« [3]) Ez azt jelenti

[1]) »Nec videbatur consultum dictum articulum ad caes. Mtem remittere, quia verendum est, Eandem a sua prius Ungaris data resolutione non tam facile recessuram.« Khlesl a nunciushoz 1606. február 11. *Irományok*, Függelék *c)*.

[2]) ». . . pro aliquantula saltem Ungarorum satisfactione deliberatum fuit de tali medio, quali . . . nos pro nostra et non ipsi pro sua parte et commoditate aliquando uti possent.« Khlesl a nunciushoz február 11. *Irományok*, Függelék *c)*.

[3]) »Indesinenter cupiebant Ungari ut articulo huic duae saltem

vala, hogy tekintet nélkűl a terület jogi természetére, egyházi és világi javakban, a magánosok vagy a korona kezén levő birtokokban, szabad királyi vagy mezővárosokban, királyi várakban és véghelyekben, tehát mindenütt mindenki zavartalanul élhet megtűrt vallása gyakorlatával.

A másik kivánsága pedig az volt, hogy ugyancsak az első czikk első pontjában a Ferdinánd és Miksa előtti magyar királyok idejére való hivatkozás (tehát ez a kitétel: aliorumque piissimorum regum) maradjon ki s helyette a szövegbe ez a passus illesztessék, mint folyománya a csendes megtűrésnek: »nemoque in sua religione turbetur«.[1]) Mert — természetesen — úgy kellett itt okoskodnia Illésházynak, hogy a czikk szövegezője az »aliorumque piissimorum regum« kifejezés becsúsztatásánál a »többek közt« vagy II. Lajosra is gondolt, a ki alatt a lutheránusok megégetéséről szóló törvény keletkezett és ekkor ép ellenkezője volna a czikkben annak, a mit a magyarok kivánnak, vagy pedig a II. Lajost megelőző királyok idejére, a mikor még a protestánsoknak se hire, se hamva nem levén, az a mi nem volt, semmiféle tűrt vagy türetlen állapotban nem lehetett és így a magyarok kivánsága megint csak teljesületlen marad.[2])

voces »*ubique*« et »omnibus« adjicerentur.« U. o. E szerint a czikk e része így hangzott volna: »Religionis negocium ubique et omnibus in Hungaria in eo statu relinquatur quo tempore divorum quondam Ferdinandi et Maximiliani . . . stb. . . . (L. Függelék *b)*) fuit.« »Ubique et omnibus« nem azt jelenti itt, hogy »mindenütt és mindenben« (mert ez esetre in omnibus állna), hanem »mindenki számára« (cuicunque, pro quocunque), hogy t. i. a fiscus és a korona a városokban földesúri jogaikra hivatkozva, ne tehessenek erőszakot a polgárság lelkiismeretén.

[1]) »Opinio domini Illésházy« 1606. januárjából (kelet nélkül, bécsi udv. kam. ltár) 1. pont. — E szerint a czikk így hangzott volna: »Religionis negocium . . . stb. (V. ö. Függelék *b)*) . . . in eo statu relinquatur, quô tempore divorum . . . Ferdinandi et Maximiliani regum Hungariae fuit, nemoque in sua religione turbetur.« Persze, nem valami ragyogó irály!

[2]) A harmadik eset (hogy t. i. a Ferdinánd előtti királyokra való utalásnál az *eretnekek* ellen hozott törvényekre gondolt a szöve-

Illésházyék azonban sem az egyik, sem a másik kívánságot nem voltak képesek keresztülvinni. Csak az egy »omnibus« szócska miatt két álló napig tartott a vitatkozás, az ultramontánok győzelmével végződvén.[1]) Az »ubique« szócska bejutott ugyan a szövegbe, de csak azért, mert a főherczegi tanácsosok túlzó részének véleménye szerint öszszeköttetésben a Ferdinánd és Miksa, meg az előző királyok idejére való hivatkozással, épen a katholikusok javára lesz majdan fordítható. Úgy és mint maga Khlesl megvallja, abban a »bal« vagyis rossz értelemben magyarázták a főherczegi tanácsosok az »ubique« szót s vele kapcsolatban a czikk első felét, hogy a kiegyezés után a Bocskayék által elfoglalt összes, magán-, fiscális és egyházi javak előbbi birtokosaik, t. i. a katholikus királypártiak, a fiscus és a kath. papság kezébe kerülvén vissza, itt *mindenütt* a régi állapotok állanak majd be s egyelőre legalább is ezen a területen semmiféle gyakorlata nem leszen a protestáns vallásnak.[2]) Igaz, hogy egyelőre csak ezen a területen. De mint Khlesl a nunciust biztatá, a kiegyezés megkötése és a törökkel szerzendő béke után bőven lesz alkalma a főherczegnek a kath. vallást, úgy mint az Ferdinánd s az előző királyok idejében volt, »replántálni«, nem kellvén többé tartani a töröktől, a kihez — mert béke lesz vele — a magyarok hiába fordulnának segítségért.[3])

---

gező) Illésházynak, a ki épen a saját hitvallását tartá a legigazibb keresztyénségnek, tán eszébe sem jutott.

[1]) Khlesl id. h. »Sed per biduum repulsam passi voculam »omnibus« expunximus.«

[2]) Khlesl id. h. irja a nunciusnak: ». . . *Ubique,* vocula haec licet remanserit, nihil tamen nobis facessit aut praescribit negocii; quia per subsequentia verba penitus apud quemvis vel parum prudentem abrogatur, quibus expresse dicitur »sicut tempore Ferdinandi et Maximiliani aliorumque piissimorum regum Ungariae fuit.« *Et sic nos catholici et multo alio sinistro sensu clausulam »ubique« intelligimus;* unde ante omnia praecedit bonorum tam laicis quam ecclesiasticis stante seditiosissima rebellione per vim ademptorum restitutio . . . et ita nullum alium exercitium habebunt.«

[3]) U. o.

A mily csattanós bizonyítékok ezek a főherczegi tanácsosok ultramontán pártjának rosszhiszeműségéről az első czikk első pontjának magyarázatát illetőleg, épen oly súlyos értékű bizonyíték fekszik előttünk ugyancsak Khlesl tollából a második pontra vonatkozóan is.

E pont tárgyalása kezdetén — irja Khlesl a nunciushoz egy második, 1606. márczius 11-dikén kelt levelében [1]) — Bocskay biztosai azt a kivánságot terjeszték elő, hogy az 1604. XXII. t.-czikk törlését, érvénytelenítését nyilt végzeményben vagyis e czélra hozandó különös törvényben kell kimondani: aztán, úgymond, nagy garral követelték a lutheránusok elégetéséről szóló régibb törvény törlését is.

Ennek ellenében a főherczegi biztosok a mellett foglaltak állást, hogy a XXII. t.-czikk előtt, mely mintegy a fölség katholikus hitvallása, szemet kell húnyni. Ebbe azonban Bocskay biztosai semmikép nem egyeztek bele. Nem volt mit tenni, mint a biztosok kivánságát, úgy, a hogy teljesíteni. Nehogy azonban ezzel alkalom nyújtassék Bocskay biztosainak a *dicsekedésre* és annak *hánytorgatására, hogy sikerüle kivívniok a vallás-szabadságot* s hogy a XXII. t.-czikk ezen okból töröltetett volna: a főherczegi biztosok elhatározák, hogy beleteszik a czikkbe a törlésnek az »*igazi okát*«. E czélból úgy szövegezték a czikk e pontját, hogy: »az 1604. évi végzéseknek utólsó, országgyűlésen kivül és a rendek beleegyezése nélkül, a király által betoldott czikkelye a többi czikkelyek közül kivétetik és separáltatik«.[2]) A mi

---

[1]) L. *Irományok*, Függelék *d)* alatt. — A levél eredetileg latin szövegű volt; a nuncius küldé olaszra fordítva a kúriához (a hol — mellesleg legyen mondva — ép úgy, mint egész Olaszországban, a nem-tudós papok és főpapok rosszabb lábon álltak — s állnak ma is — a latin nyelvvel, mint más országok kath. és nem-tudós papjai és főpapjai, kivéve tán Spanyolországot). A levélben az »articolo secondo nella materia della religione« alatt a februári kiegyezés *első* czikkének *második pontját* kell érteni.

[2]) »Articulus vero postremus, constitutionibus anni 1604., *extra diaetam* et *non accedente consensu regnicolarum*, adiectus per Suam Majestatem, a reliquis articulis tollitur et separetur.« V. ö. *Irományok*, Függelék *b)*.

azt jelenti, hogy nem a vallás ügye miatt, nem a vallásszabadság elismerése végett, hanem csak azért »tolláltatik« és »separáltatik« az a czikkely, mert országgyűlésen kivül és a rendek beleegyezése nélkül hozta a király. Ellenben a Lutherani conburantur-féle törvényt nem érinti a bécsi egyesség első czikkének második pontja, mert ez a rendek egyetértésével lőn törvénynyé s mert ennek érvénytelenítésével nem akarták a régi törvényeket kikezdeni.[1]) »Adja isten, fejezi be Khlesl a maga szavait, hogy a magyarok a fegyvert letegyék; majd aztán valamennyi czikket a magunk javára magyarázhatunk.« [2])

... A kassai gyűlés persze minderről nem tudhatott semmit sem. Illésházy, a ki sokat tudott és sokat gyanított belőlük, bizonyára óvakodott gyanításait föltárni, ezzel a rendeket elkeseríteni. S így a gyűlés a maga bizalmatlanságát a kósza hireken fölül az eléje terjesztett szöveg kétértelműségéből merítette. Mi azonban, a kik előtt most már e kérdés megvilágítva van, elkárhoztathatjuk-e ezt az ösztönszerű bizalmatlanságot a mondottak után? S nem vagyunk-e inkább kénytelenek Alvinczy Péter éleslátásának igazat adni?

A czikk ridegsége annál inkább bántotta az összes rendeket, minél mélyebb gyökeret vert bennük az igazság és méltányosság érzete katholikus atyjokfiai iránt. Ennek több szép példájával találkozunk, melyek közül a gyöngyösi kálvinista templom ügye a legjellemzőbb. Május elsején, az ülés megnyilta után, az a református lelkész, a ki az nap az imát mondá, más kartársai és két gyöngyösi polgár kiséretében panaszszal járult a rendek elé. Előadá, hogy noha a fejedelem a gyöngyösi reform. vallású polgárság kértére a két templom közül az egyiket a protestánsoknak itélte oda s a templom átvételére udvari prédikátorát egy kapitánynyal ki is rendelé; mégis, mikor e biztosok megérkezének,

---

[1]) »Per non dar principio a romper le leggi antiqui.« *Iromány ok.* Függelék *d).*

[2]) »Iddio voglia pur che gli Ungari mettino via l' armi; dichiaremo poi bene tutti l' articoli al nostro commodo.« U. o.

a város katholikus lakossága félreverette a harangokat, a templom előtt összecsődűlt s a kiküldött bizottság föladatát meghiúsítá.[1]) A pap a gyöngyösi protestáns polgárság nevében a gyűléstől orvoslást kivánt és meg is kapta a gyűlés törvénykönyvének XI. czikkében, mely a protestánsok kérése teljesítését elrendelé ugyan, de határozottan kiköté, hogy mivel a lakosság többsége katholikus, hát övék a választás s a protestánsok tartoznak a nekik jutó templommal beérni.[2])

Ha ők méltányosak és igazságosak tudnak lenni katholikus atyjokfiai iránt, mondák a rendek, akkor ő velök szemben is igazságot mutasson a király. Ne arra nézzen, hogy mi történt, mi nem történt Ferdinánd és Miksa idejében, hanem az ország mostani kivánságát teljesítse. »Mert nem abból az időből, hanem a mi kivánságunkból viheti véghez a mi szükségünket ő fölsége.«

Ez az elv lőn alapja a gyűlés határozatának, mely május 12-dikén nyert végleges szövegezést. A többségben levő mérsékelt elemek elejték a külön kir. biztosító (hit-) levél kiállításának kivánatát, mely a korponai határozatok egyik különös pontját képezé, mintegy meg akarván ezzel könnyíteni a király helyzetét a pápával szemben. De kivánták a három megnevezett s az egyességben is névszerint fölsorolandó felekezet egyenlő vallásszabadságát az ország egész területén, bármi elképzelhető s bárki hatalma alatt álló vagy birtokában levő hely vagy terület kivétele nélkűl s követelték biztosításkép a jövő minden eshetőségére való tekintettel a protestánsok ellen hozott összes törvények törlését is, hogy »ezután soha a visszavonásnak okot avagy szikrát ne adhasson« e törvények bármelyike, hanem hogy »maradékaink is csendesen megnyugodhassanak«.[3])

---

[1]) *Irományok* XVII. sz. május 1. alatt.

[2]) L. a kassai gyűlés törvénykönyvét. *Irományok* XIV. sz. a. (XI. czikk). E szerint javítandó ki az, a mit Csery közölte Napló május 1. alatt állít.

[3]) L. *Irományok* XVI. sz. Aztán v. ö. *Zsilinszky* id. m. I. 292. lap.

VII. FEJEZET.

A februári egyesség többi egyházpolitikai ügyeinek tárgyalása. Szuhay és Migazzi számüzetése: a »nemzet átka« Szuhayn. Megyés és czimzetes püspökök királyi kinevezéséuek ügye. A püspökök kizáratnak a kir. tanácsból s a világi hivatalokból. Szentszékek és jezsuiták. Hivatalosztogatás valláskülönbség nélkül.

A vallásszabadság általános érdekű ügyén kivül, mint tudjuk, egyéb oly kivánságokat is támaszta a korponai gyűlés. a melyek a kath. egyház érdekeit többé-kevésbbé érintették. Ilyen volt mindenekelőtt a püspökök számának s országos állásokból való kizáratásának kérdése; aztán a sz.-székek és tizedek ügye, a jezsuiták kitiltása s a tisztségek és hivatalok vallásküIönbség nélkűl való osztogatásának kérdése. Ezekhez járult végre a magyar kamara elnökének és alelnökének ügye, a mennyiben mind a kettő egyházi férfiú volt.[1])

Alig hihetné az ember, pedig úgy van. hogy épen ez a legutóbbi, mondhatnók személyes ügy verte föl a bécsi februári egyesség megfelelő pontjainak tárgyalásakor a legnagyobb port. A korponai kivánságok, mint a magok helyén láttuk,[2]) Szuhaynak és Migazzinak örökös számüzetését követelték. a mire a februári egyességben a kamarákról szóló V. czikk második pontja azt feleli, hogy a rendek e követelése jogtalan: mert kihallgatás és védekezés nélkül bárkit is elitélni s megbüntetni nem szabad. Ha találkoznék olyan — mondja a februári czikk, — a ki Szuhay ellen vádlókép föl akarna lépni, annak ám álljon szabadságában ezt törvényes úton. az országgyűlésen megtehetnie, a hová Szuhayt idéztesse meg, föltéve. hogy panasza már az országgyűlés előtt nem volna elintézhető; de a püspöknek is megadassanak a maga védelmére a törvények által megengedett jogszerek Míg ellenben a Bocskay fogságában levő Migazzira nézve en-

[1]) V. ö. a Korponai gyűlés *Irományai* XXIV. számával (az V—IX. cikkekkel).

[2]) V. ö. a Korponai gyűlés bevez. 405. l. (különnyomat 213. l.).

nek büntetlenül való szabadon-bocsátását sürgeté a bécsi czikk.[1])

Tagadhatatlanul az lesz vala a legméltányosabb megoldása ez ügynek, ha a multakra mind a két részről feledés fátyola vettetvén, a Szuhay-ügy egyszerűen elejtetik. Mivel azonban a korponai rendek 1605 végén a gyűlölt kamarai elnököt készakarva ki akarták venni a közbocsánatból: hát az adott körülmények között a februári czikk a legczélszerűbben és leghumánusabban intézte el a dolgot. Egyrészt megmenté a püspököt attól, hogy egyedüli bűnbakjai legyenek az eltemetett gyűlöletes rendszernek; másrészt nyitva hagyta a törvényes útat azok számára, a kiket a »főbűnös« Szuhay megkárosított, ha — és ez újabb garanczia Szuhay számára — nem sikerülne vele az illetőknek még az országgyűlés előtt kiegyezkedniök. Becsületére válik hát a megoldás mind Mátyásnak, mind Szuhay legnagyobb ellenségének, Illésházynak, a ki tőle legtöbbet szenvedett s a kinek lovagias viselkedését lehetetlen itt el nem ismernünk.

A megoldás azonban nem elégíté ki sem a vádló magyarságot, sem a vádlott Szuhayt[2]) és védelmezőit.

---

[1]) L. *Irományok.* Függelék *b).*

[2]) A fogságban levő Migazziról itt hallgatnak a források. A magyar főpapoknak a pápához intézett február 20-diki levelében ez olvasható: ». . . Duobus episcopis, Varadiensi (= Migazzi) et Quinqueecclesiensi (= Zalathnoky) Bocskay manus injecit et in carceres detrusit, crudelissime eos tractando; ita ut Quinqueecclesiensis ad petitionem sereniss. regis Poloniae tandem dimissus aerumnis confectus in Polonia non multis post, diem suum obierit; et Varadiensem etiam, quem nunquam vinculis absolvit, arbitremur hucusque extinctum.« (Borghese-ltár, most Vaticán). E rágalmakkal szemben utalunk Bocskaynak a lengyel királyhoz intézett ama gyönyörű levelére, melylyel Zalatnokyt két kanonokkal biztos fedezet alatt a lengyel királyhoz küldé: ». . . Nem állhatom meg, irja Bocskay, »quin reverendissimum iam dictum episcopum senem gravissimum M[ti] Vestrae regiae benevole commendarem, *qui omni tempore ita se in nostra republica gesserit, ut nec mihi nec ex regnicolis alicui dignam conquerendi de se occasionem dederit* et eam quam pro ratione temporis honestam pati debuit detentionem, non tam pro culpa, quam *pro tutanda potius*

Szuhay püspöki méltósága köpenyébe burkolózván, méltatlankodva utasítá el a gondolatot, hogy őt, a püspököt, az ország rendei elé vádlottkép állíthassák. Óvást nyújtott be e föltevés ellen a főherczegnél a kánoni jog alapján, megfeledkezvén arról, hogy nem a püspök, hanem a kamarai elnök az, a kit esetleg az országgyűlés színe elé fognának idézni. Még ha ő maga, mondá, bízván ügye igazságában, hajlandó volna is a kiegyezés föltételének megfelelni, eltiltják őt attól a kánonok, a melyek értelmében a pápán kivül maga fölött más birót nem szabad ismernie.[1]) E kánonok alapján s hűséges szolgálataira hivatkozva, kérte a főherczeget s a királyt, hárítsák el fejéről e gyalázatot.

Hasonló okokkal támogatta Forgács Ferencz is püspöktársának kérését és álláspontját, figyelmeztetvén a főherczeget, hogy egy püspök »fölszentelt személye nem tűri«, hogy az isten és az egyház ellenségei törvényt lássanak fölötte; a katholikusok pedig, ha istent félik, még el se vállalhatják a birói tisztet ily ügyben. De mindezt figyelmen kivül hagyva, úgy vélte Forgács, hogy még az esetben is, ha Szuhay a kánonok ellen alávetné magát a jövő országgyűlés itéletének, még ez esetre sem volna szabad őt a részrehajló rendek elé állítani, a kik az ő okaira és mentségeire minden bizonynyal mitsem fognának adni, hanem — a főherczeg minden erőlködése ellenére — halált mondanának ki fejére.[2]) Még hevesebben védelmezte az egri püs-

ipsius vitae, quae, ut in tanto tumultu solet, verendum erat, ne maius periculum incurreret, passus est. *Itaque quicquid pietatis et munificentiae M^tis V. regia erga eundem praestiterit, deum altissimum habebit eius locupletissimum remuneratorem.«* (Bocskay a lengyel királyhoz 1606. január 5. Közli Szabó Károly Tört. Tár 1882. évf. 12. l.) De Migazzinak sem volt semmi baja a tisztességes fogságban.

[1]) »Canonibus prohibeor, ne in ullum horum ulla ratione consentiam et nullum iudicem alium praeter sanctissimum dominum nostrum agnoscam.« Szuhay Mátyáshoz 1606. február 27. előtt (kelet nélkül; ered. a bécsi udv. kam. ltárban).

[2]) Forgács püspök Mátyáshoz január 26. Ered. sajátkezű, a bécsi udv. kam. ltárban (egyk. másolata, melyet a korponai gyűlésnél használtam, némi hibákkal a vaticáni Borghese-ltárban Ser. III. 51.).

pököt Khlesl és pedig nemcsak a kánoni jog alapján, melynek értelmében, mondá, minden világi ember, a ki püspök fölött törvényt akarna ülni, a kiközösítés büntetését vonja »ipso facto« a fejére; hanem, a mit a két magyar főpap nem tőn, a Hármaskönyv idevágó határozmányainak [1]) fejtegetésével szokásos bőbeszédű modorában igyekezett bebizonyítani, hogy a Hármaskönyv fölsorolt esetei Szuhayra nem alkalmazhatók és így a magyarok alaptalan, gyűlöletes kivánsága saját törvényükkel jő ellentétbe. Ha Korponán azt határozták volna is el, kiálta föl drasztikus hévvel az osztrák főpap, hogy isten nem isten és hogy kánoni jog nincs, még abból nem következik, hogy a lázadó urak véleménye hitelvvé váljék! [2])

Mivel azonban a főherczegi tanácsban czélt a főpapok nem értek, Forgács ezt az ügyet is a nuncius meg a pápa elé vitte, itt is, ott is különösen az »istentelen« Illésházy ellen mennydörögvén, mint a kit ő is, Szuhay is a kivánság szerzőjének tartott; noha mi már tudjuk, hogy Thurzó György, a hű királypárti és Illésházy versenytársa volt az, a kinek sokat nyomó tanácsán épült föl a februári kiegyezésnek a kamarai elnökre vonatkozó czikke; [3]) s noha, mint tüstént látni fogjuk, Illésházy a kassai rendektől csak rosszalást aratott ezért az engedékenységért is. Nem hasz-

---

[1]) II. r. 44. czím.

[2]) Khlesl Krenperghez 1606. február 14. (Ered. a bécsi udv. kam. ltár.) — Khlesl ugyan a nunciushoz irt levelében, *Irományok*, Függelék *c)*, azt állítja, hogy Szuhay beleegyezett volna a rávonatkozó czikk határozatába, »ad suam pronpriam ac spotaneam voluntatem accusandus erat«. De Khlesl csak a nunciust csitítá ezzel, bizonyosra vévén, hogy időközben sikerül nekie és a főherczegnek Szuhayt megnyugtatniok; a mi azonban, mint látjuk, nem sikerült. Másrészt ez azt is bizonyítja, hogy állításaik kifogástalan súlyáról s a korponai kivánságoknak teljesen alaptalan voltáról bensejükben és maguk közt — inter augures — nem voltak egészen meggyőződve Khlesl uraimék.

[3]) Egyrészt a magyar főpapok már említett levele a pápához február 20. és Forgács püspöké a nunciushoz február 23. (mindkettő a Vaticánban, Borghese-ltár); másrészt Thurzó György véleményes jelentése a korponai követelésekről Mátyás főherczeghez 1606 elejéről (a M. Tud. Akadémia kézirattára 1606. 5. sz.).

nált azonban a nunciusnak különben is késői közbenlépése sem:[1]) a kiegyezést a király megerősíté s az változatlanul került ebben a pontjában is a rendek elé. valóságos vihart idézve föl az erőszakos és általánosan gyűlölt kamarai elnök ellen.

Szó sem lehete arról, a mit a februári egyesség Migazzira nézve kikötött, hogy t. i. Illésházy a valóban kevéssé terheltért fogságából való kiszolgáltatása végett közbenjárjon Bocskaynál. A nemzet dühe, mely bűnbakot keresett, összeköté az ő jelentéktelen egyéniségét is Szuhay »átkozott« nevével. Annál kevésbbé voltak hajlandók a rendek Szuhayt majdan az országgyűlésen kihallgatni. Még a mérsékeltebbek is oda nyilatkoztak, hogy a két püspökről való februári végzés csak úgy volna helyén, ha a mondottak csak tisztán magánügyekben, magánosoknak okoztak volna kárt. Ekkor helyes volna, hogy a megkárosított ellenük a törvény útján keresse igazságát. Mivel azonban a két püspök »egész Magyarország szabadságának megrontója«; hát csak éljenek ők az országon kivül számüzetésben; ő reájuk és csakis ő reájuk nézve függesztessék föl — mondák a mérsékeltebb rendek is — országunk régi törvénye, a törvényes idézés jótéteménye, az az elv, hogy »nemo nisi legitime citatur« itélhető el.[2])

Ha már idegenszerűen hat reánk a józanabb elemek e hideg kegyetlensége, mely a két főpapot ekként teljesen a törvényen kivül helyezé, s mint a német mondja, »vogelfrei«-nak nyilvánította; mit szóljunk akkor a vak szenvedély azon fokáról, melyre a Szuhay elleni harag a szélsők lelkében emelkedett? Megdöbbentő, szinte elkábítja az embert a féktelen gyűlölet azon elemi kitörése, melyhez hasonlót egész történetünk tán csak egyet ismer. Mivel az egri püspök nyilvánságos hazaáruló és a királyt is arra birta — mondá a túlzók általánosságban tartott vádja, — hogy

---

[1]) Erről különösen a velenczei követ szól márcz. 27-diki jelentésében. Disp. di Germ. id. h.

[2]) L. *Irományok* V. és VI. sz. (az V. czikk végén).

az ország szabadságát s a nemzet vallását gyökerestől kitépje, hát nem volt volna szabad a biztosoknak abba beleegyezni, hogy Szuhay az ő világos gonosz tetteit az országgyűlésen védelmezhesse. Ő erre nem méltó, neki számüzetés a legenyhébb büntetése. Nagy bűnei miatt ő arra volna érdemes, hogy a ház, a melyben született, mások elrettentő példájára, tövig leromboltassék, helyén pedig egy, a késői utódokat is emlékeztető oszlop állíttassék, azzal a föliràssal, hogy »itt született a hazaáruló és átkozott, a ki e helyen házat épít!!«[1])

Csodálkozhatunk-e ezek után, ha a kassai gyűlés V. czikkében arra kérte a főherczeget, hogy a két püspöknek az ország törvényei »szántszándékos« fölforgatóinak, az egész ország kivánságával szemben ne kedvezzen? s ha kimondá, hogy elijesztő példaképen arra, mily nagy bűn az ország nyugalmát földúlni s a király személyét gyűlöletessé tenni, a két püspök örökös és visszavonhatatlan számüzéssel sujtassék? . . .[2])

Az az ellenszenv, mely a mult 1605. év végén a korponai rendek lelkét a kath. egyház összes püspökei iránt betölté s melynek okait a maga helyén előadtuk,[3]) érthető, ha pár hó alatt nem vagy csak igen kevéssé csillapodott le. Az idő, melyben a püspökök, Barbianoval szövetkezve, megkezdték »tisztító« körutjukat Felső-Magyarországon, sokkal közelebb volt még, semhogy emlékét el lehetett volna temetni; erősen élt az a köztudatban; sőt, mint Illésházytól tudjuk, folytonosan keserű kifakadásokra adott a kassai gyűlés vitái közt alkalmat.[4]) Meg is felel ezen hangulatnak a sors, mely a februári kiegyezés 6. czikkére várt.

A korponai követelések hatodika — tudjuk — kiköté, hogy a király a jövőben csak oly püspököt nevezzen ki, a

---

[1]) L. *Irományok* IV. sz. (V. czikk vége).

[2]) L. *Irományok* XVI. sz. (V. czikk).

[3]) V. ö. korponai gyűl. bevez. 281. s köv. l. (különnyomat 89. és köv. l.).

[4]) Illésházy lev. Mátyáshoz 1606. máj. 22., ered. a bécsi udv. kam. ltárban. (Föntebb már idéztem e passust.)

8*

kinek megyéje és püspöki székhelye tényleg birtokában van Egyszersmind kizárta e czikk az összes püspököket a kir. tanácsból és minden országos állásból. E radikális kívánságokkal szemben a bécsi kiegyezés megfelelő pontja — »nehogy a király tekintélyén csorba essék« — a király jó tetszésére bízta annyi püspököt nevezni ki, a mennyit akar és kimondá, hogy a kir. tanácsnak nemcsak a megyés, hanem azon in partibus infidelium püspökök is tagjai lehetnek, a kiknek egyáltalán fekvő beneficiumuk van,[1]) közülök azonban a tanácsosi állásnál több tekintetre fogja a király — a rendek kívánsága szerint — a nemes származásúakat méltatni. A többi világi méltóságokból, különösen a főispáni tisztből való kizárásra pedig azt stipulálta a bécsi egyesség, hogy az csak az esetre álljon, ha a püspökök nem tudnák jogaikat oklevelekkel vagy legalább azzal igazolni, hogy már emberemlékezetet meghaladó idő óta vannak ama méltóságok birtokában.[2])

Tán mondanom sem kell, hogy a bécsi egyesség e határozmányai, mikor azokat Forgács Zsigmond messzebb menő igéreteivel is összehasonlíták a kassai rendek, bizony elégedetlenséget keltének az egész vonalon. Csak azt az egyetlen pontot fogadták helyesléssel, mely a nemes származású püspök előnyben való részesítéséről szólt. A mi a többit illeti, a mérsékeltek, minden szenvedélyes vitát kerülni óhajtván, azt vélték, hogy a főherczeg »nagyon homályosan határozott« s ezért legjobb lesz, ha a Bécsbe küldendő válasz újra csak a korponai kívánságot hangoztatja.[3]) — A szélsőbb elemek azonban örömmel ragadák meg a kedvező alkalmat a követelés nyomós megokolására. — Ám maradjon épen a királyi tekintély és a király kegyúri joga, mondák; de helytelen dolog csak azért, hogy olybá ne tünjék föl, mintha a király kényszerítve engedett volna alattvalóinak, kimondani, hogy olyan püspököt nevezhet ki, a

[1]) »... episcopales suas sedes *vel* alia jura possessionaria habent.«

[2]) L. *Irományok*, Függelék *b)*.

[3]) L. *Irományok* V. és VI. sz. (a VI. czikkhez).

minőt neki tetszik és így nyakunkra tolhassa azt a névszerinti püspököt, a kinek székhelye nincsen.[1]) Mert ha ez lehetséges lenne, a sok czímzetes főpap ép úgy háborgatni fogná a jövőben is az ország nyugalmát, mint eddigelé. — A biztosoktól hiba volt hát a korponai követeléstől anynyira eltérni ennél a pontnál; de még nagyobb, alig menthető hiba volt tőlük az az engedmény, hogy a püspökök a jövő általános országgyűlésen világi méltóságaik jogos alapjait bizonyítgathassák. Hiszen bizonyos és közismeretes dolog, hogy réges-rég idők óta ők voltak az elsők a kir. tanácsban s hogy világi tisztségeket viseltek. Nem azt kellett volna hát a biztosoknak fontolgatniok, mondák a radikálisok, hogy *mi* volt és *mint* volt? hanem azt, hogy a mi volt, helyes és hasznos volt-e? Hisz' maga az Üdvözítő mondá, hogy a lelkészek semmi világi hivatalba ne ártsák magokat![2])

Tán fölbátorítva a néma helyesléstől, melylyel a szélsők ez okoskodása a mérsékelt párton találkozott, a vérmes rendek még tovább mentek. Újra elővették azt a javaslatot, melyet a többség már Korponán leszavazott, s mely a főpapi jövedelmek országos limitálásáról szólt és nem átallották szemrehányásokat tenni Illésházynak, hogy a bécsi egyesség e kérdésről teljesen megfeledkezett, noha, mint tudjuk, a korponai kivánságok közt elő sem fordul.[3])

Illésházy a rendek e magatartását előre megjövendölte Mátyás főherczegnek, mikor a püspökök kir. tanácsosságáról levén szó, különösen az ellen tiltakozék, hogy a megyés és székhelylyel biró püspökökön kivül azok is bevétethessenek a kir. tanácsba, a kik »*vel* alia jura possessionaria habent«. Kivánta e kifejezés elhagyását. A magyarok, mondá, az apátságokkal és prépostságokkal biró czimzetes püspökök

---

[1]) Csak így lehet és kell az *Irományok* IV. sz. körmönfont és nyakatekert VI. czikkét érteni.

[2]) *Irományok* IV. sz. (a VI. czikk vége).

[3]) U. o., de tévedésből a VII. czikkhez (a végére) tette ezt a kivánságot az irat compilatora.

tanácsosságába soha nem fognak beleegyezni.[1]) A főherczeg azonban nem hallgatott a viszonyokat ismerő ember tiltakozó szavára s az eredmény az lőn, hogy a rendek, a kik legalább a megyés püspököket minden valószinűség szerint bebocsátják vala a kir. tanácsba, most szintén megköték magukat. A főurak conservativabb elemeinek tanácsára [2]) ugyan végre május 11-dikén, tehát a gyűlés zárta előtti napon elismerték, hogy a királynak joga van a püspökö*k* tetszés szerinti számban való kinevezéséhez,[3]) »noha (mondák) számuk eléggé megszaporodott«; elveték a túlzóknak a püspöki javadalmak országos megszorításáról szóló javaslatát is: de határozottan kikötötték, hogy a püspököknek az ország igazgatásában semmi részük ne lehessen, a kir. tanácsban helyet ne foglalhassanak, »nehogy az ország szabadsága ellen voxot feráljanak (= szavazzanak) az országnak legitimus tanácsosi között«; és III. Ulászló király III. végzeménye (1498.) 57. czikke szerint főispánok se lehessenek. Sőt a kir. kegyuraság ellen határozatba vették azt is, hogy a czímzetes püspököket ne javadalmazhassa a király apátságokkal és prépostságokkal, hanem »az apátúrságot ugyan csak apátúr, a prépostságot pediglen prépost« birhassa csak.[4])

Úgy látszik, hogy a mérsékelt és túlzó elemek összetalálkozása a püspökök ügyénél bizonyos harcziasabb szellemet idézett föl a rendek közt a korponai hetedik czikk, a szent-székek és tizedek kérdésével szemben is. A februári

---

[1]) A többször említett »opinio domini Illésházy«.

[2]) Ezek már Korponán akkor, mikor arról volt szó, hogy a király csak két püspököt nevezhessen ki, azt javaslák (de javaslatuk nem fogadtatott el), hogy akár 32 püspököt nevezzen ki a király (»episcopus triginta duos faciat Sua M[tas]«), de a világi ügyekben egynek se lehessen beleszólása. (Többször id. javaslatuk a bécsi udv. kam. ltárban.)

[3]) Természetesen csak addig, a míg üres hely van a magyar király adományozása alá eső czímekben.

[4]) L. *Irományok* XVI. sz. Megjegyzendő, hogy ezt a legutóbbi kivánságot már a királypárti Thurzó György is melegen pártolá Mátyás előtt id. véleményes jelentésében. (Akadémiai kézirattár 1606. 5. szám.)

bécsi egyesség a korponai kivánságnak nem mondott ellent; sőt egy kis jóakarattal azt lehetne állítani, hogy a főherczeg teljesíté a rendek óhaját. Hiszen nem csupán Thurzó György hangoztatá, hogy fordultak elő jogtalanságok különösen a tizedek dolgában, hanem maga Khlesl is elismert annyit, hogy bizony történhettek visszaélések.[1]) A hiba csak a februári czikknek *szövegezésében* rejlett, mely, miután Forgács merev tagadó álláspontját figyelmen kivül kellett hagyni, Khlesl túlságos óvatosságára vezethető vissza. — A bécsi czikk nem azt mondá, hogy a visszaélések megszüntetendők, hanem csupán annyit, hogy ha valóban fordultak volna elő, hát a legközelebbi országgyűlésen orvosolhatók lesznek, de a szent-székek intézménye érintetlenül meghagyatik.[2]) Ez a föltételes szövegezés a kassai rendeket annál inkább bosszantá, mert a szent-székek fönnmaradásába épen csak azon föltét alatt egyezett bele a korponai gyűlés, hogy a tenyéren fekvő s már a magyar országgyűléseken egy tizedév óta folytonosan előpanaszolt visszaélések meg fognak szüntettetni.[3]) És a főherczeg, ime, még most sem akar hinni az ország panaszainak! . . . A mérsékelt elemek ezért »homályosnak és halogató«-nak tartván a bécsi czikket, azt indítványozták, hogy válasz gyanánt legjobb lesz a korponai kivánságot újítani meg.[4]) Nem úgy azonban a szélső pártok. Ezek itt is, mint az előbbi kérdéseknél, vérszemet kapván a mérsékeltek magatartásától, megfeledkeztek arról, hogy a káptalanok a magyar törvénykezési eljárással, az egész magyar jogélettel szoros viszonyban állanak s hogy épen ezért — mint alább a maga helyén látni fogjuk — a káptalanok e nemű működésének ideiglenes szünetelése miatt kénytelenek voltak a rendek a conventek. káptalanok teendőinek egy részét a megyékre s a fejedelem cancelláriá-

---

[1]) Thurzó Gy. most id. vélem.; aztán Khlesl lev. Krenperghez 1606. február 14. (bécsi udv. kam. ltár).

[2]) *Irományok*, Függelék *b)*.

[3]) A kérdést bőven ismertettem a korponai gyűlés bevezetésénél 289. lap és különnyomat 97. lap); itt hát nem ismétlem.

[4]) L. *Irományok* V. és VI. sz.

jára hárítani. Megfeledkeztek a jó szélsők elfogultságukban ezen országos intézmények szükséges voltáról s lármás okokkal követelték azt, a mit már a korponai gyűlés elvetett, hogy t. i. a szent-székek s velük együtt a káptalanok egyáltaljában töröltessenek. Ha valamennyi püspököt és jezsuitát kikergetnénk is az országból — mondák e vérmes hazafiak, — de a sz.-székek megmaradhatnának: hát ezek magukban is veszedelmet hoznának az országra: mert, mint a tapasztalás mutatja, épen ezekben rejlik amazoknak káros ereje. S az is ki van zárva, folytaták, hogy a visszaélések a jövő országgyűlésen orvosolhatók lesznek; miután előre lehet tudni, hogy erre akkor sem idő, sem alkalom nem kerül. De meg a római hit követői minden bizonynyal »nagy avidítással« fognak a jövő országgyűlésre összesereglení s esetleg többségre vergődvén szavazáskor, meghiúsítják a reformokat. Nem volt volna hát szabad Illésházyéknak a kérdést a jövő országgyűlésre halasztaniok, el kell vala intézniök véglegesen.[1])

Itt is, mint sok egyéb kérdésben, a conservativ csoport adott a határozat meghozatalakor irányt. A befolyásos töredék nem helyeselte a merev tagadást akkor, midőn végső elemzésben az udvar és rendek törekvése födi egymást. A szent-székek maradjanak meg, — ez volt nézete; de hatáskörük csak azokra az ügyekre terjedjen ki, a melyek a Szilágyi kormányzósága és Mátyás király meg II. Ulászló alatt hozott törvények szerint eléjük tartoznak.[2]) A kassai gyűlés többsége elfogadta e nézetet s a sz.-székek meghagyása mellett imperative kimondá a visszaélések orvoslását s a tizedügyek rendezését, de a királyra bizta a reformok végrehajtására a legczélszerűbb utat megtalálni. Ugyancsak a conservativok fölfogásának felelt meg a gyűlés ama határozata, hogy a sz.-székek csak azokban az ügyekben biráskodhassanak, a melyeket »az ország limitál majd nekik«.[3])

---

[1]) L. *Irományok* IV. sz. a.

[2]) Már Korponán is ez volt a conservativ csoport álláspontja.

[3]) L. *Irományok* XVI. sz. — Érdekes jelenség, hogy a korponai hetedik czikk *b)* pontjáról, mely a kegyurak kegyúri jogainak meg-

A bécsi egyesség összes czikkei közt bizonyára legkülönösebb a VIII-dik, mely a jezsuiták kitiltásáról s ezzel kapcsolatban — mint a korponai gyűlésnél láttuk [1]) — az adománylevelek törvénytelen záradékai érvénytelenítéséről szól. Nem az utóbbi pont miatt, melyet elintézett, hanem igenis az előbbi kivánságra adott furcsa válaszért. Illésházy február 9-diki leveléből tudjuk, mily nagy befolyást gyakoroltak a jezsuiták a vallási czikk tárgyalásánál.[2]) Tudjuk azt is, hogy a magyar főpapok mily hévvel keltek a nuncius és a pápa előtt e szerzet védelmére.[3]) Megérthetjük azért, hogy sem Thurzó Györgynek, sem Illésházynak nem sikerült a korponai rendek kivánságát Mátyásnál keresztülvinniök.[4]) A különös és érdekes csak az, miként jutott a két ellenkező áramlat a bécsi februári egyesség illető czikkében kifejezésre. »A hogy Bocskay követei — mondá a czikk — a korponai követeléshez ragaszkodnak, ép úgy ragaszkodik ő fölsége is a maga jogaihoz«.[5]) Ez és semmi több. Nem mondja e czikk, hogy a jezsuiták kitiltatnak az országból; azt sem mondja, hogy benmaradhatnak. Nem sérti a rendeket, csak védi a királyi jogokat, a királynak már akár legfőbb felügyeleti, akár kegyúri jogait. A rendek azonban megértették, hogy ez a válasz a lehető legszelidebb formába öltöztetett tagadás. »Nagyon idegenképen való feleletnek« találták hát még a mérsékeltek is a főherczeg válaszát s az ellenzékkel együtt a korponai kivánság mellett törtek láncsát. Ez a közjó érdeke, mondá az ellenzék; mert a jezsuiták roppant ravaszok és ha a bécsi czikk olybá marad, mint megszövegezték, bosszút fognak állani.

óvását sürgeti, a bécsi februári kiegyezés egy hanggal sem emlékszik s hogy — legalább a fönmaradt tudósítások szerint — a kassai gyűlés végzései közt sincs nyoma e dolognak.

[1]) 299. s köv. l. (különnyomat 107. s köv. l.).

[2]) Közli Szilágyi Sándor Tört. Tár 1878. évf. id. h.

[3]) A főpapok a pápához február 20., Forgács püspök a nunciushoz február 23. (Vaticán, Borghese-ltár).

[4]) Thurzó Gy. imént idézett véleményes jelentése s Forgács püspök most említett február 23-diki levele.

[5]) L. *Irományok*, Függelék *b)*.

Még a legconservativabb csoport is egyetértett e pontban az ellenzékkel; úgy hogy e kivánság már azért is nevezetes, mert az egyedüli, mely Bocskay forradalma alatt a teljes egyetértés képét nyújtja minden párt között.[1]) A gyűlés egyhangú határozattal mondta hát ki a jezsuiták kitiltásának elodázhatatlan szükségét és meg is okolta ezt. Ő fölsége tiszte, úgymond a végzés, az ország alapjait építeni és erősíteni: már pedig ezt a jezsuiták, ha közöttünk élnének, megháborítanák. — »Jobb azért ezeknek az országtól való megválását, hogynem a békességes állapotot helyen tartó fundamentumnak megbomlását elszenvedni.« [2])

A mi e czikknek második pontját, az adománylevéleknek a protestánsok ellen beszúrt záradékát illeti, ennek törlését a rendek — az ellenzék aggályainak[3]) eloszlatása után — helyeslőleg vették tudomásul.

A vallást illető czikkek közül még csak egy pont volt hátra: a hivatalok és tisztségek valláskülönbség nélküli adományozásának ügye. A februári egyesség IX. czikke kimondá ugyan, hogy a tisztségeket a király sine ulla discrimine religionis fogja osztogatni; de e kijelentéshez azon különös záradék csatoltaték, hogy »a mint más országaiban is cselekszik ő fölsége«.[4]) — Ez a hasonlat persze azonnal szemet szúrt az éber ellenzéknek, mely nem helyeslé azt. Mert — így szóltak szónokai — a tapasztalás azt mutatja, hogy ő fölsége más országaiban épen nem vagy alig alkalmaz evangelikust. Ha hát e czikket így, ezzel a záradékkal fogadná el a magyarság: Magyarországon se kaphatna tisztséget[5]) protestáns ember. — E megjegyzés igazságát könnyű volt belátni a többségnek is, mely a végzést

---

[1]) L. *Irományok* IV., V. és VI. sz. Már Korponán is így vélekedtek a conservativok. (Többször id. javaslatokban.)

[2]) L. *Irományok* XVI. sz. és *Zsilinszky* id. m. I. 293.

[3]) L. *Irományok* IV. sz. a.

[4]) Sicut etiam in aliis suis regnis sua Majestas caes. regiaeque facit. L. *Irományok*. Függelék *b)*.

[5]) Nem csupán a »polgári«, hanem főként a katonai tiszti állások értendők itt.

az ellenzék kivánsága szerint módosítván,[1]) vagyis a záradékot elhagyván, az egyházpolitikai kérdések sorozatát ez ügygyel bezárta.

VIII. FEJEZET.

A nádori és országkormányzói hivatalról szóló czikkek tárgyalása. Illésházy Bécsben Mátyás czélzataival egyetért s biztosi minőségében ő maga javasolja az országkormányzói tiszt fölállítását a nádor mellett és fölött. A februári egyesség idevonatkozó XI. czikkének kétféle szövege. Mátyás sakkhuzása Rudolfnál a kormányzói tiszt elfogadtatása ügyében sikerül. De a kassai rendek maróan gúnyos birálat alá vetik a kormányzói és nádori tisztről szóló czikkeket. A kormányzóságot elvetik. A személynöki hivatal betöltésének ügye.

Akármennyire elfoglalák a gondolkodó elméket, bármennyire betölték a hitbuzgó sziveket a vallásszabadság elve s az ezzel összefüggő ügyek: azokban is, ezekben is maradt még nem egy redő az alkotmányjogi kérdések számára is.

Közöttük a közfigyelem a legnagyobb mértékben a nádorválasztás ügyére irányult. Tán nem is épen magáért e kérdésért, mint inkább a miatt, hogy vele Mátyás főherczeg az ország-kormányzói tiszt dolgát szoros kapcsolatba hozta.

A kiinduló pontot a korponai gyűlés tárgyalásaiból ismerjük. Tudjuk, hogy a korponai kivánságok harmadik pontja határozottan és félreérthetetlenűl követeli a nádor megválasztását a legközelebbi országgyűlésen; a tizenegyedik pont pedig azt kivánja, hogy a király az országgyűlésekre személyesen jőjjön el. Tudjuk, hogy e határozatok meghozatala előtt Forgács Zs. hiába tőn czélzásokat a nádori tiszt üresen hagyására és arra, hogy e helyett Mátyás főherczeget ország-kormányzóul kivánni okosabb és czélszerűbb dolog volna s hogy hasznosabb volna, ha a rendek nem sürgetnék a király személyes megjelenését az országgyűléseken, hanem inkább azt kérnék, hogy a király távol-

---

[1]) L. *Irományok* XVI. sz.

létében az országgyűlések folyását a főherczeg mint az ország kinevezett kormányzója igazgassa. A rendek ez utóbbi czélzat ellen, mint láttuk, eleintén határozottan óvást tőnek, és a mérsékelteknek nagy erőfeszítésükbe került a tizenegyedik pontból ezt az óvás-félét — mely Mátyás ellen vastag bizalmatlansági szavazat lesz vala — kihagyatni.[1])

Volt azonban már a korponai gyűlésen a kiegyezés barátjainak körében egy kis csoport: az előrelátó, embereket és viszonyokat nyugodtan, higgadtan mérlegelő, mai parlamenti műszóval conservativ-szabadelvűnek nevezhető töredék, mely belátta azt, hogy a rendkivüli idők és viszonyok rendkivüli intézkedéseket követelnek s ezért a kedélybeteg király állapotára való tekintettel Mátyás főherczeg kivánsága, a kormányzói tiszt, nem alaptalan.[2])

A politikai intelligenczia e legszíne a maga javaslatában — melyet azonban a korponai többség nem fogadott el — azt az indítványt terjeszté elé a XI. kiegyezési czikk tárgyalásánál, hogy rendes viszonyok közt, t. i. ha a király az országgyűlések alkalmával bejő a rendek közé az országba, az országgyűlési ügyeket — a kormány és a rendek közti alkudozásokat — ne német császári biztosok vezessék, mint eddig történt, hanem a megválasztandó nádor. Ha ellenben a király »szokása szerint« távol maradna az országgyűléstől — és ez a »rendkivüli« viszony! —: az esetben a király helyettesekép Mátyás főherczeg, a magyarok iránt jó indulatú királyi herczeg, a ki tényleg amúgy is kormányzó, vezesse a mondott ügyeket s melléje adassék a nádor.[3])

---

[1]) L. a korponai gyűl. tört. 371. l. (különnyomat 177. l.).

[2]) Hogy mily alapos ismeretével birtak a mérvadó magyar politikusok Rudolf betegségének, arról Mátyás (a ki ennek sok okból épen nem örült) keservesen panaszkodik (sőt a magyar államférfiakkal szemben igazságtalanul drastikus kifejezésekkel él ezért) Vilmos bajor herczeghez irott 1606. aug. 16-diki levelében. Stieve, Vom Reichstag 1608. bis z. Gründ. d. Liga (Briefe u. Acten z. Gesch. d. dreissigj. Kr. etc. VI. köt.) 56. s köv. l.

[3]) »Non praeficiat [Sua Maiestas] comitiis germanos aut alios,

A forradalmi országgyűlés e teljesen független s épen nem hyperloyális töredékének ez önkéntes nyilatkozata jó alapot, jó okot nyújtott Mátyás főherczeg számára, hogy czéljához annál szivósabban ragaszkodjék.

Ugyanazon ok, mely a dynastia és a dynastia jogara alatti országok érdekében hosszas megelőző tárgyalások után létrehozta a főherczegek ama titkos szerződését, melyben — tekintettel arra, hogy a császár-király »időközönként bizonyos lelki betegségben szenved és ezért nehéz időkben a kormányzásra kevésbbé alkalmas« — az uralkodó ház tagjai a legidősb főherczeget, Mátyást, ismerik el fejökül,[1]) ugyanazon ok szükségessé tette a bécsi körök szemében, hogy Magyarországban is egy főherczeg álljon a beteg király helyett a kormányzás ügyei élén. Erre a mondott körök nézete szerint ki volt volna inkább alkalmas, mint Mátyás? Nemcsak azért, mert ő volt legidősb testvére a gyermektelen királynak és így trónüresedés esetére praesumtiv örökös osztrák szempontból s praesumtiv jelölt a szabad választás alá kerülő királyi trónra magyar szempontból; hanem azért is, mert ő volt az, a ki eddigelé tényleg kormányozta, mint a királynak korlátolt hatalommal fölruházott személyes helytartója, Magyarországot. Ugyane körök nézete szerint természetesen a nádorválasztás szüksége a teljes hatalommal fölruházandó kormányzó mellett, elesik vala.

A bécsi államférfiak e véleménye a királypárti magyarság vezető egyéniségeinek gondolkodásával is találkozott, — persze a legkülönfélébb okokból. A cancellár Forgács Ferencz, protestáns vallású nádor választásától tartván, a roppant fontosságú alkotmányjogi kérdést szűkkeblű felekezeti szempontból birálta meg[2]) — s ezért volt, legalább részben

---

sed palatinum. . . . In absentia tamen Suae Maiestatis praeficiatur frater eiusdem Serenissimus archidux Mathias . . . et illi adjungatur palatinus« — mondja a javaslat, melyet (mint említém) a korponai gyűlés története megirásánál még nem használhattam föl; most azonban, a mennyire így retrospective kell és lehet, örömmel értékesítek.

[1]) 1606. ápril 25. Hammer-Purgstall, Khlesl I. 427.

[2]) »Nostrae (a clerust érti) enim vires debiles sunt et habebi-

a nádori tiszt betöltése ellen s a kormányzóság mellett. De ugyanezen fölfogás mellett tört láncsát, részben személyes motivumokból, Illésházy iránti féltékenységből, a protestáns vallású Thurzó György is. Neki is kormányzó, nem pedig nádor kellett.[1])

Az volt hát a bécsi tárgyalások megkezdésénél a fődolog, hogy ez eszmék számára Illésházyt megnyerjék. Ahhoz, hogy a nádori tiszt betöltetlen maradjon, hiába igyekeztek Illésházy beleegyezését megszerezni. Csak egyre állott rá. T. i. a korponai conservativok a nádorválasztásnál, javaslatukban, úgy nyilatkoztak, hogy ez mindenesetre megtörténjék, de csak a jövő országgyűlésen, mert ehhez közmegegyezése szükséges az *egész* országnak, mely most a király és Bocskay közt meg van oszolva. S hozzátette ez indokoláshoz a conservativ javaslat még azt az alaptalan magyarázatot is, hogy »az ország *többsége*, mely még a királyhoz szít (!), nem zárható ki a nádorválasztás actusából«.[2]) Ezen a mondáson kapva-kaptak a bécsi körök s mivel a nádori tiszt fölélesztésének gondolatát *elméletben* kénytelenek voltak Illésházynak concedálni, úgy okoskodtak, hogy a *gyakorlatban* még meghiusulhat az, ha az a conservativ-párt emlegette királypárti többség a jövő országgyűlésen rábirható lesz a nádori tiszt betöltetlen hagyására. Beleegyeztek hát, hogy a kiegyezési czikk a nádor választását a jövő országgyűlés feladatai közé sorolja; de csak azon hozzáadással, hogy ha a választást a gyűlés valóban akarni fogja.[3]) És erre Illésházy rá is állott. Hisz' jog és törvény szerint

mus saecularem ordinem cervicibus nostris insidentem, puta palatinum . . .« Forgács F. a nunciushoz 1606. február 23. (Eredetije a Borghese-ltárban, Vaticán).

[1]) Idézett előterjesztése Mátyáshoz. (Akad. kézirattár 1606. 5. sz.) Hogy Thurzót is vezethették személyes érdekek, azt már a korponai gyűlésnél, e pontnál, fejtegettem.

[2]) »Quia debet fieri cum toto regno, quod nunc divisum est et major pars adhuc Sacr. caes. M[ti] adhaeret, quae non est excludenda.«

[3]) »Palatinus eligatur more antiquo consveto et iuxta antiquas regni constitutiones *cum hac tamen limitatione, si hoc* status et ordines in diaeta publica congregati *voluerint* . .« *Függelék b).*

helyes dolog, hogy nádort az ország összes rendei közös megegyezéssel válaszszanak, ne pedig csak egy párt óhajára; s nem is volt oka Illésházynak azt hinni, hogy az ország többsége nem akarná a nádori tiszt fölélesztését.

A másik fontosabb kérdés a kormányzóság ügye, melynél nem csupán azon igyekeztek Mátyás és tanácsosai, hogy a tervet magát elfogadtassák Illésházyval, hanem és főként azon, hogy a javaslat magától Illésházytól eredjen; mert a királylyal szemben csakis a fölkelő magyarság ebbeli kivánságának, nem pedig Mátyás főherczeg óhajának vagy tervének lehet valami súlya. Megkezdték hát az alkut Illésházyval, a kit e pontnál (noha egyenes adataink nincsenek rá) valószinűen maga a főherczeg s pedig élőszóval, egész bizalmasan avatott be szándékaiba. Ennek így kellett történnie; mert azt látjuk, hogy Illésházy mindjárt a tárgyalások elején egy merész és elhatározó lépésre tökélte el magát.

Hiányos utasítása alapján, mely az ő bölcs belátására bízta[1]) a fölmerülő újabb kérdések megoldását, nem habozott rámenni Mátyás és a bécsi kormányférfiak — osztrákok és magyarok — czélzataira s jan. 12-dikén a kiegyezési tárgyalások ügyében tartott ötödik közös ülésen megigérte, hogy a főherczeg szándékainak a királylyal szemben a szükséges nyomatékot megadandó, biztosi minőségében javaslatot fog benyújtani a nádori tiszt betöltése mellett szervezendő kormányzói állás dolgában.[2])

Illésházy és hűséges segédje Mladossewith Péter, a ki mindenben egyetértett a benne bizó s vele mindent közlő főbiztossal, ezt az igéretet csakugyan beváltották.

Nem habozom kijelenteni, hogy annak a benső, szives és bizalmas viszonynak, mely Mátyás és Illésházy közt kifejlődött s melynek későbbi következményei Rudolf detronizálása, Mátyás királylyá választása, aztán az alkotmányunk

[1]) »Industriae dominorum legatorum committuntur«, moudja a bécsi tárgyalások kezdetén a január 9-diki közös értekezletben fölolvasott utasítás.

[2]) Krenperg egy följegyzése a január 12-diki ülés (sessio quinta) jegyzőkönyvének fogalmazatában beszéli ezt el (bécsi udv. kam. ltár).

történetében örökbecsű 1608-diki törvények s a magyar politikai és nemzeti életnek Mátyás alatti föllendülése lőnek, e bizalmas viszonynak, mondom, alapjai, Illésházy ezen merész, igazi államférfiúi belátásra valló elhatározásában keresendők.

E nagyfontosságú javaslat azon adott körülményből indul ki, hogy a király — mint azt ő maga, tudjuk, az országgyűlési előterjesztésben nem egyszer kijelenté — »a keresztyénség sokféle ügye s baja miatt« *nem lakhatik* Magyarországon és így kénytelen az országot kormányzó által kormányoztatni. Nehogy ez a kormányzó csak névszerinti, hanem valósággal is az legyen, és ennek következtében az »ország-lakosok« ügyét s baját orvosolhassa, nehogy a panaszosok a messzi Prágába legyenek kénytelenek futkosni: kivántatik, hogy a király azt a kormányzóját teljes és korlátlan hatalommal lássa el minden országos ügynek a magyar tanácscsal egyetértésben leendő elintézésére. Kivántatik továbbá, mondá Illésházyék beadványa, hogy a kormányzó általában esküvel legyen kötelezve a rendek iránt s különösen megesküdjék a nemesi szabadságok tiszteletben tartására, meg arra, hogy az igazságszolgáltatás rendes folyamára soha nem fog befolyást gyakorolni akarni.[1])

A javaslat azon fölötte nevezetes pontjánál, mely a kormányzót az ország irányában esküvel akarta kötelezni, Illésházy szemei előtt bizonyára Hunyady János példája lebegett. Ezt a föltételt Mátyás főherczeg már csak azért sem fogadhatta el, mert őt ez visszás, sőt gyanús helyzetbe hozza vala a királylyal szemben, mint a kinek kinevezésétől függ a királyi személyét helyettesítő kormányzó s mint a kinek királyi esküje födi a tőle függő és esküvel ő nekie tartozó kormányzót is. Ha hát e föltétel elhagyásába Illésházy beleegyezett, még be tudjuk látni. De nehezebben érthető meg, hogy e czikk végleges szövegezésénél »a magyar tanácscsal való egyetértés« hangoztatása is kimaradt, ha csak abban nem találjuk ennek magyarázatát, hogy magától értődő dolognak vették.

---

[1]) L. *Irományok*, Függelék *a)*.

Igy látjuk hát, hogy a bécsi februári egyesség azon eredeti példányában, melyet február 9-dikén Illésházy és Mladossewith aláirva a főherczeghez benyujtottak, a XI. czikk, mely Illésházyék lényegében megnyesett javaslatának hangban is megszelidített kivonata, röviden csak azt mondja ki, hogy *ha* ő fölsége a Németbirodalom és egyéb országai dolgai miatt Magyarországba nem *jöhetne*, »legfőbb kormányzójának« Magyarország minden ügyei elintézésére teljes fölhatalmazást adjon.[1])

A kérdés ezzel, úgy látszott, meg van oldva; de nem így volt. Az utolsó pillanatban, mikor már a februári egyességet Illésházyék most említett eredeti példányáról a szükséges példányokban letisztáztatni és úgy a főherczegnek, mint az összes tárgyaló biztosoknak aláirni kellett volna, kétségek merültek föl a bécsi kormánykörökben az iránt, vajjon czélravezető lesz-e ez a föltételes szövegezésű XI-ik czikk, melyet még az imént — Illésházy januári javaslatának categorikusabb hangjától eltérően, — nehogy gyöngédtelenebb nyomást lássék gyakorolni akarni az uralkodóra, elegendőnek tartott a főherczeg. Aztán meg a szövegben nincs is benne, ki legyen a kormányzó. Hátha egyet gondol az öcscsét, Mátyást gyűlölő, ellene a legfeketébb gyanúval eltelt uralkodó s teljesíti ugyan a magyaroknak e czikkbeli kérelmét, de nem Mátyást, hanem Miksa főherczeget, a németrend nagymesterét, az egykori választott lengyel királyt és nem is oly régen erdélyi kormányzójelöltet, vagy tán épen kedvenczét, a fiatal Miksa Ernő főherczeget, a ki az ő királyi személye képét a magyar országgyűlésen már viselte is, találja kinevezni Magyarország kormányzójává?

Ezen segíteni kell — s a segítségre, mint gondolható, Illésházyék Mátyás érdekében szivesen nyújták kezüket.

Így született aztán meg a XI. czikk ama sokkal hoszszabb szövegezése, melyet a bécsi februári egyességnek ünnepélyes, valamennyi tényező (t. i. Mátyás, a főherczegi

---

[1]) L. *Irományok*, Függelék *b)*, a XI. czikkhez tett jegyzetet.

biztosok és Bocskayék két meghatalmazottja) által aláirt példányaiban olvashatunk s mely Illésházyék januári javaslatából az elfogadott egyes pontokat csaknem szószerint ismétli.[1]) E szövegben már nem arról van szó, hogy *ha* ő fölsége Magyarországba nem *jöhetne*, hanem arról, hogy *mivel* ő fölsége Magyarországban *nem lakhatik*, hát az országot kormányzó által *kell* (»debeat«) kormányoznia, a kinek teljes hatalmat adjon az ország az ország ügyei meghallgatására, előterjesztésére, megbirálására, elintézésére és mindazon intézkedések megtételére, melyek az ország gondozásához szükségesek és hogy ez a kormányzó Mátyás főherczeg legyen.

Megfelelően az ekként constituált ország-kormányzó kiváló állásának, a nádorról szóló III. czikk nemcsak azt mondá ki, hogy a nádor, az ország régi törvénye szerint ugyan, de csak akkor választassék, ha a rendek a legközelebbi országgyűlésen akarni fogják; hanem azt is, hogy a nádor a fölség időszerinti »legfőbb kormányzójának« alárendelve legyen, a király és kormányzó tudta nélkül semmi nagyobb súlyú ügyben ne intézkedhessék.[2])

Ha már most Illésházy feladata lőn, a korponai kivánságok eredeti alakjából és lényegéből teljesen kiforgatott eme két czikket a kassai országgyűlés rendeinél keresztülvinni: Mátyás vállaira meg az a teher nehezült, mint fogadtatja el Rudolffal a kormányzóságot s mint nyeri ki a szükséges »teljhatalmat«. — Breuner Kristófnak, mikor az

---

[1]) V. ö. *Irományok*, Függelék *a)* szövegét a Függelek *b)* XI. czikkével s a különbség megitélése czéljából az ezen XI. czikkhez tett jegyzettel. — Csakis az előadottak szerint lehet megérteni és megmagyarázni azon, csak Illésházy és Mladossewith által február 9-dikén aláirt eredeti példány XI. czikkének a többi ünnepélyes s az összes tényezők által aláirt, ugyancsak február 9-diki egyesség-példányok XI. czikkétől eltérő szövegét.

[2]) *Függelék b)*. III. czikk. Megjegyzem azonban, hogy a nádori tiszt e megszorításáról, Illésházy magatartásáról e pontban, nem tudok semmi közelebbit. A III. czikk egyformán hangzik az egyesség végleges példányaiban s azon példányban is, a melyben a XI. czikk rövidebb szövegű.

egyesség királyi megerősítésének keresztülvitele végett Prágába utazott, nagyon melegen szivére is köté e pontot a főherczeg. Azzal a »pia fraus«-szerű megokolással kellett nekie a »plenipotentiát« az uralkodótól sürgetnie, hogy ha késik vele a király, hát a következő országgyűlés még erősebben fogja a kiegyezés e pontjának teljesítését követelni s nélküle bizonyára semmi más dolog tárgyalásába nem kezd.[1])

E pia frausra szüksége volt a főherczegnek. Azt a szörnyű gyanút, mely Mátyás ellen Rudolf lelkében régóta fészket vert s melyet az események, persze a király hibája miatt, 1608-ban igazoltak, a prágai udvari s diplomácziai körökben is széltében-hosszában rebesgették már. Nem tudták biztosan, de sejtették, hogy a javaslat a kormányzói tiszt fölállítására s a teljhatalom megadására a magyaroktól jött, »a kik a főherczeget igen szeretik«.[2]) Egyenértékűnek tartotta mindenki ezt az állást a királyi méltósággal, mert általa a főherczeg lesz a legfőbb hatóság Magyarország fölött. Király lesz, mondák, czím nélkül, de tényleges kir. hatalommal s bátran daczolhat majd császári bátyjával, »a mi neki kedvesebb és kivánatosabb bármi más dolognál a világon«. S könnyen is fogja tulajdonképeni czéljait megvalósíthatni; mert e tisztség a legrövidebb útat nyitja meg neki lelkében megrögzött szándékai megvalósításához, magyar királylyá való választásához, a mit a magyarok jó szemmel is néznek.[2])

Rudolfnak, a világtól elzárkózott embernek, nem állott

---

[1]) Mátyás utasítása Brennerhez 1606. február 22. (bécsi udv. kam. ltár).

[2]) »Perchè si fà da loro (a magyarok által) Sua Altezza amare assai et è pensiero che fù proposto (a javaslat a kormányzóságra) da loro medesimi fino nel principio di queste trattationi« — irja ápril 10. Velencze követe. Disp. di Germ. id. h.

[3]) Firenze követe ápril 10-ről (firenzei áll. ltár) és ugyane napról a velenczei követ azt mondja: »Il che (= a korlátlan fölhatalmazással ellátott kormányzóság) apre una bella porta alli pensieri invecchiati nell' animo di Sua Altezza, di facilitarsi la strada alla elettione di questi regni et gli Ongari l' hanno sentito con gusto.«

módjában, de meg erélye sem volt ahhoz, hogy meggyőződést szerezzen magának a magyar fölkelők ezen kérdés felől való igazi érzelmeiről. Erőtelen kezéből már-már kihullott a kormánybot s kényszerhelyzetében csak következetesen járt el, midőn a sürgetett fölhatalmazást is, persze hosszú tétovázás és nem tetszése világos jelei közt,[1]) kiállitá, ha már a februári egyesség többi pontjaihoz megadta volt a kir. megerősítést.[2]) »Mátyás főherczegnek — mondja az okirat — mint Magyarországon kormányzónknak, teljes és mindenképen való hatalmat és hatóságot adunk távollétünkben Magyarország gondozására, az országlakosok szükségeit s javát néző minden dolgok meghallgatására, előterjesztésére, megitélésére és megcselekvésére csakúgy, mintha magunk, személyünk szerint intézkednénk.« Az a gyanú azonban, melyről az imént szóltunk, eszközöket kerestetett a királylyal öcscse nagyravágyását megzabolázni, céljai elé akadályokat tornyosítani és a királyi hatalmat a kormányzó mindenhatósága ellen megvédeni igyekezni. Ahhoz nyult itt is, a mit a vallási kérdéseknél megkisérlett. Kiállítá e fölhatalmazást a kivánt alakban, de Bécsbe küldése alkalmából, utólagos utasításban, mely a fölhatalmazás birtokában levő főherczeget többé alig köthető, nagymérvű megszorításokkal kisérté meg mintegy féken tartani öcscsét. Hogy e »plenipotentia« érvénye csak addig szóljon, míg a király Bécsből távol tartja székhelyét, még magától érthető dolog vala. De egy sereg ügyet sorolt föl az uralkodó, melyek elintézését magának tartá fönn s melyek csak az ő aláirásával lesznek foganatosíthatók. Így az adományozások, a királyi beleegyezések birtok-ügyekben, kir. városok és mezővárosok kiváltság-ügyei, az országgyűlési meghivók kiállítása, várak és nagyobb ingatlanok zálogbaadása, egyházi javadalmak adományozása s még egy jó csomó fontos ügy továbbra is a király elhatározásától s aláirásától maradna függő.[3])

---

[1]) U. o.

[2]) Katona, 28. kötet, 510 lap.

[3]) Rudolf utasítása a Mátyáshoz küldött Stralendorff császári titkos tanácsos részére 1606. ápril 3. (fogalm. a bécsi áll. ltárban)

Természetes, hogy e kikötések elfogadása esetére (a főherczegi udvar államférfiai s a Mátyással tartó magyar főurak egyenlő véleménye szerint is) a tervezett kormányzói tiszt értéke kérdésessé vált volna. Megint csak Prágába lesz vala szükséges zarándokolniok minden valamire való ügy miatt a magyarországi ügyesbajosoknak, hogy onnan »papiros válaszszal«, elintézetlen panaszszal térjenek vissza, ép úgy mint Bocskay támadása előtt.

Állást foglalt hát s könnyen foglalhatott a főherczeg e kérdésekkel szemben. Tisztában van vele, mondá, hogy a kormányzói fölhatalmazás e megszorítása abból az okból származik, a melynek alapján a jövőre is méltatlan gyanakodással akarja a király a főherczeget kisérni s iránta, érdemetlenül, talán az eddiginél még ellenségesebb indulatra hangolódni.[1] Azonkivül azon eshetőségnek is kiteszik a megszorítások a főherczeget — mondá, — hogy sem a királynak, sem a magyaroknak nem fog majd kedvére tehetni. De épen ez utóbbi veszély elhárítása czéljából emel óvást Mátyás az ellen, hogy kormányzói fölhatalmazása csak névszerinti legyen, hogy a jövőbeli nádor és a helytartó[2] több hatalommal birjanak, mint ő, a kormányzó. Eddig is épen az volt a baj, folytatá, hogy a főherczegnek nem volt elegendő hatalma dönteni az eléje hozott magyar ügyekben s így a sok huza-vona elkeseríté az országot. Késznek nyilatkozott ezért a főherczeg, a király megnyugtatására minden haladékot tűrő ügyet, akár kivétel nélkül is, a királyi

---

ezen ügyeket így sorolja elő: »Donationes, consensus super bonis, privilegia civitatum oppidorumque majorum, regales diaetales, promulgationes judiciorum regni, inscriptiones arcium et praecipuorum bonorum, collationes praelaturarum et beneficiorum ecclesiasticorum et similia.«

[1]) ». . . denn diese Plenipotenz — mondja Mátyás decretuma Stralendorffhoz ápril 27. (bécsi áll. ltár) — ist anders nichts als ein Ursach, aus welcher Ihr M[t] allerlei ungleiche Vermuthungen von Ihrer Durchlaucht künftig nehmen und Derselben unverschuldet noch mehr zuwider sein möchten«.

[2]) A helytartói tisztnek, mely a nádor belpolitikai hatáskörét vette át, csak nádor nemlétében volt értelme.

udvarhoz terjeszteni föl. Ha azonban ő fölsége, folytatá e kissé kemény hangú óvás, mint eddig cselekvé, csak húznáhalasztaná e dolgok elintézését, királyi elhatározásával, épen mikor legnagyobb szükség volna rája, késlekednék, a főherczeg pedig látná, hogy a késlekedésből az országnak kára s romlása következnék: ez esetekben nem érezhetné magát kötve a főherczeg annak elmulasztására, a mit ő és a tanácsosok az ország javára megtenni, kárt és forradalmat megelőzni szükségesnek vélnének.[1]) »A főherczeg őszintén és testvéri szeretettel viselkedik a király iránt, és sokkal becsületesebb, mintsem a kormányzói teljhatalom eszközével a királyi jogar után törekednék; de azt is megkivánja tőle a szükség, hogy semmit el ne szalaszszon, a mi az ország javára és arra szolgál, hogy ő fölsége ezt az országot nyugodalmasan és biztossan birhassa«.[2])

A király, legalább egyelőre, meghátrált. A mit Illésházy és Mátyás az ország javára, becsületes meggyőződésből és a kényszerítő szükség parancsára hajtva nagy titokban Bécsben kifőztek, azt a beteg király elfogadta. A merész terv, a magyarság *költött* követelésével Prágában nyomást

[1]) ». . . alle diese Sachen, . . . die Aufschub dulden können, an Ihre kais. M[t] pro resolutione gelangen lassen wöllen (t. i. Ihre Durchlaucht, a főherczeg). Sollten aber Ihre M[t] dergleichen, wie bisher beschehen, aufziehen und sich nit, wie es die Noth erfordert, auch . . . . resolviren wöllen; danebens Ihre Durchl. dabei spüren würde, dass aus diesen suspensionibus dem Königreich Schaden oder Verderben entstehen möchten: so künnten Ihre Durchl. keineswegs verbunden bleiben, das zu unterlassen, was Sie (= a főherczeg) und die Räth würden dem Königreich nützlich und erspriesslich zu sein erachten, damit Schaden und künftige Aufstand verhütet werde.« U. o. (Vajjon nem apologiája-e ez a Bocskay támadásának is? S nem érdekes-e ez apologia a főherczeg tollából?)

[2]) »Ihr Durchl. meinen es Ihrer M[t] aufrecht und brüderlich, sein auch zu ehrbar, dass Sie (= a főherczeg) Ihr (= sich) durch diese Plenipotenz nach dem königlichen Scepter trachten sollen. Darnebens aber will die Nothdurft erfordern, dass Ihr Durchl. das zu thun sich nicht unterlassen, was Sie (= a főherczeg) vermeinen werden, diesorts dem Königreich nüztlich zu sein, damit Ihr M[t] dieses Königreich ruhig und sicher possediren künnten.« U. o.

gyakorolni, sikerre vezetett. Most csak az volt hátra, hogy e fictiót valósággá lehessen átvarázsolni Kassán, Bocskay követőinél.

Alig lehet kétkednünk abban, hogy a kiegyezéspárti rendek conservativabb töredéke Illésházy eljárását nemcsak magáévá tette, hanem mindent elkövetett a gyűlés folyamán a februári egyesség illető két czikkének (III. és XI.) változtatás nélkül való elfogadása érdekében. Mert hosszas és éles parlamenti viták tárgyává lőn, e párt védelme alatt, e kérdés.[1] Azt is csaknem bizonyosra foghatjuk, hogy a fejedelem, noha alkotmányos nézeteinek megfelelően szabad folyást hagyott is a véleményeknek, személyes rokonszenvével Mátyás felé hajolt s hogy e szerint ő — a ki, mint maga mondá, eleget koptatá a prágai járdát és jól ismerte a prágai kormány megbizhatatlanságát — már azért is helyeslé a kormányzói állás szervezését, mert ennek széles hatásköre mellett a prágai kormányzat félszegségeitől meg lehete menekülni, a korlátoltabb nádori tiszt mellett ellenben minden jelentékenyebb dolognál Prágába a királyhoz kell vala fordulni ezentúl is.

A rendek nagy többsége azonban nem osztozott sem a fejedelem, sem Illésházyék fölfogásában.

Egyrészt azért, mert a bécsi és prágai viszonyokat nem ismervén, a király lelki állapotának egészen tiszta képével nem birván, nem tudta belátni okát, hogy mért szűkítsen az ősrégi nádori tiszt alkotmányos tartalmán, mért korlátolja annak hatáskörét, bár csak névleg is? Más részről meg azért, mert a kormányzóság eszméje, a nádori tiszt mellett és fölött, még új, szokatlan eszme levén, nem volt elég ideje a nagy tömegnek, jelen esetben a minden forradalmisága mellett is erősen conservativ érzésű magyar nemességnek gondolatvilágában gyökeret verni s megérni. Végre nehezen csalatkozom, midőn azt hiszem, hogy Mátyás főherczeg iránt nagyon megingatta az alkotmányos érzésű ren-

---

[1]) Ide vág Bossányi Boldizsár, nyitramegyei követ jelentése 1606. május 8. L. *Irományok* XI. sz.

dek lelkében a bizalmat az a körülmény, hogy a legutóbbi évek országgyűlésein a főherczeg beleegyezésével hozott végzések értelmét nem egyszer kiforgatta a királyi megerősítés, a mit részben s nem egészen alaptalanul, a főherczegnek tulajdonított a köztudat.

Így látjuk aztán, hogy a mérsékeltebb elemek is azt hangoztatják a III. czikknél, hogy kormányzót »semmiképen« nem szabad a nádor mellett az országnak elfogadnia, hanem hogy a »koronás király után palatinus gubernálja az országot«, a ki született magyar legyen s a kit az ország válaszszon.[1]) A tizenegyedik czikk tárgyalásánál pedig egyenest megrótták azt, hogy itt is kormányzóról beszél a bécsi egyesség, holott a korponai követelések megfelelő pontja, az uralkodónak, személye szerint, az országba való jövetelét kivánja.[2])

A radikálisabb pártok, persze, még erősebb kritikát gyakoroltak a két czikk s velük együtt Illésházyék eljárása fölött. Főként bántotta őket a III. czikk szövege. Erősen szemükre hányták a biztosoknak, hogy ily fogalmazásba bele mertek menni, holott azt kellett volna kialkudniok, hogy a jövő országgyülésen a nádor *minden esetre* megválasztassék, »miután már — mondák érdekes megokolásukban — a korponai gyűlésben a választás különben is megtörtént, sőt a személy is megneveztették«.[3]) De fölbőszíté a radikálisabb elemeket az is, hogy a nádor nemcsak alája rendeltetik a III. czikk szerint a kormányzónak, hanem hatásköre oly nagymérvű megszorítást szenved — szerintük. Hiszen ha a nádori tiszt olyanná válik, mint e czikk tervezi, akkor — kiáltának föl válaszfölirati javaslatukban — a nádor hasonlatos volna a kertek istenéhez Priapushoz, a kitől a verebek és egyéb madarak az első tekintetre megijednek, de később fejére, orrára szállnak és — tisztesség nem esik,

---

[1]) L. *Irományok* V. és VI.

[2]) L. *Irományok* V. sz.

[3]) L. *Irományok* V. sz. A korponai gyűlés történeténél láttuk, hogy a nagy többség Bocskayt választá nádorrá.

mondván — lecsunyítják![1]) Hasonló éles sarcasmussal itélték el a kormányzóság tervét és a róla szóló megokolást is. Ugyan mik lehetnek azok a különféle és elkerülhetetlen dolgok, kérdé a radikálisok pártja, melyek a királyt, a ki még rezidencziájában sem mutatja magát, megakadályozzák abban, hogy évenkint vagy minden második esztendőben egyszer, már csak szórakozás kedveért is, Magyarországra jőjjön? De ha nem akar jönni, ám ne fáraszsza magát. Kormányzóra és kormányzói teljhatalomra azért nincs szükség. Mert kormányzót csak gyermek- vagy éretlen ifjú király mellé kell adni: már pedig ő fölsége a férfikort elérte. Az egyesség kormányzója ily körülmények közt csak második király volna, pedig Magyarország nem két, hanem csak egy királyt akar. Legyen hát a nádor elég, a kormányzói tiszt szépen maradjon el.[2])

Ily radikális nézetek ellenében hiába kisérté meg Illésházy pártja a főherczeg czélzatait diadalra juttatni. Akármily nagyra volt Mátyás Bocskayhoz intézett levelében azzal, hogy a király a »magyarok kivánta plenipotentiát«[3]) neki, az ország jövendőbeli teljes hatalmú kormányzójának már kiállítá; bármennyire fölvillanyozta is e hir s a főherczegnek az ország rendeihez irott hivatalos tudósítása, melyet az ápril 27-diki ülésen olvastak föl,[4]) a conservativok magasb szempontból itélő csoportját; sem ez, sem maga a kir. meghatalmazás szövegének közzététele nem hatott a rendek többségére. Sőt, ellenkezőleg, némikép elkeserité s megkeményíté őket. Mintegy tüntetve fordultak el az ellenükre

---

[1]) »Quantum ad autoritatem palatini attinet, si non plus ea posset uti, similis esset Priapo deo hortorum, quem passeres et aliae aves primo metuunt aspectu, postremo autem capite et naso assident et illum defoedant.« L. *Irományok* IV. sz.

[2]) U. o. Lassota azon nézete, hogy a rendek a szabad királyválasztásra való tekintettel — ennek elvét megóvandók — foglaltak volna állást a kormányzósággal szemben, a mondottak után teljesen alaptalannak bizonyul. L. *Irományok* III. sz.

[3]) Mátyás főherczeg Bocskayhoz 1606. ápril 26., bécsi áll. lt.

[4]) L. *Irományok* XVII. sz.

kormányzóvá tett főherczegtől s zajosan, minden alkalom nélkül. azt hangoztaták, hogy Bocskaytól nem akarnak elszakadni.[1])

Teljesen meg is feleltek aztán e hangulatnak a május 11-dikén végkép elfogadott válaszfölirati tervezet idevonatkozó czikkei, melyek szövegezésénél a szélsők befolyása az összes czikkek közt leginkább megérzik. A harmadik roszszalja, hogy a főherczeg a »palatinus előtt gubernatort akar constituálni«, bár »soha Magyarországon gubenátortól nem függött a palatius« és »gubenátor sem volt Magyarországon nisi pupillo existente rege«; — »Ő fölsége azért ne hozzon szokatlan dolgot közénk, hanem adja meg a palatinusnak szokott autoritását és hatalmát«, mert kormányzó a nádor előtt csak az ügyek húzását-halasztását jelentené. — S hogy kétség ne férkőzhessen a rendek határozott kívánságához, a XI. czikk nem sürgeti többé a király bejövetelét; nem szól arról, hogy a király az országgyűlés dolgai folyását a maga személye szerint igazgassa; hanem az ország összes ügyei administratióját a nádorra bízván, a kormányzói tisztet végkép eltemeti.[2])

A heves hangulat, mely a nádori tiszt s a kormányzói állás fölötti vitáknál neki tüzesedett, úgy látszik, mintha a személynöki hivatal kérdésénél sem akart volna

---

[1]) U. o.

[2]) L. *Irományok* XVI. sz. (III. és XI. czikk). — Érdekes, hogy Mátyás tervének e meghiúsulása után a főherczeg prágai rosszakarói őt okozták a kormányzói tiszt e bukása miatt. Azt hirdették, hogy ez cselszövés tőle, mert ő *nádor* akar lenni s pedig azért, mert a nádori tiszt jogköre nem függ a királytól, míg ellenben a kormányzóé a király tetszésétől függő; Mátyásnak pedig az a főtörekvése, hogy lehetőleg függetlenítse magát bátyjától. Ebben a véleményben a prágai nuncius is osztozott, mint azt a prágai államtitkárhoz 1606. június 26-dikán intézett jelentésének következő, titkos jegyekkel irt helye mutatja: »Sospettiamo che il non voler hora gli Ongari più il governatore generale, ma il solo palatino, sia prattica dell' arciduca Matthias et che si debbia dimandare per palatino esso arciduca, con disegno che l' autorità del palatino non dipendendo quasi dal rè, sia più assoluta che quella del governatore, che può esser limitata dal rè quando vuole . . .« (Borghese-ltár, Vaticán).

lecsillapodni. Sőt mondhatni, hogy a rendek e pontnál, bár egy irányban engedtek, más irányban túlléptek az alkotmányos korlátokon. A korponai gyűlés a múlt (1605.) évben abból indulván ki, hogy Lippay Jánost, a ki előttük épen nem volt kedves személy, a király törvénytelenül nevezte ki személynökké, Lippay elmozdítását s azt kivánták, hogy a király a személynököt a törvényeknek megfelelően, vagyis II. Ulászló VI. végzeménye (1507.) IV. czikkének értelmében a tanácsosok és az ország rendes birái tanácsából és beleegyezésével nevezze ki. E föltételre a februári kiegyezés azt a választ adá, hogy Lippayt a fölség a magyar tanács votumából, a mint azt a korponai gyűlés kivánta, választá ki állására, hogy neki az 1604-diki országgyűlésen a pecsétnyomót ünnepélyesen átadatta, hogy erre Lippay a szokásos esküt letette s így semmi ok és szükség elmozdítására nincsen.[1]) A válasz azonban, bármily helyes és igazságos is, még a mérsékelteket sem elégíté ki teljesen. Annál kevésbbé az ellenzéket, mely Lippay ellen, úgy látszik, személyes gyűlölséget táplált. Azt hangoztaták ellene, hogy ő »az országnak szükséges dolgában tisztiben nem akart szolgálni, hanem inkább mikor kivántatott az országnak szolgálni, az ország akaratja ellen különbet (= ellenkezőt) irt ellenök valót«. Ha nem csalódom, a vád arra vonatkozik, hogy a protestáns rendek óvását Lippay nem akarta az 1604-diki országgyűlésen elfogadni s a szokott formában kiadni. Azóta Lippay ezekkel a protestáns rendekkel vagy legalább egy részükkel csak Kassán 1606. márcziusában találkozott, mikor mint Mátyás küldöttje járt Bocskaynál a februári kiegyezés elfogadtatása ügyében. Ekkori magatartása — noha ennek nem ő, hanem a részére adott utasítás volt az oka, — úgy látszik, csak tetézte rossz hirét-nevét a rendek előtt s mikor a tárgyalás alkalmával fölhangzott ellene a mondott vád, az ellenzék hamar kész volt volna a határozattal, hogy nem kell őt »bevenni«, mivelhogy — mint a februári egyesség is beismeri — a király, nem pedig az ország

[1]) L. *Irományok* XVI. sz. (III. czikk).

választá személynökül.[1]) Erős vita fejlődött ki most a válasz (a februári czikk) elfogadói és ellenzői között, melyet, azt hiszem, taktikából elvi alapokra csúsztatott a többség, egy compromissumot hozván létre, mely Lippay személynökségét egyrészt elismeré, másrészt azonban, épen ellenkezően a korponai kivánsággal, II. Ulászló abban idézett törvényével, azt a nevezetes újítást mondá ki, hogy a személynököt eztán ne a király válaszsza többé, mint eddig, hanem az országgyűlési rendek összesége.[2])

IX. FEJEZET.

A februári egyesség egyéb közjogi és politikai czikkeinek tárgyalása. A sz. korona dolga. Mátyás ügyes sakkhuzását Rudolffal szemben a kassai rendek végzése értéktelenné teszi. Honfiusított és született magyarok a polgári és katonai tisztségekben; magyar katonaság; a kassai rendek elvi határozata s engedményeik. A hajdúk kielégítésének, Bocskai adományainak és nemesítéseinek ügye. Modor, Bazin és Sz.-György ügye. A februári egyesség némely elfogadott pontja. Magyarság a kir. városokban. A jószágelkobzások és fiscalis pörök ügye. A m. kir. cancelláriáról megfeledkeznek a rendek. A törvények reformja.

Szerfölött kényes kérdés, igazi »nebánts-virág« volt a bécsi egyesség 4. pontjának tárgya, a magyar sz. korona hol-őrzése, mely felé szintén fokozottabb mértékben fordult a kassai rendek figyelme. Ép úgy, mint a királyé a bécsi tárgyalások kezdetén.

Alig indultak meg ugyanis a tárgyalások a korponai követelmények fölött Mátyás és Illésházyék között, gyors futár érkezék Prágából a királytól Bécsbe a főherczeghez, azzal a határozott parancscsal, hogy a korponai kivánságok ama czikke, mely a sz. koronának Magyarországon való tartását és magyarok által való őrzését mondja ki, elvetendő.[3])

---

[1]) L. *Irományok* V. és VI. sz.

[2]) L. *Irományok* XVI. sz. (III. czikk). Nem hallgathatom azonban el, hogy mikor a czikk legvégén a kassai gyűlés közjogászai II. Ulászló 1507. végz. 4. czikkére hivatkoznak, saját határozatukat — mely pedig ugyancsak világosan szól — rombolják le.

[3]) »So wollen es auch Ew. Lieb zu dem nit kommen lassen

A főherczeg sietett császári bátyját azon igérettel nyugtatni meg, hogy a mennyire őtőle függ, igyekezni fog a király akaratának érvényt szerezni s kieszközölni, hogy »a korona ne vitessék Magyarországba«.[1]) A mit annál inkább elhihetünk Mátyásnak, minél bizonyosabb az, hogy nem csupán Lassota Erich volt az egyedüli, az osztrák politikusok közt, a ki a koronának Prágából az országba való visszakivánásában is gyanús szándékot, t. i. Rudolf halála esetére a szabad választás czímén a dynastiától való elszakadás tervének előmozdítását kereste s e veszélyre Mátyás főherczeget — s bizonyára Rudolf királyt is — figyelmezteté.[2])

Ha csupán Illésházytól függ vala, valószinűleg, legalább egyelőre, Prágában maradhatott volna a sz. korona. Mert nincs semmi okunk föltenni, hogy Illésházy épen e pontban ne értett volna egyet a korponai rendek conservativ töredékével. E conservativok pedig a maguk békejavaslatának negyedik pontjában e kérdésről akkép nyilatkoztak, hogy »ez idő szerint« maradjon a korona ott, a hol van (Prágában a király kezénél), mivel az országban sehol nem volna most igazi biztonságban; a mint azonban a béke a két császár közt megköttetik, azonnal vitessék Pozsonyba, a hol bizonyos személyek jelöltessenek ki őrizetére.[3]) De hát Illésházy kötött kézzel jött Bécsbe s így legalább megkisértenie kelle a korponai végzés érvényrejutását a főherczegnél, a ki a királynak adott igérete szerint a drága ereklyének Magyarországba való szállításába sehogy sem egyezett bele. Compromissum jött hát létre s pedig egyike a

---

dass . . . die hungerische Cron in Hungern verbleiben müsste . . .« Rudolf Mátyáshoz 1606. január 14. Fogalm. bécsi áll. ltár.

[1]) »Was dann die hungerische Cron belangt, da es zum selben Puncten kommen wird, will ich darauf gleichfalls gute Achtung geben, damit Ew. Mt Intention erhalten und die Cron *nit in Hungern* transferirt werde . . .« Mátyás Rudolfhoz 1606. január 20. Ered. U. o.

[2]) L. *Irományok* III. sz.

[3]) »Corona *pro hoc tempore* maneat ubi est, quia nihil tutum est in regno; postquam autem pax firmabitur inter duos imperatores, tunc Posonii reponatur et certae personae ordinentur pro eius conservatione.«

legcsudálatosb és legkülönösebb compromissumoknak. Olyan, melyről az alkudozó felek jól tudták, hogy sem a királyt, sem a magyarokat nem fogják kielégíteni. T. i. hogy mivel Magyarországon nincs biztos helye a koronának, hát ide ne vitessék; hanem, igen is, adja ki ő fölsége Prágából s küldje Ausztriába, hogy legalább *közelebb* legyen Magyarországhoz.[1])

Könnyen elképzelhető, mily érzelmekkel fogadta Rudolf a megerősítés végett eléje került februári egyezkedés eme czikkét. Mondanom sem kell, hogy szörnyű gyanúja Mátyás ellen újabb tápot nyert e pontban. »Rettenetes az uralkodó lelki állapota, mondja a toscánai követ ép e napokban. — ... senkit nem akar látni, még kegyenczeivel sem akar beszélni; mert mindenkit Mátyás főherczeg párthivének tart.« [2]) Mátyás főherczeghez küldött titkos tanácsosának Stralendorf Lipótnak meg is hagyta, hogy a főherczeggel ezt a stipulácziót az egybehivandó országgyűlésen megváltoztassa s a sz. korona Prágában való maradását kieszközöltesse. Szinte megható az a görcsös aggodalom, az a félelemmel teli szenvedély, melylyel a beteg monarchia királyi hatalma e szentséges jelvényének nem csupán birtokához, hanem kezei közt való maradásához ragaszkodott. »Már boldogult nagyatyánk, édesatyánk és mi is — mondja Stralendorfnak — annyi esztendő óta oly szorgos őrizettel ügyeltünk rája, hogy mindig magunkkal vittük, bárhova mentünk is. ... A mi dolgunk és föladatunk lesz a jövőre is oda munkálkodni, hogy a mondott korona minden eshetőség ellen biztosítva legyen«.[3]) És mintha kitolakodnék lelkéből a gyanú

---

[1]) *Irományok*, Függelék *b)* (IV. czikk).

[2]) ». . . La quale (= M^{tà} Sua) è tanto confusa et tanto stravagante et terribile che non può ne vedere ne parlare con alcuno ancora favorito et tutti ha per adherenti a Mattias . . .« 1606. ápr. 3. (Firenzei ltár.)

[3]) ». . . Zumal weil man hievor dieselbige (t. i. a koronát) weiland unserem Herrn Ahnherrn (= nagyapa), Herrn Vattern seeligen und darnach Uns so viel Jahr also vertraut, dass dieselbige wohin man geweilt und gereist, mitgeführt worden . . . Wir wol wissen

szarva Mátyás iránt, úgy végzi be utasítását. »Elvárjuk tőle — mondja, — hogy császári bátyjának e kivánságát olykép igyekszik teljesíteni, hogy ez meggyőződhessék belőle, vajjon csakugyan testvéri jóindulattal és igazi hűséggel viseltetik-e iránta a főherczeg.« [1]) Mátyás megigérte ugyan, hogy a következő országgyűlésen minden tőle tehetőt el fog követni a császár-király eme kivánságának keresztülvitelére; [2]) de gyaníttatá egyszersmind, hogy ez vagy nehezen, vagy egyáltalán sehogy sem fog sikerülni; mert a magyarok a korponai kivánságok illető pontjához oly csökönyös hévvel ragaszkodtak, hogy már-már e pont miatt törésre került a dolog s így inkább örülni lehet, hogy a főherczeg rá tudta birni a biztosokat arra, a mit a bécsi végzések IV. czikke megállapít, t. i. a koronának legalább közelebb hozatalát Magyarországhoz.[3])

Nem ide tartozik fejtegetni, mely okok birhatták Mátyást arra, hogy a bécsi egyesség IV. czikkével királyi bátyja kezéből a magyar koronát mintegy kikényszerítse. Bizonyosnak látszék az, hogy a főherczeg előre föl akarta magát vértezni azon eshetőség ellen, ha bátyja őt, gyűlöl-

---

die Verordnung und Vorsehung zu thun, dass gedachte Cron auf alle Fäll versichert sein solle . . .« Rudolf utasítása Stralendorf részére 1606. ápr. 3. Fogalm. a bécsi áll. ltárban.

[1]) ». . . Derhalben Wir Uns zu Sr Lieb versehen, Sie werden sich hierinnen also verhalten und erzeugen, damit Wir auch daraus spüren mögen, dass Sie es bruderlich und treulich mit Uns meinen . . .« Ugyanott.

[2]) ». . . Es wöllen aber auch in diesen Puncten Ihr Durchl. an Ihrem äusseristen Fleis, Ihre Majestät zu contentiren, auf künftigem Landtag auch nichts ermangeln lassen . . .« Mátyás leirata Stralendorf részére 1606. april 27. (Bécsi áll. ltár.)

[3]) ». . . Bei dem andern Punct haben Ihr Durclaucht allezeit ungern gesehen, dass die Hungern der Cron halber mit solcher Obstination Anregung gethan, dass sie mit keiner Ration von solcher Ungebühr abzuweisen gewesen, ehe die Tractation zerstossen wöllen . . .« A dolgot végre a főherczeg, »da Sie (= a főherczeg) diesen Artikl schier für desperiert gehalten, weil sie (a magyarok) durchaus von den nit weichen wöllen, dass die hungerisch Cron im Königreich verbleiben soll, so weit gebracht, wie der Artikl vermag . . .« U. o.

ségből, a magyar trón-utódlásból kizárni megkisértené. Erre kellett neki, úgy látszik, a korona *közelebb* Magyarországhoz, vagyis Bécsben, az ő őrizete alatt. Az is bizonyosnak mondható, hogy a compromissum-javaslat Mátyástól, azaz Mátyás környezetéből származott s hogy Illésházy csak a czikk eme különös czéljának teljes tudatában egyezett bele e furcsa compromissumba.

Ha azonban Illésházy elhitette magáról, hogy ezt a czikket a kassai rendekkel el tudja majd fogadtatni: akkor csalódott. Kevesen lehettek, tisztán csak a conservativok csoportja — a kik a czikkel meg voltak elégedve. Még a mérsékeltebb többség is azt az argumentumot hangoztatá, hogy »minden országok a maguk házájában és országukban tartják a koronájukat«.[1]) Annál élesebb volt hát az ellenzék, mely gúnyolódva emlegeté, hogy a jó biztosok ugyan sokat végeztek ám ezzel a czikkel! mert hiszen ennek értelmében is csakúgy országon kivül marad a korona, mint eddig volt.[2]) Ekkép jött létre aztán a kissé kemény hangú határozat, mely egyenest kimondja, hogy a zavaros időkre való hivatkozást okul el nem fogadhatni: hogy az semmit nem ér, ha a főherczeg bár közelebb Magyarországhoz, de Ausztriában akarja a koronát tartani; hanem hogy Pozsonyban, Pozsony »egyik tárházában« őriztesse a sz. jelvényt s »bízza gondja viselését meghitt magyar, ős és nemzetes urakra a régi mód szerint«.[3])

Nem voltak a rendek megelégedve a bécsi egyesség 9. és 10-dik pontjaival sem, melyek a korponai követelmények megfelelő czikkeire, t. i. arra a két kivánságra válaszoltak, hogy minden néven nevezhető, királyi kinevezés alá eső hivatal és tisztség (tehát polgári és katonai) csak született magyarok által töltessék be és hogy a várak őrsé-

---

[1]) L. *Irományok* V. sz.

[2]) L. *Irományok* IV. sz.

[3]) L. *Irományok* XVI. sz. — Megjegyzendő, hogy az ellenzék javaslata szerint (Irományok V. sz.) négy mágnás gondjára volt volna bizandó a korona.

gei, a mennyire csak lehetséges, vagyis mindaddig, a míg fegyveres nép kapható,[1]) kizárólag magyarok legyenek.[2])

Mint a bécsi tárgyalásokról fönmaradt adatok mutatják, semmi kétség benne, hogy a korponai rendek előbbi kivánságát az udvar teljesíti, ha a kerületi és várkapitányok dolgában némi kivételt enged vala a korponai határozat. Mert abban, hogy az ország zászlósai, a m. kir. tanácsosok, a főispánok, a főbb törvénykezési székek tagjai s a kamarák mindennemű tisztviselői született magyarok legyenek, ezekből a tisztségekből a recipiáltak, az újmagyarok, az indigenák kizárassanak: semmi ok nem forgott fönn a magyarok kivánságával ellenkezni. A mi nehézzé tette a kérdést, az ezen határozatnak a kerületi főkapitányokra s várparancsnokokra való, kivétel nélküli kiterjesztése volt, mint a kiktől még a legmérsékeltebb korponai elemek, a conservativok is a többiekkel egyetértve megkivánták, hogy ha nem tősgyökeres, de legalább már harmadizen magyar honfiak legyenek.[3]) Mátyás főherczeg e kivánságra nem mehetett rá. Nem akarom fejtegetni, vajjon osztoztak-e az ő környezetebeliek is abban a gyanúban, a mit az imént említett Lassota már a kassai gyűlés elején nyiltan kimondott egy Mátyás főherczeghez intézett már idéztem beadványában, hivatkozva többi közt egy bár Bocskay-párti, de a királyhoz vonzódó s nagy békebarát magyar állítólagos nyilatkozatára. Hogy t. i. a magyarság titkos czélzatai tulajdonképen Mátyás félretolására s aztán Rudolf halála után a teljesen kényük szerinti szabad királyválasztásra irányulván, ezen czél elérése végett sürgetik a föltámadt

---

[1]) Ebben, tekintettel a hajdúság nagy számára, soha sem lesz vala fogyatkozás.

[2]) E két czikket, noha a korponai követelések világosan megkülönböztetik a kettőt egymástól, együtt kell tárgyalnom s pedig azért, mert Bécsben az idegen várparancsnokoknak a 9. czikk alá tartozó ügyét átvonták a 10. czikkbe s így a februári egyesség mind a két czikkben (9. és 10.) csak a korponai 9-dik czikkről beszél, a minek következtében a kassai végzések is egybekeverték a két czikk tartalmát.

[3]) Már a korponai gyűlés elé benyújtott javaslatukban.

rendek úgy a korona behozatalát, mint a kerületi főkapitányságok és várparancsnoki állások magyar kézbe való jutását. Az azonban bizonyos, hogy a jövő efféle eshetőségei ellen való biztosítás tekintetéből a német, vagy jobban mondva, minden idegen katonai parancsnok kizárása a főherczeg német tanácsosainak ép úgy nem tetszett, mint Lassotának.[1])

Mátyásnak és tanácsosainak tehát nagyon a szivükön feküdt, a bécsi tárgyalások alatt, Illésházyékat a kivánság méltánytalan voltáról meggyőzni, s mint már régebben, a múlt idők országgyűlési követeléseivel szemben, most is megdönthetetlen érv gyanánt hozták elő azt, hogy Németország és az osztrák örökös tartományok mily roppant óriási értékű vér- és pénzáldozattal védik Magyarországot, hogy e szerint e tartományok s a Németbirodalom fiait a várparancsnoki tisztekből kizárni teljes lehetetlen.

Becsületükre legyen mondva Illésházynak és Mladossewithnek, hogy minden módon igyekvének ezt az argumentumot megerőtleníteni; sőt egyik emlékiratukban, mely Illésházy szókimondó, néha nagyon is udvariatlan tollára vall, keserű igazságokat vágtak a főherczeg békebiztosai szemébe. Senki nem tagadja az említett országok nagy adózását Magyarország védelme czéljaira, szólt az éles hangú irat; de »ki az a bolond vagy vékony eszű ember, a ki nem inkább a más háza égését látja, mint a saját maga házáét? Hisz' bizonyos, hogy a szomszéd országok Magyarországot nem a magyarok kedveért, hanem a saját maguk megmaradásából védik; mert jól tudják, hogy ha Magyar-

---

[1]) ». . . auch mehrgemeldter ungarischer vom Adel mir zu verstehen geben, dass Ew. Fürstl. Durchl. nach Abgang Ihrer kais Mtät schuldig sein sollen die Gubernation abzutreten und weiter mit dem Künigreich Ungern nichts zu thun haben, sondern ihnen das zu ihrer freien Wahl resigniren und lassen . . .« És ezért, véli Lassota, »wegen künftiger Versicherung ihnen (magyaroknak) der Artikel wegen der teutschen Befehlshaber und Besatzungen auf den Granitchäusern nicht os simpliciter wird zu bewilligen sein.« *Irományok.* III. sz.

ország elvész, annak a közvetlen veszélynek terhe, mely most Magyaroszágot sújtja, akkor az ő vállaikra nehezül?« [1])

Mivel azonban sem okai, sem kérései nem nyomtak a latban, megkisérté Illésházy itt is a közvetítést. Abból az általános nézetből indult ki, hogy a magyarság ádáz elnyomói és ellenségei nem is annyira a német várparancsnokok, mint inkább a vallon és olasz tisztek voltak,[2]) a kik közt indigena vagyis recipiált magyar nem is találkozott, míg ellenben a németség közt nem egy olyan van, a kinek már apját recipiálták magyarnak a múlt idők országgyűlései, vagy olyan, a kinek, bár csak még ő maga szerzé is meg az indigenatust, de már nagy fiai vannak. Ezért azt indítványozá, hogy ő megbizói nevében eláll azon követeléstől, hogy minden tisztség csak született vagy pedig olyan magyarral töltessék be, a ki, ha recipiált honos, hát már harmadízen az; de a főherczeg is egyezzék bele, hogy legalább *másodízen* legyenek magyarok azok, a kiket a recipiált családok ivadékai közül a király magyar várak parancsnokaivá és kerületi főkapitányokká teszen.[3]) Azonban még ezzel a föltétellel sem voltak képesek boldogulni Illésházyék és így jött létre az a compromissum, mely a bécsi IX. és X. czikkekben kimondja, hogy minden tisztségre »legfőképen« (»potissime«) — tehát nem kizárólag — született magyarok alkalmaztassanak s hogy ő fölsége az országot magyarok (de nem kizárólag született vagy már harmadízen honosított magyarok) által fogja kormányozni, s hogy ő fölsége

---

[1]) »Sed quis esse tam stupidus vel tam parvi judicii potest, qui non libentius videat alienae domus incendium quam suae? ... Et certum est, Hungariam non ita propter Hungaros ut propter sui ipsorum permansionem esse ab illis defensam; quae si intereat, manifestum est, totam periculi molem, quâ nunc Hungaria premitur, in ipsos redundaturam ...« 1606. január 20. (Akadémiai kézirattár 1606. 4. sz.)

[2]) Ezt maga Bocsky hangoztatá Lippayval szemben. Lippay jelentése Mátyás főherczeghez 1606. márczius vége. (Akad. kézirattár 1606. 17. sz.)

[3]) »Saltem ad secundum gradum fiat condescensio« — mondja a többször id. »opinio domini Illésházy« 2. pontja.

minden kisebb-nagyobb hivatalt *alkalmas* magyaroknak (tehát minden alkalmas, nem csupán született vagy harmadízen honosított magyarnak) a magyar tanács javaslatára fog adományozni.[1])

Persze, hogy ezzel a szövegezéssel egyik pártja sem volt megelégedve a kassai országgyűlésnek. Mégis csak furcsa dolog, mondá a többség, hogy az idegen elem a magyart a saját maga hazájából kitúrja a tisztségekből.[2]) »Az nemes ország nem per *receptos* hungaros akar regáltatni, hanem per *nativos* hungaros«, mondák a rendek egyértelműleg.[3]) S mivel úgy tarták, hogy a főherczeg a korponai idevágó kivánságokra »gyengén felelt«, a végzésben a két czikk három pontjánál mindenüvé, a hol »magyarok« kifejezés állott, nehogy a recipiáltak is belemagyaráztathassanak, a »született magyarok« kifejezést tette; a »legfőkép született magyarok« helyébe pedig a »csupán csak született magyarok« kifejezést igtatta.[4])

---

[1]) L. a februári egyesség (*Irományok*, Függelék *b)* illető czikkeit. — Itt meg kell jegyeznem, hogy a magyar tanácsot, melynek hatásköre szabályozásáról (mint a korponai gyűlés történeténél láttuk) a korponai rendek csodálatosképen megfeledkeztek, a februári egyesség nem említi meg (kivéve azt, a mit a 10. czikk mellékesen mond róla, mint fönt a szövegben olvasható). Pedig, érdekes, Illésházy a kormányzói tisztet illető javaslatában magától, a korponai rendek megbizása nélkül megpendíté, sőt határozottan kivánta, hogy Magyarország *minden* ügyét a magyar tanács intézze. (L. *Irományok*. Függelék *a)*.) Ezt a kivánságot azonban nem teljesíték Bécsben s miután a korponai pontok közt csakugyan nem is volt benn, hát Illésházynak engednie kellett.

[2]) Illésházynak Mátyáshoz intézett utólagos jelentése május 22. Ered. bécsi udv. kam. ltár.

[3]) L. *Irományok* V. sz. — A legszigorúbb és legszélsőbb válaszfölirati javaslatban a X. czikkhez ezt olvashatni: »Bene factum, sed effectus docebit« (*Irományok* IV. sz.). E mértéken fölül szelid válasz annyira nem felel meg ez irat túlzó hangjának, melylyel a többi czikket birálja, hogy kénytelen vagyok itt a szöveg, az irat, szerkesztésében hibát sejteni. (Ne feledjük, hogy gyorsan készült másolatokkal van dolgunk!)

[4]) L. *Irományok* XVI. sz. Noha e szerint a kassai végzések nem szólnak a recipiált magyarok harmadíziglen való maradékairól,

Ha ez a végzés így a maga merev formájában marad meg, a kiegyezésből alig lesz valami. Illésházy jó lélekkel és igazán adhatta elő, hogy e határozathoz sem a főherczeg, sem a király, sem azok a szomszéd országok nem fognak hozzájárulni, a melyeknek kezességét a rendek egyértelemmel Bocskayval együtt óhajtották. A kimondott határozat élét hát tompítani kellett. Az elv ki volt mondva, a szabály meg volt állapítva; de kivételt lehetett alóla tenni. Alig csalatkozom, mikor azt hiszem, hogy e kivétel indítványozásakor Illésházyt a legmérsékeltebbek, sőt maga a fejedelem is támogatta. Még Korponán az volt a leghiggadtabb conservativ elemeknek is a véleménye, hogy az összes tisztségekre már azért is csak született magyarokat vagy legalább a velük egyértékűeknek vett harmadízen honosítottakat kell alkalmazni, mert az idegen vagy újdon recipiált magyar, bármi jog- vagy alkotmánysértést követ is el, felelősségre nem vonható, minekutána magyar törvénynek nem áll.[1]) Most azonban Kassán, Illésházy érveitől és előadásától meggyőzetve, a kivétel fölállításába beleegyeztek és sikerült nekik a többséget maguk után vonniok. A mennyiben tehát idegenekre csakugyan szükség van, mondá a többség, hát nem kivánják őket kizárni az ország szolgálatából ezek az idegenek a magyar tanács beleegyezésével »mindenkoron becsülettel admittáltassanak és ő felsége szabad fizetésén éljenek«. Ily értelemben hozták aztán meg az elv föntartása mellett a méltányos végzést; sőt — érdekes — kiterjeszték gondoskodásukat egy idevágó más körülményre is, melynek azokban az időkben nem csekély jelentősége volt.

Tudjuk nevezetesen, hogy már két emberöltő óta Magyarország volt Európa hadi iskolája, ha nem is oly mértékben, mint a XVII. század folyamán. Alig volt a nyugaton valamire való hadvezér, a ki a kardforgatás mesterse-

---

föl kell mégis tennünk, hogy a rendek, mint azelőtt, úgy most is már született magyar-számba vették a recipiált indigena unokáját. Vagy szándékosan hagyták volna ki a magyarázatot? s nem akarták volna őket többé született magyar-számba venni? . . .

[1]) Többször idézett javaslatukban.

gét, a hadi tapasztalatokat nem Magyarországban, a keresztyénségnek a török elleni nagy harczaiban szerezte volna meg. Előkelő családok sarjai, a kiket családi hagyományok és társadalmi állás hadvezéri szerepre praedestináltak; aztán olyanok, a kik csak lovagi vitézi hirt-nevet vágytak szerezni; továbbá a társadalom azon alsóbb vagy közép rétegeiből valók, a kik kenyerüket keresték meg a tiszti állással, már a XVI. század második felében erős rajokban özönlöttek a magyarországi harczok szinhelyére. A kassai gyűlés ezekre is kiterjesztette figyelmét, mikor kimondá, hogy ezek az idegen harczos ifjak, a kik hírt szerezni, vitézséget és erényt tanulni, látásnak, hallásnak és tapasztalásnak okáért jönnek Magyarországba, a kik (a mint a kassai rendek magyar vendégszeretettel és szerény becsülettudással mondák) »nem abhorreálnak a mi conservatiónktól«, — ezek az ifjak »becsületes tekintettel fogadtassanak mindenkor és közöttünk amice, fraterne conversáljanak, agnoscálván a mi humanitasunkat«. Csak azt az egyet kötötte ki a gyűlés, hogy magyar kapitányoktól függjenek és fejet hajtsanak a magyar törvények s hatóságok előtt.[1])

Azonban nem csupán a tisztségekről, várparancsnokságokról szóló bécsi végzések nem elégítették ki egészen a kassai rendeket; bántotta őket az is, hogy a korponai X. czikk ama világos kivánságára, mely, a mennyire csak lehet, magyar várőrségek és magyar katonaság tartását követeli, a bécsi egyesség még csak egy szóval sem reflektál, noha az Illésházy számára adott utasítás pláne csaknem ellentétben a korponai idevágó czikkel, ezenfelül azt is követelé, hogy ha még valamely várban idegen katonaság volna, az onnan kivitessék.[2]) Természetes, hogy a februári egyesség e hallgatása ugyanazon okokra vezethető vissza, melyeket a főherczeg biztosai a várparancsnokok ügyénél hangoztattak. De volt még egy másik oka is: a király egyenes tilalma. Rudolf nyiltan kimondá, a főherczeghez intézett egy leira-

---

[1]) L. *Irományok* XVI. sz. (X. czikk.)

[2]) A többször idézett kivonat Krenperg kezétől.

tában, hogy ha a várak magyar őrségek kezében lennének, ő nem tarthatná többé biztosnak Magyarország birtokát s ezért semmiképen nem engedheti meg, hogy a főherczeg e kivánságba beleegyezzék.[1] Így maradt e kérdés a bécsi kiegyezésben mintegy interdictum alatt. Már most, a mi a kassai rendeket illeti, a mérsékelteknek az volt ugyan a nézetük, hogy e pontban nem szabad oly szigorúságot mutatni s hogy a végvárakban idegen őrség is lehessen; mert ezt eddig is megengedték az országgyűlések; meg mivel a Németbirodalom és ő fölsége egyéb országai zsoldot fizetnek a magyar végvárak őrségei számára, hadd fizessék e zsoldot, legalább részben, saját nemzetükbeli katonáknak. Csak azt kötötte volna ki e párt, hogy ezek az idegen őrségek csupán német nemzetbeliek legyenek, vallonok pl. teljességgel ne lehessenek;[2] azután meg a magyar várkapitányok parancsai alatt álljanak. A többség azonban a magyar katonaság kizárólagos alkalmazását kezdte sürgetni,[3] a mi aztán elvképen ki is mondatott:[4] bár azt be kelle ismerniök a rendeknek, hogy a hol kivételkép megengedik az idegen parancsnokot, ott — ugyancsak kivételkép — meg kell engedni az idegen őrséget is és így hasznosb lesz vala a conservativok indítványának elfogadása, melynek az a jó tulajdonsága volt, hogy kizárta vala a vallonokat Magyarországból, míg a rendek végezése erről meg sem emlékezik.

A várőrségek ügyével összefüggött a hajdúság kielégítésének kérdése, már csak a miatt is, mert a rendek contemplatiója szerint a jövőben főleg azok valának úgy a

---

[1]) »Ich verstehe, dass die Hungern bei der Friedshandlung stark darauf bestehen, damit die Festungen den Hungern vertraut und mit denselben besetzt werden sollen. Da dem also: wollen Ew. Lieb *nit einwilligen;* dann ich auf solchem Weg des Königreichs Hungern wenig versichert sein würde. Rudolf Mátyáshoz 1606. január 19. Fogalm. bécsi áll. ltár.

[2]) »Praesertim vallones non sint, quia etiam sunt causa horum tumultuum.«

[3]) L. *Irományok* V. sz.

[4]) L. *Irományok* XVI. sz. (X. czikk).

végházak, mint egyéb kir. várak őrségét képezendők: persze, rendes havi zsoldra, állandóan fölfogadva, nem pedig futólag, alkalomadtán, vagy pláne, mint a XVI. század utolsó évtizedeiben szokásba kezdett jönni, szabad-rablásra szegődtetve. A korponai országgyűlés csodálatosképen megfeledkezett erről a fontos kérdésről s nem igtatá be a kiegyezés föltételei közé; ha csak mint átmeneti intézkedést s így alárendelt, nem intézményes jelentőségűt s nem is birtokviszonyokba vágót, készakarva nem mellőzé. — Nem maradt azonban ki e dolog az Illésházy és Mladossewith számára kiállított utasításból, mikor Bécsbe mentek tárgyalni s ez utasítás egyik pontja értelmében követelték aztán Illésházyék, hogy a hajdúkat a királyi kincstár három hóra kifizesse.[1]) A miről azonban a kir. kormány ép úgy nem akart tudni, mint Mátyás főherczeg. Hiába hangoztatták Bocskay biztosai, a mint már mellékesen föntebb említők, hogy a hajdúság különben erőszakkal fogja s pedig búsásan kicsikarni zsoldját, vagy másfelé, t. i. a török szolgálatba áll. Az argumentum valósziniűen akkor sem hatott volna, ha osztrák, cseh és morva földön 12—15 ezer fizetetlen zsoldos nem garázdálkodik vala. Így a februári egyesség meg sem említi e követelést. Jónak látták azért a kassai rendek most külön pontban kivánni, hogy a hajdúságnak legalább két havi zsoldját vegye magára a király, miután az országnak pénze nincsen.[2]) Azonban nem csupán a zsoldfizetés, hanem Bocskay adományozásainak kérdése is összefüggésben volt a hajdúság érdekeivel. Mert míg a zsold a közhajdút s a vajdákat, azaz altiszteket, meg a hadnagyok némely részét érinté, addig az adományok a kapitányokra s a hadnagyok más részére nézve birtak fontossággal. Az adományok kérdésével pedig, a dolog természeténél meg a korponai föltételek szövegezésénél fogva, a zálogbairások ügye is összefüggött.

A kormány e dologban az udvari kamara álláspontját

---

[1]) Az utasítás többször idézett kivonatának 10. pontja.

[2]) L. *Irományok* XVI. sz., a biztositékról szóló pont előtt.

osztá, mely — mint a korponai gyűlés történeténél láttuk — isten, jog és igazság ellen valónak nyilvánítá, hogy Bocskaynak a királyhoz híven ragaszkodó egyháziak és világiak javaiból telt adományai és inscriptiói érvényben maradjanak.[1]) Megerősíté Mátyás főherczeget e fölfogásában a főpapság sugalmazása, különösen pedig Forgács canczellárnak tevékenysége, a ki nemcsak a királyi és főherczegi udvarban, hanem még a pápa prágai nunciusánál, sőt főpaptársaival együtt — mint szintén láttuk — még a pápai széknél is óvást jelentett be az egyházi javak bárminemű elidegenítése ellen. A főpapság kérését s az udvar álláspontját támogatta aztán azon királypárti magyar és erdélyi főurak és nemesek actiója, a kik a korponai követelés teljesítése esetére a forradalom által confiscált javaikat vagy azok egy részét elvesztik vala. Egy emlékiratukban, melynek okoskodásától nehéz volna a következetességet és igazságos alapot megtagadnunk, élénk szinekkel ecsetelik a király iránti hűségük, csendes, nyugodt magatartásuk miatt szenvedett káraikat. S ha tán annak nem-hivésében, hogy a Bocskay által eladományozott javaikat a korponai követelések értelmében a jövő országgyűlésen visszakapják vagy érettük teljes kárpótlást nyernek, nagyon erősen rémlátók valának is; mindenesetre jogos aggodalommal tölthette el őket az a kilátás, hogy elzálogosított javaikat esetleg majd őnekik maguknak kell visszaváltaniok. Újjal fognak — mondá — bennünket mutogatni a lázadók, hogy ime, ezek a királylyal tartának s bezzeg bő jutalmát veszik most hűségüknek! Ők és gyermekeik nyakukba akaszthatják a koldus-tarisznyát, a mért hívek maradtak a koronás urukhoz; holott még a török is ráparancsolt Bocskayra, hogy mind azoknak az erdélyi nemeseknek, a kiktől javaikat Báthory Zsigmond és Básta idejében török-pártiságuk miatt elkobozták, visszaadassa azokat.[2])

---

[1]) Az udv. kamara véleményes jelentése ad 1606. január 4. (Udv. kam. ltár Bécsben.)

[2]) A folyamodás, Mátyás főherczeghez intézve, 1606. januar hóból (kelet nélkül) bécsi udv. kam. ltár. Ered.

E kérelmeknek és sürgetéseknek lőn következménye, hogy a februári egyesség XIV. czikke Bocskay adományait (s ezzel egyértelműen az adomány helyett engedett jószágbeirásokat) érvényteleneknek mondá ki; ellenben azon inscriptiókra vonatkozólag, melyek fejében a beiratosok az illető összegeket a nemzeti mozgalom javára tényleg befizették, a jövő országgyűlésre halasztá a méltányos megoldást,[1]) noha ez ellen a határozmány ellen Forgács canczellár a nunciusnál már azért is óvást emelt, mert az efféle birtokok leginkább egyházi javak voltak és — mondá a canczellár — miután semmi remény nincs arra, hogy kiváltásuk végett a kellő pénzt össze lehessen hozni, protestáns kezekben maradván, a rajta élő nép eretnek papok martaléka lesz.[2])

Mikor a februári egyesség e pontja a kassai gyűlés elé került, a conservativok, híven eddig vallott elveikhez, teljesen a kiegyezési czikk alapjára állottak s erélyes, minden kétséget kizáró szavakban kárhoztatván el úgy a fejedelem, mint a hajdúfőkapitányok adományozásait, ezek érvénytelenségének kimondását követelték. — Elvben velük tartott Bocskay tömör pártjának nagy része is, mely úgy akarta a kényes kérdést megoldani, hogy csak a fiscus és egyház javaiból tett adományozások maradjanak érvényben. Az ő közbenjárásukra szelidített aztán a gyűlés többsége a korponai követelésen és pedig igen furcsa módon. Kimondá ugyanis, hogy az adományozott birtokok a birtokosok kezén hagyassanak, míg a jövő általános országgyűlés vagy végleg nekik itéli a birtokokat, vagy helyettük kárpótlást biztosít nekiek;[3]) kimondá továbbá, hogy a mixta donatiók és a kölcsönök fejében tett inscriptiók szintén megtartsák érvényüket. De fölveté még a gyűlés Bocskay nemesítésének ügyét is, mely a korponai követelések közül kimaradt s

---

[1]) L. *Irományok*, Függelék *b)*.

[2]) Forgács a nunciushoz febr. 23. Borghese-ltár, Vaticán, ered. — A velenczei követ is különösen kiemeli az egyházi javak kérdését márczius 27-diki jelentésében. Disp. di Germ. id. h.

[3]) Tehát a korponai követelés ismétlése.

melyről e szerint a februári egyesség sem szólt. Tán épen a fejedelem kivánságára s a hajdú-tisztek háborgó érzelmeinek lecsillapítása végett az ment határozatba, hogy ezek is érvényesek legyenek. Azonban mind e három határozat értékét szerfölött megingatja az a — mint mondók — »furcsa módon szelidítő« záradék, hogy majd a jövendő mutatja meg, mit kellessen ezen ügyekkel cselekedni, »mert a dolog . . . nagy exament s nagy consideratiót kiván!« [1])

Szintén összefüggésben a királypárti magyarság javainak kérdésével, nagy port vert föl (és csakis e miatt említendő meg) a kassai rendek közt a februári egyesség XIII. czikkének egy becsúsztatott, a korponai föltételek közt nem található, nagyon is ideiglenes értékű határozmánya, melynek a korponai XIII. czikkhez, valamint magához a kiegyezéshez is, semmi köze nem volt s — melyet logice, ha már bármi okból becsúszták, a XIV. czikkbe kell vala fölvenni. Szól vala pedig ez a végzés arról, hogy mindennemű ingóság, mely a zavarok alatt Bocskay támadásának kezdete óta gazdája tulajdonából elvétetett s valakinél, bárki legyen az, föltalálható, jogos tulajdonosának visszaadassék; azok ellen pedig, a kik az efféle ingó-bingó »marhát« visszaadni vonakodnának, a törvény teljes szigora alkalmaztassék. Ez a pont a februári békébe, a királypárti magyar és erdélyi kárvallottak egyenes kivánságára, sőt nyomatékos követelésére került bele.[2]) S noha a kassai rendek tekintélyes része

[1]) L. *Irományok* XVI. sz. — Az ilyen határozattal csakugyan nem tud mit tenni az ember! (Pedig nem egy efféle van e gyűlések végzései közt!) Az ellenmondó, az ügyet a jövő általános országgyűlésre halasztó záradékot megint agyonüti a kassai gyűlés végzéseinek befejezése, mely, mint alább látni fogjuk, a jövő országgyűlésre halasztott ügyek részére kedvező elintézést követel a királytól az országgyűlés *előtt!!* Hol itt a — logika? Valóságos circulus vitiosus [A kassai gyűlés törvénykönyvének (nem a kiegyezési határozatoknak) ide vonatkozó végzései (mint alább látni fogjuk) nincsenek ellentétben a XIV. kiegyezési czikkel. Mert ha ez a törvénykönyv (*Irományok* XVI. sz. 16. czikk) helyben hágy is *minden* adományt, inscriptiót és nemesítést: ez mind csak *ad hoc*, a jövő általános országgyűlésig értendő.]

[2]) Imént idézett folyamodásuk.

melegen üdvözölte e jogos kivánságot és az efféle ingóságok visszatartóira a szerencsi végzésekben kimondott büntetés kérlelhetetlen alkalmazását hangoztatá; [1]) a világos jogon és igazságon, a szerencsi gyűlés kimondotta igazságos elven az opportunismus győzedelmeskedett. — Ha két-háromszáz ember közt esett volna meg efféle az ország nehány vármegyéjében, mondá a többség (mely különben az elv jogosultságát elismeré), hát lehetséges volna e kivánság teljesítése. De mikor a több mint másfél esztendő óta tartó zavarok alatt ezer meg ezer ilyen eset adta elő magát, a hol királypártitól és Bocskay-pártitól egyaránt elhajtá és elvitte a fegyveres nép, a hajdúság, az elvihető ingóságokat; »minden okos ember« (sic!) meggondolhatja, hogy a követelés teljesítése csak új öldöklést és új háborúságot idézne elő. »Jobb azért annak, a mi elkölt (= elveszett) eddig, jure belli et armorum mind oda maradni, hogynem azt, a mi megmaradt avagy maradandó lehetne, nagy veszedelmünkkel elkölteni.« Nem mondja ugyan ki a többség, hogy itt főleg a hajdúságra, az amúgy is zajgó, fizetetlen, zsoldját féltő elemre gondol, melyet lázadásra ösztönözne, ha törvényes úton vissza akarnák tőle követelni, a mit a háború folyamán (bár meg nem engedett) zsákmány gyanánt szerze; de világosan megérteti a sorok közt olvasni tudóval. A főherczeg követelését a gyűlés hát egyszerűen elvetette s nem minden humor nélkül való az a stoikus bölcsészet, melylyel a kárvallottak ezreit a végzés indokolásában vigasztalja; hogy t. i., ha a változhatatlanba belenyugosznak, hát »idővel a veszteség is nyereséggé fordul a kára vallott embernek!« [2])

Azon czikkek közé, melyeket a kassai gyűlés, mint az eddig előadottakból láttuk, vagy lényegesen módosított vagy csaknem teljesen elvetett, oda tartozik még Modor, Bazin és Sz.-György ügye, vagyis azon elvi kérdés, hogy a király a jobbágyi kötelékben élő községeket kénye szerint

---

[1]) L. *Irományok* V. sz.

[2]) L. *Irományok* XVI. sz. (XIII. czikk).

teheti-e szabad királyi városokká? meghivhatja-e őket mint ilyeneket az országgyűlésre? a régi jog és usus ellen adományozhat-e a községeknek koronára háramlott javakat?... A februári kiegyezés úgy vélte e kényes kérdést a leghelyesebben megoldani, hogy — a jövő orsszággyűlésre halasztá.[1]) Igaza volt Illésházynak, mikor az egyesség megkötésénél belátta, hogy az ily elvi jelentőségű közjogi ügyek a forradalmi időkben nem jól s nem tárgyilagosan tárgyalhatók. S ha ő, a kit a koronának Sz.-György és Bazin számára engedett kiváltságlevele személyében és vagyonában érzékenyen sújtott, beleegyezett az elhalasztásba, joggal remélte ezt a halasztást a kassai rendeknél is kinyerni. Azonban csalatkozék itt is. Még a mérsékeltek is szigorúan ragaszkodtak azon, a korponai fölfételekben kifejezett elvhez, hogy a mondott parasztvárosok ne lehessenek kir. városokká s hogy e szerint nem-polgár lakóik az országgyűlési rendek közé követüket nem küldhetik. Az ügy eligazítása azért, úgy vélték, »semmi dilatiót nem kiván.«[2]) Ilyen értelemben határozott aztán a gyűlés többsége is, midőn kimondá, hogy »az ország törvényei, ususa ellen való dolog levén, hogy a pórok a nemességgel elvelegy üljenek«, maradjanak meg a mondott városkák lakói a maguk becsületes paraszti rendjében; ő fölsége ne csináljon »az ország consentiálása nélkül szabad királyi városokat;« a községek pedig uradalmakat és jószágokat egyáltalában ne kaphassanak adományul.[3])

A mily élénk vitákra adtak alkalmat a februári egyesség eddigelé előszámlált czikkei, ép oly simán vagy legalább gyorsan folytak le (egy később említendő kivételével) a többiek fölötti tárgyalások. A török-béke ügye[4]) nem okozhatott semmi nehézséget, miután azt a második pont elfo-

---

[1]) L. *Irományok*, Függelék *b)* (VI. czikk).

[2]) L. *Irományok* V. és VI. sz.

[3]) L. *Irományok* XVI. sz. (VI. czikk vége).

[4]) Hogy t. i. a kiegyezés és a törökkel kötendő béke együttesen s ez utóbbi Bocskay közvetítésével jőjjön létre.

gadta. A kamarát illető válaszszal[1]) szintén meg voltak elégedve a rendek, csak azt kötvén ki — a mi ellen nem is volt Mátyás és a király részéről kifogás várható, — hogy a kincstárnokok született magyarok és mellé világiak legyenek. Hogy az idegeneknek zálogba vetett fiscalis birtokokat tőlük született magyarok a zálogösszeg lefizetése mellett kiválthassák: azzal is megelégedtek Kassa rendjei; noha a februári egyesség azt, a mit a korponai követelések idevágó pontja még kivánt (hogy t. i. a fölség ezentúl idegeneknek ne adjon és ne inscribáljon birtokokat) nem mondja is ki. Valószinű azonban, hogy azt magától értődő dolognak tartá a többség és hogy sikerült eloszlatnia az ellenzék aggodalmait, mely e pont miatt az egész XV. czikket el akarta vetni.[2])

Határozott békülékeny hangulatról tanúskodik a gyűlés végzéseinek az a pontja, mely ugyancsak a XV. czikk egy másik kérdését, a királyi városok privilegiumainak s magyar lakóinak ügyét kisérté meg megoldani. A februári egyesség erről azt határozta, hogy a magyar lakosság panaszai a következő országgyűlésen adassanak elő, a városok pedig a kérdés eldönthetése végett tartozzanak szabadalomleveleiket azon a gyűlésen bemutatni municipális jogszokásaikkal egyetemben — s a mennyiben ez utóbbiaknak gyakorlatában voltak, abban a jövőre is megtartassanak. Daczára ez utóbbi határozmánynak, mely a magyar elemre épenséggel nem mondható kedvezőnek; még a (mérsékeltebb) ellenzék sem kardoskodott valami erősen ellene.[3]) Ez az engedékenység kétségtelenül annak a magatartásnak tulajdonítandó, melylyel a forradalomban a városok a fölkelő

[1]) A kincstartó, mondja a februári egyesség 5. czikke, akár a kir. jövedelmek perceptorának, akár praefectusnak (nb. nem »camerae praefectus«) vagy akárminek neveztessék, a mellé adjungáltakkal egyetemben tartózkodjék az ország igazgatásától; csak az országos és királyi jövedelmekkel törődjék. . . . V. ö. *Irományok*, Függelék *b)*.

[2]) V. ö. *Irományok* V. sz. (CXV. czikkhez).

[3]) U. o. — A hevesebb ellenzék »censurája« (v. ö. *Irományok* 10. sz.) hallgat e kérdésről.

magyarság oldalán kitüntek; azoknak a nevezetes pénzbeli áldozatoknak, melyeket a városok — mint föntebb látók — a hajdúság lecsillapítására szükséges pénzösszegek előteremtésénél hoztak a közjó oltárára. Mikor hát a sor ezen ügy tárgyalására került, a városok németajkú polgársága ellen egyetlen oly gyűlölködő hang sem emelkedett, mint a minővel Korponán ugyan bővében találkoztunk. Nyugodtan és jóakarattal hallgatták meg a megyei rendek a városok óvását kiváltságaik bárminemű megszorítása és így a magyar elem egyenjogosítása, házvételi és hivatalviselési joga ellen. Tetszésben részesült a városi követek szónokainak az a férfias argumentácziója is, hogy a mozgalom czélja, a vallásin kivül, a politikai szabadság kivivása levén, méltó, hogy a rendek őket, a városokat is, megtartsák szabadságaikban. Sőt, úgy látszik, hogy a választott személynök: Kellemessy készséggel hajlott volna a szöveg fogalmazásában a magyar elem panaszainak megvizsgálásáról szóló passus után oda tenni a mentő záradékot: »Salvis juribus, privilegiis et consuetudinibus civitatum.« [1]) Később azonban megváltozott a helyzet képe; mert — kétség kivül Kassa magyar polgári elemének kivánságára — a *föltétlen* záradékot törülte a gyűlés s helyette kenetes hangon ajánlá a német és magyar elem békés, testvéries együttélését, »hogy abban az egyenlő communitásnak testében egy lelket és szivet viseljenek«, hogy »ne uralkodjék egyik nemzet a másikon« s hogy »a közönséges jóra egyenlő tanácscsal és autoritással éljenek«. — Ezen az alapon aztán kimondá a végzés a városok privilegiumai érvényességét, úgy, hogy azok ereje egyaránt kiterjedjen németre s magyarra.[2])

Fontosság tekintetében épen nem utolsó, sőt a forradalmi kedélyek lecsillapítására nagyon is alkalmas volt a februári egyesség XII. czikke, mely az idevágó korponai követeléseknek megfelelően a támadás előtt törvénytelenül

---

[1]) L. *Irományok* XVII. sz. (ápril 28. alatt) és a Csery közölte, többször id. napló (u. a. kelet alatt).

[2]) *Irományok* XVI. sz. (a X. és nem a XV. czikk alatt).

elkobzott birtokok ügyét a legközelebbi országgyűlés kezdete előtt igérte orvosolni; a mi pedig addig el nem volna intézhető az ezen czikk rendelkezése alá eső ügyekből, azt azzal a föntartással utalta a legközelebbi országgyűlésre, hogy kinek-kinek joga teljes épségben marad. Ezt a gyűlés helyeslőleg vette tudomásul, és Homonnay Bálint meg Rákóczy Zsigmond, aztán a Balassa-család és Nádasdy Tamás, úgyszintén a Bánffyak ügyét-baját még különösen is ajánlá a korona jóindulatába.[1])

Minden egyébnél jobban mutatta azonban a gyűlés többségének békés hangulatát, de egyszersmind — valljuk meg — bizonyos tekintetben az összes rendek gondatlanságát azon körülmény, hogy a korponai XV. föltétel ama pontjáról, mely a magyar canczellária tekintélyének helyreállítását sürgeti (miután arról a bécsi februári egyesség mélységesen hallgatott), a határozatok közt teljesen megfeledkeztek, ép úgy, mint ahogy annak idejében a korponai követelések közül -- mint a maga helyén láttuk — a magyar tanács magyar ügyekben való kizárólagos hatáskörének biztosítása kimaradt. Még az ellenzéki iratokban sem találunk a canczellária ügye sürgetésének nyomaira. Azt kell hinnünk, hogy a kamaráról, a köztisztviselőkről és a nádorról hozott határozatokban megtalálta vagy megtalálni vélte a nemzet a szükséges alkotmányos garancziákat. — Főként a XI. czikkre látszottak a rendek nagy súlyt fektetni, mint a mely czikk világosan kimondja, hogy a király az ország administratiójának régi törvényes formáját helyreállítsa és a közigazgatást a nádorra bízza. Pedig tenyéren fekvő dolog, hogy a magyar udvari canczelláriát mindamellett is névszerint föl kell vala sorolnia s ki kell vala emelnie a rendeknek. Ez a XI. czikk különben még a törvények reformját, az egymásnak ellenmondó végzemények kijavítását is elrendeli, minekutána ezt még a mérsékeltebb ellenzék is sürgetve emlegeté Kassán. Egyezik hát e határozat

---

[1]) U. o. a XII. czikkben.

a februári egyesség idevágó pontjával, a hová e kivánság Illésházy 1606. január 13-diki emlékirata alapján került bele.[1])

X. FEJEZET.

A közbocsánat kérdése: nem kell kegyelem; csak »feledés«. A királyi biztosító-levél és a szomszéd országok garancziájának dolgában erős vita. A februári egyesség összes czikkei letárgyaltatnak; fölmerül a már kihirdetett pozsonyi országgyűlés ügye. Határozat erről és Bocskay kielégítése dolgáról. Vita a határozatok »bevezetésének« szövege miatt. A Bécsbe küldendő követség kérdése; korlátlan fölhatalmazás-e a további alkura vagy ultimatum? A rendek nem tudnak megegyezni; az országgyűlés föloszlik s a kérdést egy bizottságra bízza. Illésházy pártja győz: Illésházy korlátlan fölhatalmazást kap az új bécsi alkuhoz az ország nevében. A kassai határozatok vagy követelések összefoglaló áttekintése.

Ilyenformán még csak két kérdés volt hátra a februári egyességnek a korponai kivánalmakra vonatkozó czikkeiből. A két ügy elseje a korponai követelések XIII. czikkében foglaltatik, mely a végleges kiegyezés létrejötte esetén királyi biztosító-levelet kivánt a felől, hogy a támadásban résztvevőkön és jogutódaikon a jogos ellenállásért (s természetesen a támadással járó erőszakoskodásokért) sem nyiltan, sem titkon soha boszút nem áll a korona. A *közbocsánatnak* (ha, tekintettel az alább mondandókra, egyáltalán szabad e kifejezést alkalmaznom) megszövegezése és minden irányban megnyugtató részletezése Illésházy föladata volt, a ki Mladossewithtel együtt, ugyanazon beadványban, a melyben a kormányzóság eszméjét adott igérete szerint javaslatba hozá,[2]) január közepén előterjeszté azt is, hogy mire és mennyire terjedjen ki ez a királyi biztosító-levél. — Nem felejté el a loyalis gondolkozású, királyához és az ország

[1]) L. *Irományok,* Függelék *a)* és *Irományok* V. és VII. sz. (a XII. czikkhez!) Ugyancsak a kassai végzések XI. czikkébe lőn fölvéve Illésházy most említett beadványa alapján az a hires régi elve is a Hármaskönyvnek, hogy »nemo nisi legitime citatus jurisque ordine convictus puniatur«.

[2]) 1606. január 13. *Irományok,* Függelék *a).*

törvényeihez egyaránt hű, de büszke főúr az előterjesztésben azt, a mit Korponán a fölkelő magyarság conservativ pártja (mint föntebb, a pártok jellemzésénél láttuk) oly mintaszerű s a hazája, nemzete jogaiért törvényes talajon küzdő magyar nemességet gyönyörűen jellemző méltósággal hangoztatott. Hogy t. i. a Bocskay-pártján állók nem bűnt követtek el, midőn fegyvert ragadtak, hanem csak jogos, törvényes önvédelmel gyakorlának s ezért a kibéküléskor nem kegyelmet, nem bocsánatot kérnek, sőt azt el se fogadják, hanem csupán feledést az elmult dolgokért. Ennek megfelelően látjuk szövegezve Illésházy előterjesztését, melyben közbocsánatról, kegyelemről szó sincsen, hanem igenis ki van mondva az, hogy a múltak »obliterentur et annihilantur« feledésnek adassanak, mintha misem történt volna.[1])

Mindenesetre józan belátásáról tanúskodik Mátyás főherczegnek, hogy Illésházy ezen előterjesztését elfogadta, szövegezésébe belenyugodott s azt csaknem szószerint fölvétette a februári egyesség befejezésébe,[2]) mely e szerint a korponai kivánalmak XIII. czikkének felelt meg. E befejezésben a főherczeg a korona nevében igéri, hogy a király senkin azok közül, vagy utódain azoknak, a kik a legközelebbi pozsonyi országgyűlés idejéig hűségére térnek s azon rendületlenül megmaradnak, soha semmi szín alatt bosszút nem áll bármi erőszakos vagy bármi, különben hűtlenségnek bélyegezhető cselekedetért, melyet 1604. okt. 15-kétől kezdve elkövettek, hanem teljes feledéssel borítja. Kiköti azonban, hogy Bocskay a maga párthíveit az őket hozzája fűző kötelék alól föloldozza s hogy aztán a rendek a jövő általános országgyűlésen mindenelőtt hűséget esküdjenek a koronás királynak.[3])

---

[1]. U. o.

[2]) V. ö. *Irományok*, Függelék *a)* elejét és Függelék *b)* végét.

[3]) Miután a befejezés mindennemű, közjogi és magánjellegű kihágásra és rendetlenségre, mely a forradalommal függött össze s így a legtávolabbról is politikai szinezetű lehetett, a feledés fátyolát borítja; csak méltányosnak tarthatjuk, ha úgy a király (illetőleg a fiscus) mint egyes birtokosok számadásra kötelezett szolgáit és alkalmazott-

Miután hát a februári egyesség befejező része a magyarság büszke fölfogásának megfelelt, további szövegében pedig a királynak a (mondjuk) közbocsánat szigorú megtartásáról szóló külön biztosító-levelét is igéri; az egyesség ezen pontját közértelemmel, egyhangúlag fogadták el a rendek. Annál készségesebben tehették ezt, mert az óvatos, a törvényes forradalom talaján álló Illésházy az egyességnek közbocsánatot biztosító befejezésébe még azt is fölvéteté, hogy a király hűségére térők és ivadékaik e hűségben meg is maradni csak az ország jogai és törvényei megtartásának föltétele alatt kötelesek,[1]) — a mi mintegy utólagos kir. sanctiója volt a Bocskay forradalma törvényességének s így a legradikálisabb elemeket is kielégítheté.[2])

---

jait a számadás terhe és a kártérítés kötelezettsége alól csak az esetre menté föl, ha bebizonyítják, hogy a kezeikre bizott ingóságok és jövedelmek a támadás folytán erőszakkal vétettek el tőlük.

[1]) Ez mutatja, mennyire áthatotta az aranybulla hires záradékában bíztosított jog, a törvényes ellenállás elve a magyarság gondolatvilágát. A februári egyesség ezen passusa, melyet a bécsi és prágai kormánykörök csak üres szólamnak tartottak, pedig épen azt fejezte ki, a mi a magyar fölfogásban gyökeredzett, így hangzik: »[a király hűségére visszatérők] et successores eorum nullo unquam tempore a fidelitate Suae M[tis] caes. regiaeque et Eiusdem successorum, legitimorum regni Hungariae regum, *salvis juribus et libertatibus regni permanentibus,* desciscant.«

[2]) A »közbocsánat« ügye tárgyalásába egy egészen magán ügy is belekeveredett, melyet, miután úgy a bécsi, mint a kassai végzésekben is benfoglaltatik, hallgatással nem mellőzhetek. A feledéssel borított erőszakoskodások közül ugyanis a bécsi egyesség egyre, nevezet szerint, kivételt tőn; kimondván, hogy Balassa Zsigmond, a ki isteni és emberi jog ellenére saját öcsését, Imrét, és anyja nővérét Mérey Zsófiát, fogságra vetteté s őket minden ingó és ingatlan javaikból kifosztá, ez erőszakoskodásáról a jövő országgyűlésen számot adni tartozik. Már a legeslegelső ülésen, ápril 24-dikén, midőn a bécsi egyesség fölolvastaték, óvást emelt Balassa Zs. e határozmány ellen; később pedig, ápril 29-dikén, szintén nyilt ülésben azzal vádolá Illésházyt, hogy a rá — Balassára — alkalmazott kivétel tisztán Illésházy bosszúműve, mint a ki már régebben is szerette volna B. Imre jószágait a maga kezére kaparintani. Erős és személyes élű vita keletkezett ebből B. és I. közt, mely alatt B. még azzal is vádolá I.-t, hogy egy

... Nem ily simán folyt le azonban a dolog a kir. biztosító-levélnek az egyesség egyes pontjai szigorú megtartásáról szóló része tárgyalásánál s vele összefüggésben a szomszéd országok e felől adandó garantiájának, vagy mint a rendek nevezték, az »assecuratio«-nak kérdésénél. A korponai határozatok, tudjuk, azt kivánták, hogy az uralkodóért a közvetlen jogara alatti országokon és tartományokon kivül még a szomszéd Lengyelország és a Németbirodalom fejedelmei is kellő formában kezességet vállaljanak. Ilyen értelemben szólt Bocskay utasítása is, melyet követeinek a bécsi útra adott s ilyen értelemben tett ismételten is előterjesztést a bécsi tárgyalások alatt Illésházy a főherczegnek. Ezen fölül, ismervén a Bocskay követői közt alakult pártok hangulatát, azon gyakorlatinak tetsző eszmét pendíté meg a főúr, hogy a jótálló országok garanczia-levele még a kassai országgyűlés berekesztése előtt küldessék meg a rendeknek, ezeket a király iránt nagyobb bizalomra hangolandó, a kétkedőket és tanácskodókat pedig a kiegyezés híveinek a táborába terelendő. Sőt ennél is tovább ment. Hogy a legszélsőbb elemeket is lefegyverezze, ugyanazon emlékiratában, melylyel a kormányzóság ügyét javaslatba hozta, az őt gyakran jellemző merészséggel azt ajánlá a főherczegnek, hogy a jótálló országok biztosító okiratába az a határozmány is fölvétessék, a mely szerint ez országok az esetben, ha az uralkodó a kiegyezés pontjait megszegné, őt a magyarok ellen sem pénzzel, sem fegyveres erővel ne segíthessék.[1])

---

szolgáját erőszakosan fogságra vetette volna (*Irományok* XVII.). — Mennyiben volt alapja e kettős vádnak, nem tudom megmondani. Az bizonyos, hogy a közbocsánatról szóló bécsi javaslatában I. Balassát meg sem említi. Az ügy a kassai gyűlésen a mágnások itéletére bizatott (Csery közölte Napló ápril 29. alatt) s megoldást a kassai végzések közt nyert, a hol kimondaték, hogy a közbocsánat alól B. Zs. se vétessék ki.

[1]) L. *Irományok*, Függelék *a)*. (Az egyk. másolatból csak tollhiba miatt maradhatott ki Lengyelország a jótállásra hivatott országok közül); továbbá Illésházy második beadványa, a többször említett »opinio domini Illésházy«. (Udv. kam. ltár Bécsben.)

Hogy azonban ez utóbbi ajánlatot, mely a bécsi körök szemeiben direct fölhivás volt volna, adandó alkalommal, a lázadásra, el kellett ejtenie Illésházynak, azt ép úgy belát-hatjuk, mint ahogy érthetjük azt, hogy előbbi javaslatától is önként elállott. Mert ha az osztrák és cseh tartományok hozzájárulását a kassai gyűlés bezárta előtt valószinűen sikerült volna is kinyerni: már a sok ágú-bogú Német-birodalomnak csak a választó-fejedelmeivel folytatott tár-gyalásokra is hosszabb idő lesz vala szükséges. Hát még ha a többi fejedelmek közül legalább a tekintélyesebbnek meg akarja kezességét szerezni a császár-király!

De már határozottan kellemetlenül érinté a magyar biztosokat az, hogy a Németbirodalomnak s Lengyelország-nak garancziája mindjárt az alkudozások legelején egyálta-lában kérdésessé, sőt valószinűtlenné vált. Rudolf nemcsak attól tartott, hogy a Németbirodalom fejedelmeinél ezt a jótállást az ő császári tekintélyének megfelelő formában birodalmi gyűlés egybehivása nélkül nem eszközölheti ki; hanem azt sem óhajtá, hogy a közte és alattvalói közt fölmerült, tehát belső ügyekbe idegen fejedelmek beleavat-kozannak. Tartózkodásába belejátszott azon a dynastiánál egész I. Lipót idejéig tisztán fölismerhető törekvés is, mely Magyarország államjogi állását és így magát az országot, mint az uralkodó család házi hatalmának egyik és pedig teljesen független alapját, mindig gondosan és féltékenyen elkülöníté a Németbirodalomtól. — Ily értelemben utasítá aztán Rudolf, mindjárt a bécsi alkudozások kezdetén, öcs-csét Mátyást, hogy, a mennyire csak lehet, a Németbiro-dalom garancziáját kihagyassa az egyességből.[1]) Ebbeli elha-

[1]) 1606. január 14. Az érdekes passus így hangzik: »Soviel die von den rebellischen Hungern begehrte Assecuration anbetrifft, tragen wir Sorg, es werde sich mit dem Reich nit thun lassen. Es wollen aber Ew. Lieb, wie es mit Hungern in dergleichen Fällen vor diesem gehalten worden, bei der draussigen hungerischen Kantzlei (ez a ma-gyar canczelláriának Mátyás melletti expositurája), sintemal bei der herigen (t. i. a királyi udvarnál levő, Himmelreich vezetése alatti magyar canczellária) nichts dergleichen zu finden, nachsuchen und

tározásában később, midőn Bocatius elfogatása után vagy még előbb tudomására jutott Bocskayék összeköttetése a német protestáns fejedelmekkel, élénk gyanakodása még jobban megerősíté az uralkodót,[1]) a kivel ebben a pontban Mátyás főherczeg teljesen és tökéletesen egyetértett.

Hozzájárult Rudolf és Mátyás e magatartásához aztán az a körülmény is, hogy eleintén még, úgy látszik, az osztrák tartományok részéről bizonyos nehézségek merültek föl. Egyik-másik ország vagy tartomány mérvadó emberei nem levén tisztában az elvállalandó garanczia természetével, szűk, provincziális szempontból fogták föl a kérdést s olyanformán nyilatkoztak, hogy mindegyik tartomány csak magáért állhat jól, hogy a magyarokkal kötendő egyességet a maga részéről megtartja; egymásért vagy másért (tehát az uralkodóért) kötelezettséget vállalni vagy egyetemleges felelősséget viselni — mint elképzelék — nehezen lesznek a tartományok hajlandók.[2])

A dolgok ilyetén állásában meg kellett hát Illésházyéknak elégedniök azzal, hogy az alkudozásokra fölhatalmazott főherczeg csak az uralkodó jogara alatti cseh és osztrák tartományok, meg a dynastia stájer ága alatti provincziák jótállásába egyezett bele, a mi aztán csakugyan bele is jutott az egyességbe.[3])

Beható és részletes vitatkozás alá az egyezmény e

---

die Assecuration soviel müglich, auf die ausländischen Künigreich nit stellen lassen.« (Bécsi udv. kam. ltár.)

[1]) 1606. február 15-dikén irja Mátyáshoz: »Ich hab E. L. im bruderlichen Vertrauen erindern wollen, dass ich für eine sondere Notturft halte, auf die hungrische Friedenstractation gute Acht zu haben, damit nit etwa Betrug darunter practiciert werde und dasselbe umb desto mehr, weil die Vermuthung, dass deutsche Fürsten und Andere mit ihnen (= a magyar fölkelőkkel) heimbliche Intelligenz haben.« (Fogalm. a bécsi állami ltárban.)

[2]) Így kell érteni, a mit a szemfüles velenczei követ később — márczius 20. — jelent: ». . . Le quali (= le provincie soggette à Sua Mtà) dicono di non voler entrar in obligo di prometter quello che toccherà ad altri di osservare.« Disp. di Germ. id. h.

[3]) *Irományok,* Függelék *b).*

pontja Kassán, a május 6-diki ülésen került. Illésházy a neki Bécsben elmondottak és ott észleltek tanulsága alapján őszinte meggyőződéssel fejtegethette, hogy a korponai kívánalmakkal szemben a februári egyesség e határozmányát el kell fogadni, az uralkodónak biztosító-levelével s a jogara alatti tartományok garancziájával meg lehet, sőt már azért is meg kell elégedni, mert a lengyel király részéről akadályok támadtak,[1]) a német birodalmi gyűlés pedig, melyen a német fejedelmek a garancziához való hozzájárulást kimondanák, nem egyhamar fog összeülni. És ebben, miután jól ismerjük Rudolfnak a birodalmi gyűlés összehivásától való, konok és saját háza, családja legfőbb érdekeit koczkára vető idegenkedését, csakugyan igaza volt.

Már-már úgy látszott, hogy a többség elfogadja Illésházy indokolását s ezzel az egyesség ezen érdemleges pontja határozattá válik,[2]) midőn közbeléptek a radikálisok s a lelkekben a király iránt lappangó bizalmatlanság zsarátnokát fölszítva, megkisérték egyet fordítani a dolgon. Helyzetük könnyű volt. A bizalmatlanság parazsára úgy se valami vastag hamukérget vont a béke vágya. Eleitől fogva kételkedtek a békés kiengesztelődés legőszintébb barátai is, vajjon állandó lesz-e az érvénye a bécsi egyesség czikkeinek, ha változatlanul fogadná is el a fölkelő magyarság?[3]) Vajjon megtartja-e a király az egyességet *tényleg* is és nem csupán puszta üres szavakkal igéri-e megtartását? Tanácsos-e hát eltaszítani a török szövetséget, mielőtt a legszilárdabb, legmesszebb menő garanczia nincs biztosítva e részben?[4]) E kérdésekre széltében-hosszában hangzott a

---

[1]) Miben álltak az akadályok, nem mondá. De kétségtelen, hogy Rudolf volt az, a ki a neki teljesen idegen ország uralkodójának beleavatkozását nem akarta tűrni.

[2]) L. *Irományok* XVII. május 6. alatt és *Irományok* VI. szám (a XII. czikkhez betoldás).

[3]) Illésházy ápril 7-diki tudósítása: »dubitant . . . de stabili conservatione conclusorum articulorum.« (Bécsi udv. kam. ltár.

[4]) Illésházy ápril 10-diki levele (Trautsonhoz): »Dubitant etiam (a Bocskay-pártiak), utrum Sua M[tas] illos in suis libertatibus et iuribus in tractatione declaratis facto et non nudis verbis conservatura

szomorú válasz, hogy a királyban megbízni nem lehet s újjal mutattak, mint elijesztő példára, még a mérsékeltek is arra a körülményre, hogy a legközelebb múlt idők országgyűlésein a főherczeg részére adott s a rendek előtt ünnepélyesen fölolvasott kir. fölhatalmazás ellenére is mindig megváltoztatta vagy önkényesen módosította a király a főherczeg és rendek közölt véglegesen megállapított országgyűlési végzéseket.[1])

Mikor hát a radikálisok szónokai azt kezdték hangoztatni, hogy ily körülmények közt a királyért nem elég kezesség a csak tőle függő országok kezessége: kemény vita indult meg. Oly heves és elkeseredett hangú, mint a nádori és kormányzói tiszt kérdésénél.[3]) Valami közvetítő, középpárt képződött, mely azt javaslá, hogy egyelőre elégedjék meg a gyűlés a cseh és osztrák tartományok jótállásával; kötelezze azonban az uralkodót a németbirodalmi fejedelmek kezességének utólagos kieszközlésére.[3]) E nézettel szemben azonban erősen tartá magát a bizalmatlankodók és az aggódók megszaporodott serege, mely a korponai kivánalmak, tehát a németbirodalmi fejedelmek és a lengyel király egyidejű kezességének követelése mellől nem akart egy tapodtat sem tágítani s mely csapatnak legbuzgóbb, a bizalmatlanságban legszélsőbb tagjai Kassa városa követei valának, a kik az 1604. év tavaszának keserves emlékeivel tüzelték nemes renden levő kartársaikat.[4])

A vita közben valakinek az a gondolata támadt, hogy leginkább czélravezető volna magát Bocskayt kérdezni meg, mint a ki fejedelmi állásából bizonyosan helyesebb mértékkel mérlegelheti az ő erdélyi trónjára nézve is fontos kér-

---

sit et ideo super eo asseturati esse volunt, priusquam arma et turcicum auxilium penitus deponant.« (U. o.)

[1]) Ezt maga Illésházy irja Kolonics Siegfriedhez. *Irományok* II. szám.

[2]) Bossányi Boldizsár, Nyitra megye követének jelentése. *Irományok* XI. sz.

[3]) L. *Irományok* XVII. sz. május 6. alatt.

[4]) U. o. és *Irományok* V. sz. a. (a XIII. czikknél).

dést. A javaslat alakjába öltöztetett gondolat köztetszéssel találkozott s a fejedelem nyomban megadá a kért tanácsot. Kiemelte, hogy ő a király jogara alatti országok jótállását sokra tartja, de másrészt nem tévesztheti szem elől azt sem, hogy szomorú példa van a múltból arra, mint teljesíté a király Magyarországgal, különösen Erdélylyel szemben elvállalt kötelességét.[1]) Ezért, mondá, ő azt hiszi, hogy azok a rendek, a kik a németbirodalmi fejedelmek és a lengyel király kezességét is szorgalmazzék, nem alaptalan, de nem is méltánytalan kivánságot támasztanak.[2])

A fejedelem e kinyilatkoztatása, természetesen, döntő erővel birt, bármily óvatosan hangsúlyozta is, hogy véleményével nem akarja a többség határozatának útját bevágni. Hiába érkezett meg néhány nap múlva Mátyás főherczeg kérő, bíztató s tiltakozó levele, melynek ügyes szerkezetét el kell ismernünk: hiába hangoztatá ebben a május 9-diki ülésen fölolvasott levélben (mely már az egybehivott s a rendekkel egy előbbi levélben tudatott pozsonyi országgyűlésre utal), hogy a király megerősítvén a februári egyességet, saját királyi szava és irása ellen nem fog cselekedhetni s ezért teljes bizalommal kell iránta lenniök; hiába tudatta, hogy az ő fölsége jogara alatti országok már meg is választották és a kellő fölhatalmazással el is látták azokat a biztosokat, a kiknek föladata lesz a pozsonyi országgyűlésre a rendek körében megjelenni s a jótálló okiratokat ott, a magyar rendek kivánsága szerint, megszerkeszteni, kiállítani és ünnepélyesen átadni s hogy ezek szerint kételkedésnek többé semmi tekintetben nem lehet helye.[3]) A levél, mely,

---

[1]) Itt főleg a Báthory Zsigmonddal kötött szerződés pénzügyi részének hiányos, sőt szerződésellenes teljesítése lebegett Bocskay szemei előtt.

[2]) V. ö. *Zsilinszky* id. m. I. 291. Aztán *Irományok* XVII. sz. május 6. alatt és *Irományok* VI. sz. (a XII. czikknél).

[3]) Ápril 30. *Irományok* X. sz. és v. ö. *Irományok* XVII. szám május 9. alatt. — Itt csak mellékesen említem, hogy az uralkodó, noha a februári egyesség kivánta kir. biztosító-levél kiállításába beleegyezett, ezt megelőzőleg már a bécsi tárgyalások kezdetén tiltakozott azon eshetőség ellen, hogy a kiegyezést esküvel kelljen megerő-

ha előbb érkezik vala, okvetetlenül többséget szerzett volna a februári egyesség illető pontjának, a nagytekintélyű fejedelem véleményével szemben nem érte el a kivánt hatást. De teljesen hatás nélkül sem hangzott el. A rendek lemondtak a lengyel király kezessége kivánságáról (a mely kivánság csakugyan a legalkalmatlanabb volt volna Rudolfnak), de megmaradtak a Németbirodalom fejedelmei jótállásának követelése mellett, a mi azután határozatba is ment, persze nem valami nagy könnyebbítésére a kiegyezés ügyének.[1])

A Magyarországot illető összes czikkek letárgyalása és a rájuk hozott végzések végleges megállapítása után Mátyás főherczegnek a kihirdetett pozsonyi általános országgyűlésre[2]) szóló meghivó-levelét sem hagyhatták végzésükben minden válasz nélkül a kassai rendek.[3]) Már azért sem, mert az imént említett ápril 30-diki levelében a főherczeg a rendek megjelenését a pozsonyi gyűlésre nagy nyomatékkal sürgeté.[4]) Ide vonatkozik azon kijelentésük, hogy a király a bécsi egyességben el nem intézett ügyeket ne halaszsza e gyűlésre, hanem, a kassai kivánalmak teljesítésével, hozza előbb létre a kiegyezést. »Mert míg ezekről — mon-

---

sítenie. Január 14-dikén irja Mátyáshoz: »So wollen es auch E. L. zu dem nit kommen lassen, dass ich selbst schwören oder den Frieden mit körperlichem Eid confirmiren solle« (fogalm. bécsi áll. levéltár). A mire Mátyás úgy nyugtatá meg bátyját január 20-diki válaszában, hogy igyekezni fog »auch dafür gewisslich sein, dass Ew. Mt zu keinem Corporal-Eid gedrungen werden sollen.« (Erd. u. o.) A babonás király félt az esküttől. Annál buzgóbban igyekvék Mátyás az osztrák és cseh rendek gyors beleegyezését kieszközölni a »garancziába«. (Utasítás a Prágába küldött Breuner Kristóf számára 1606. február 22. bécsi udv. kam. ltár).

[1]) *Irományok* XVI. sz.

[2]) Erről már a Magy. Orsz. gy. Eml. következő kötete fog beszámolni.

[3]) A meghivó-levelek már az ápril 27-diki ülésen szétosztattak a kassai rendek közt. V. ö. *Irományok* XVII. sz. e datum alatt.

[4]) L. *Irományok* X. és XVII. (május 9. alatt).

dák — assecuratusok és contentáltak nem leszünk (minthogy kétséges lehetne annak a gyűlésbeli tractának eventusa) mi fel sem mehetnénk bizvást és nem is mennénk az pozsonyi gyűlésre, valakik ő felségéhez az mi kegyelmes urunkhoz (t. i. Bocskayhoz) hittel vagyunk kötelesek.« [1])

A mi végül Bocskay erdélyi fejedelemségi ügyét illeti, ennek részleteibe a rendek helyes tapintattal nem mentek bele. Arra szorítkoztak, hogy Bocskay kivánságát nagyon melegen ajánlották a király figyelmébe. Tudván azonban, hogy mennyire szivén feküdtek ezek az általuk bálványozott fejedelemnek, nem elégedtek meg a nehézkes irályú, de lényegében megható ajánlással, melyben Bocskaynak a nemzet és az ország, sőt a keresztyénség iránt szerzett érdemeit méltatták; nem elégedtek meg Bocskaynak a török portához való, addig valóban példátlan jó és mégis független viszonyára történt utalással s ezzel kapcsolatban a király politikai belátására, sőt nagylelkűségére való hivatkozással. Hogy kimutassák Bocskay személyéhez való ragaszkodásukat, kérésük és ajánlásuk teljesen komoly voltát, tovább, a legvégsőig elmentek. Kijelenték, hogy ha a kassai végzéseket minden változás és kivétel nélkül el is fogadja és meg is erősíti a király és így a várva-várt kiegyezésnek útjában többé semmi nem állna is: ők az egyességet magukra nézve kötelezőnek mind addig nem tekinthetik, míg Bocskayt Erdély dolgában ki nem elégíti az uralkodó. — »Ezt diserte declaráljuk« — mondja az erélyes óvás, mely e föltételt e szerint »conditio sine qua non«-ná avatta.[2])

Nem levén többé olyan pontja vagy rendelkezése a februári egyességnek, melyre a rendek határozata ne adta volna meg az igenlő, tagadó vagy módosító választ, a szélsőbb elemek hazafias buzgalma az egyesség bevezető soraira rontott.

Ebben a rövid, csak a, mondhatnók irálytani szempontból legszükségesebbeket tartalmazó s már rövidsége

---

[1]) L. *Irományok* XVI. sz. a befejezésben.

[2]) L. *Irományok* XVI. sz.

miatt is teljesen tárgyilagos hangú bevezetésben azt mondja Mátyás főherczeg, hogy miután ő nekie a király »a Magyarországon támadt belső zavarok és mozgalmak lecsendesítésére« teljes fölhatalmazást adott, hát ő kijelölte azokat a biztosokat, a kik e czélból Bocskay és a Bocskayt követők biztosaival alkudozásra lépjenek s megegyezzenek. Következnek a nevek.[1])

A szélső elemek szónokai mindjárt a kassai tárgyalások kezdetén — persze csak azért, hogy Illésházy hitelét eleve befeketítsék — kifogást emeltek a »Magyarországon támadt belső zavarok és mozgalmak« általános kifejezése ellen.[2]) Azt állíták, hogy e kifejezés a nemzeti ügynek kárára van; mert azt lehetne belőle érteni, mintha rossz szándékból, nem pedig a tiszta hit és az ősi politikai szabadság védelmére ragadtak volna fegyvert.[3]) Kötelessége volt volna azért — mondák — Illésházynak és Mladossewithnek a mozgalmak ezen okát kifejteni s néhány szóban kijelenteni, hogy a király a maga főkapitányai által magyar alattvalóit csaknem minden politikai szabadságtól megfosztá, vallásuk gyakorlatában pedig erőszakkal gátolá s hogy ebből eredtek aztán azok a belső zavarok. Azt követelték tehát a szélsők, hogy az egyesség pontjaira hozandó végzés vagyis a válaszfölirat bevezetése ezeket az okokat és elveket világos kifejezésre juttassa. Illésházyék súlyos mulasztását ekképen pótolja.

Az ellen, hogy a végzések bevezető sorai röviden igazolják a magyarság magatartását és jogos önvédelmét, a legmérsékeltebb elemeknek sem lehete kifogása. Hiszen erre hivatkoztak ők mindig s minden alkalommal. Csak a szélső

---

[1]) L. *Irományok.* Függelék *b).*

[2]) ». . . Quod cum S. caes. regiaque Maiestas stb. — így hangzik a latin eredeti — ad exortos nuper in inclyto regno Hungariae eiusque partibus intestinos motus et tumultus sapiendos, tandem nobis totalem superinde plenipotentiam concesserit . . .« *Irományok.* Függelék *b).*

[3]) »Non enim malo fine arma sumpta sunt, sed ut religio pura et libertas *politica* avitica conservaretur.« *Irományok* IV. sz.

elemek hangja, a magyar biztosok ellen irányuló és alapnélküli vád volt az, a mi visszatetszett. Ennek tulajdonítható az, hogy a gyűlés többsége elfogadván elvben a szélsők javaslatát, egyben elégtételt is akart adni Illésházynak, midőn a gyűlés vége felé elhatározá, hogy az egyesség pontjaira hozandó végzések megállapítása után a bevezetés szövegét az épen betegen fekvő, lakását elhagyni nem tudó Illésházyval ennek szállásán szerkeszti meg.[1]) Így is történt. És e szerint, ha nem is Illésházy tollából került ki, de bizonyára az ő gondolatait tükrözteti vissza a kassai végzések lendületes és meggyőző nyelvű arengája, mely a nélkül, hogy a királyt egy szóval is sértené, röviden igazolja a magyarság álláspontját, a törökkel való kényszerű szövetségét és bepillantást enged ama lelki állapotba, mely a nemzetet »a méltó fegyverfogásra« indítá, »hogy hitét, vallását és országa szabadságát helyére állassa, vagy peniglen az elviselhetetlen inségek habjai ellen tusakodván«, az enyészetbe önként merüljön el.[2]) E költői tollal megirt bevezetés után sorolja aztán el a kassai rendek végzése a bécsi egyességre válaszkép adott határozatokat vagy követeléseket, melyek végleges szövege a május 12-diki zárülésben olvastatott föl s hagyatott helyben.

Mielőtt tartalmukat rövid átnézetben a viiágosság kedvéért összefoglalnók, pár sort kell még szánnunk egy kérdésnek is, mely szintén a gyűlés utolsó napjaiban merült föl, igen komoly válságot idézve elő egy vele összefüggő elvi ügyben a rendek közt. Hogy t. i. ki fogja a gyűlés végzéseit Bécsbe a főherczeghez fölvinni s vele az új egyességet új tárgyalások alapján megkötni? . . .

Természetesnek tünheték föl, hogy azok, a kiket a kassai rendeknek a februári egyességet elvető végzései mintegy meghazudtoltak, nem fognak hajlandóságot mutatni a kényes megbizatás elvállalására. Mladossewithről tudjuk is, hogy az ő szolgálataival a rendek a budai basához kül-

---

[1]) L. *Irományok* XVII. sz. május 8. alatt.

[2]) L. *Irományok* XVI. sz.

dendő követségnél akartak élni s az e czélból már ápril 27-dikén megválasztott Czobor Mihály mellé társul ki is jelölték.[1]) Bécsi követül hát elsőbben Lónyay Andrást, a jónevű előkelő nemest, vastag nyakú kálvinistát kezdték emlegetni, a kiben azonban vagy nem nyugodott meg a többség vagy, a mi valóbbszinü, szintén nem talált kedvet a missio elvállalására.[2]) Így merült föl az a gondolat, hogy tán mégis csak Illésházyt kellene másodszor is fölküldeni, melléje azonban a bizalmatlankodó ellenzék megnyugtatása végett Segnyey Miklóst, a kemény hajdúvezető urat adni, persze egyenrangú társ gyanánt.[3]) De ez a terv is hajótörést szenvedett már akár Segnyey ellenállásán, akár a többség azon félelmén, hogy a marczona hadfi nem diplomatának való s az ő társaságában Illésházy tán el se vállalná a küldetést. Az ellenzék zajos elemeinek minden izgatása és mocskolódása ellenére is oda lyukadt ki a dolog, hogy bizony csak a legokosabb lesz megint csak azt bízni meg a fontos föladattal, a ki a közelmúltban a királyi önkénytől legtöbbet szenvedett s a ki mindamellett a legtapintatosabbak, legkörültekintőbbek s legméltányosabban gondolkodók egyike volt közöttük.

Politikusnak politikai küzdelmek terén nagyobb elégtétel alig jutott osztályrészül, mint Illésházynak, mikor a megyei és városi rendek május 9-dikén ünnepélyesen fölkérték, hogy vállalja el újra azt a megtisztelő megbizást, melynek bár sikertelenül, de becsületesen igyekvék január és február havában megfelelni. Az öreg főúrnak azonban még sokkal jobban fájtak az addigi támadások, semhogy a kérésre egykönnyen igennel felelt volna. De nem alanyi érzelmeit állítá előtérbe, hanem azt fejtegeté, hogy bárki megy is a rendek részéről Bécsbe, annak teljes és korlátlan meghatalmazást kell az alkudozások czéljából adni, már azért is, mert annak nem csupán a főherczeggel (a kiegye-

---

[1]) A Csery közölte, többször idézett napló ápril 7. alatt és Lassota jelentése Mátyás főherczeghez *Irományok* XV. sz.

[2]) L. *Irományok* XVII. sz. május 8. alatt.

[3]) L. *Irományok* XV. sz.

zés dolgában), hanem a szomszéd országok küldötteivel is — a garanczia ügyében — dolga lesz. Ha, mondá, ily meghatalmazást nem hajlandók a rendek adni: akkor okosabb a kassai végzéseket egyszerűen csak a szokott postával fölküldeni a főherczeghez, a közben pedig készülni a háború folytatására, mert alig hihető, hogy a végzéseket a főherczeg változtatás nélkül elfogadja.[1]) Meg lehetne talán kisérteni, korlátlan fölhatalmazás nélkül, két előkelő főúr fölküldését is, a kiknek tiszte lenne a főherczeg előtt bőven és élőszóval fejtegetni az okokat, melyek a rendeket a végzések mellől tágítani egy tapodtat sem engedik; ha ugyan használna valamit e mód.[2])

Illésházy eme rosszat jósló kijelentései mély és általános hatást tőnek az »alsó tábla« tagjaira, a megyei és városi követekre; de teljesen hidegen hagyták a főurakat. Kútfők hiányában nem tudom biztosan megmondani, vajjon nem személyes jellegűek voltak-e részben az okok, melyek a főurakat, a békemű eddigi előmozdítóit, annak legbuzgóbb apostolával ellentétbe helyezték. De tán nem csalódom, ha azt hiszem, hogy a főurak álláspontja a következő volt: Ha már meghoztuk a kassai végzéseket, ha már három-négy hét óta annyit tanácskoztunk felőlük — gondolhatták és mondhatták: — hát ez nem azért történt, hogy az, a kit Bécsbe küldünk, ott fönn, az Illésházy kivánta korlátlan fölhatalmazással, föltételeinket tán ismét a februári egyesség szinvonalára szállítsa alá. — Innen a feszültség köztük és Illésházy közt, a ki tudván, hogy a kassai végzésekből engedni fog kelleni, kötött kézzel, korlátolt fölhatalmazással nem óhajtá a januári jelenetek ismétlődését.

Az alsó tábla többsége azonban csak a kiegyezésre gondolt s hajlandó volt a fölhatalmazás követelt mértékét Illésházynak engedni; csakhogy az öreg urat a főrendek ellenkezése most már elkedvetlenítés. Arra hivatkozva, hogy ő elég rágalmat és hálátlanságot aratott eddigi működésé-

---

[1]) L. *Irományok* XVII. sz. május 9. alatt és a Csery-féle napló.
[2]) U. o. május 11. alatt.

vel is, hogy beteges, öreg ember, a ki törődött testével egy év óta a közjó szolgálatában amúgy is folytonosan úton volt, azt javaslá nekik, hogy várják meg, kit óhajtanak a főrendek és a fejedelem a küldetésre s aztán ajándékozzák meg ők is azt a maguk bizalmával.[1])

A tárgyalások legutolsó napján, május 12-kén, kitudódott aztán, ki a főrendek nagyrészének jelöltje. A jelölt Tököly Sebestyén, a hevesvérű, buzgó protestáns főúr volt, a ki alig pár évtizeddel ezelőtt alacsony sorsból vergődött föl az ország nagybirtokosai, majd mágnásai közé s a kit erélye, határozottsága, vagyona s esze im a főurak meghitt társává tőn. Ő magára vállalta volna a missiót korlátlan fölhatalmazás nélkül is, a maga részéről úgy okoskodván, hogy a végzésekben benn van az, a mit a magyarság kiván; ha megadja a főherczeg: jó: ha pedig nem: ám döntsön a fegyver a király és nemzet között.[2])

Tököly jelöltsége e szerint méltán nagy zavarba hozta a rendek békére vágyó többségét. Eddigelé a főrendek valának a kiegyezés pártolói; mi az oka hát, kérdé a nemesség, hogy fordul a koczka? . . . A magyar középnemesség a mohácsi vésztől kezdve a XVI. és XVII. század folyamán mindig tisztelettel tekinte föl a főurakra. Méltán látta bennök az ország oszlopait s szivesen követte őket mindig az ország jogai védelmében. Bármennyire óhajtá és szomjúhozta hát most Kassán a várva-várt kiengesztelődést a király s a nemzet közt (miután a tárgyalások heves vitáiban, ékesszóló, hazafias és pattogó beszédekben lelke keserűségét s mind ezt, a mi az önkényes uralom miatt

---

[1]) U. o.

[2]) U. o. május 12. alatt. A Csery közölte napló — mely pedig a XVII. sz. Iromány kivonata — épen ellenkezően úgy beszéli el a dolgot, hogy a rendek (az összes rendek) többsége Tökölyt akarta volna fölküldeni plenipotentia nélkül — s ekkor mondotta volna Illésházy, hogy jól meggondolják a dolgot, mert ha a főherczeg és a király a kassai végzésekbe nem egyeznek bele, hát megint fegyverhez kell nyúlni. Én, természetesen, a XVII. sz. irat előadását követem, mely, mint a későbbiek is mutatják, az egyedül helyes.

szivén feküdt, kiüríteni bő alkalma volt): a főurak többségének okai elől most sem zárkózott el. Tököly s néhány hozzá hasonló, tüzesebb vérmérsékletű főúrnak heveskedését valódi értékének kellő mértékére leszállítva, elismerte a megyei és városi rendek nagy békepártja azt, hogy a korlátlan fölhatalmazás ténye maga esetleg eleve is bíztatás gyanánt szolgálhat a bécsi udvarnak a kassai követelések teljesítésének megtagadására s jogot adhat azt remélnie, hogy a fölkelők kevesebbel is megelégesznek, különben nem hatalmazták volna föl korlátlan képességgel megbizottjaikat a föltételek tartalma felől újabb tárgyalásokba való tanácskozásra.

Így történt aztán, hogy a megyei rendek Illésházy meg a főrendek álláspontja közt közvetíteni kivántak. — A vallásszabadság, a nádor, a kormányzó s a garanczia ügyét alkut nem tűrő föltételeknek nyilvánítván, a többi pontokra nézve hajlandók voltak megadni az Illésházy kivánta plenipotentiát. Ebbe Illésházy, a ki a kormányzóság eszméje mellett kardoskodott, természetesen nem egyezhetett belé — s így a már oszolni kezdő türelmetlen rendek határozatából május 12-dikén délután a személynök vezetése alatt küldöttség ment a fejedelemhez, azt kérni tőle, hogy bárkit vagy bárkiket küld is Bécsbe, annak a békemű létrehozása céljából, persze a kellő utasítások mellett, korlátlan fölhatalmazást adjon.[1])

E küldöttség megválasztása után az alsó rendek legnagyobb része még az nap eltávozott Kassáról, miután egy részük már előzőleg május 5-dikén haza ment s miután a városi elemek Kassán maradt tagjai csak a személynök, Kellemessy, sürgető kérésére igérték meg, hogy május 12-dikének délelőttjét még Kassán töltik.[2]) A Bécsbe küldendő követség ügye a fejedelemre meg egy külön bizottságra bizatott, melyet a rendek — ép úgy, mint a végzések kiállítására és aláirására alakított bizottságot is — legin-

[1]) Mindezekről *Irományok* XVII. sz. május 11. és 12. alatt.

[2]) L. *Irományok* XV. (és XVII. május 11. alatt).

kább a fejedelem mellett Kassán maradó főrendek közül választottak s az ország nevében dönteni fölhatalmaztak.[1])

Illésházy álláspontja hát, úgy látszott eleintén, bukni fog s így nem ő, hanem egy többtagú küldöttség viszi majd föl a kassai végzéseket a főherczeghez. Május 12-diki levelében maga Bocskay tudatta ezt Mátyással.[2]) Kétségtelen, hogy viharos jelenetek folytak le a bizottság kebelében a heves, határozott és optimista Tököly, meg az óvatos, aggodalmait őszintén előadó s pessimistikus fölfogású Illésházy, illetőleg a két férfiú pártja közt. A küzdelem azonban végre is Illésházy diadalával végződött; társai, mint többnyire, úgy most is meghajoltak az okos, tapasztalt államférfiú előtt, a kinek másrészt volt annyi belátása, hogy ha korlátlan fölhatalmazást sürgetett a Magyarországra vonatkozó követelések bécsi tárgyalásához (természetesen a februárinál jobb föltételek kieszközlésének föltétele alatt), már a fejedelem kivánságainál, az erdélyi pontoknál, készséggel nyugodjék meg a plenipotentiának a fejedelem utasításai szerinti korlátolásában.

Az elvi kérdés a bizottság kebelében így — és pedig alighanem május 15-dikén — megoldatván, semmi ok nem volt sem arra, hogy ne Illésházy bizassék meg az új bécsi alkuval, sem arra, hogy ő el ne vállalja azt a küldetést. El is vállalá, habár nem nagy örömmel, a közjó kedveért.[3]) A rendek korlátlan fölhatalmazását és külön megbizó-levelét a bizottság az ország nevében május 9-dikére visszakel-

---

[1]) A végzések ünnepélyes kiállítására alakított bizottság tagjai, úgy látszik, ezek voltak: Illésházy, Homonnay Bálint, Nyáry Pál, Tököly Sebestyén és Szécsy György (ezek irták alá az *Irományok* XVI. sz. a. közlött végzések ered. példányát). A követség ügyében pedig a következőkből állott a választmány: Illésházy, Homonnay B., Nyáry Pál, Káthay canczellár, Thurzó Kristóf, Balassa Zsigmond, Szécsy György, Warkocs György, Kendy István, Imreffy János fejed. tanácsos, Orlé Miklós, Bakos János és Dessewffy János. (*Irományok* XIII. sz.)

[2]) 1606. május 12. (ered. a bécsi udv. kam. ltárban).

[3]) Illésházy Kolonicshoz 1606. június 5. Bécs (egyk. német ford. innsbrucki helytt. ltár).

tezve[1]) állítá ki számára; míg a fejedelem a saját maga megbizó-levelét és korlátolt, vagyis különös utasításhoz kötött fölhatalmazását a bizottsági tárgyalások befejezése és a kérdés megoldása után május 15-dikén állíttatá ki.[2]) — E négy irathoz ötödikül, természetes, a kassai gyűlés végzéseinek egy példánya szegődött.[3])

A heves viták, rágalmak és ellenségeskedések purgatoriumából kiszabadúlva — mint nejéhez irá — pár napi üdülés után, melyet útban eső birtokain élvezett, június 4-dikén érkezék meg a főúr Bécsbe.[4]) Megelőzték őt Bocskaynak a főherczeghez intézett udvarias levelei, melyekben újra kifejté a fejedelem, hogy a februári egyességet nekie a rendek elé kellett okvetlenül terjesztenie s melyekben a kassai pontokat, valamint az Erdélyre vonatkozó föltételek gyors teljesítését melegen ajánlá a főherczeg és a király jóakaratába.[5])

Illésházy Bécsbe érkezte után harmadnapra, június 6-dikán, már megkezdődtek közte s a főherczeg biztosai között azok az új tárgyalások, melyek eredménye a június 23-diki, második vagy végleges »bécsi béke« lőn.

Most pedig az előadottak után lássuk e béke alapjául szolgáló kassai kivánalmakat összefoglaló átnézetben.

I. czikk. a) A katholikus, ágostai és helvét hitvallások hirdetésének és gyakorlásának teljesen egyenlő és kor-

---

[1]) L. *Irományok* XII. és XIII. sz. Ez utóbbit Szabó Károly is közli Tört. Tár 1882. 30. lap. (A rendek egy hitlevél-féléjét u. o. 210. l. május 16-diki kelettel).

[2]) A credentionalis ered. Bocskaynak Mátyás főherczeghez intézett levele alakjában a bécsi udv. kam. ltárban; ehhez a fejedelem korlátolt fölhatalm. levelének egykorú hiv. mása a bécsi áll. ltárban. Ez utóbbit Szabó Károly Tört. Tár 1882. 31. l. közli, de máj. 12-diki dátummal; az előbbit pedig u. o. 209. l. május 16-diki kelettel.

[3]) L. *Irományok* XVI. sz.

[4]) A velenczei követ jelentése Prágából június 12. Dispacci di Germ. id. h.

[5]) 1606. május 12. (ered. a bécsi udv. kam. ltárban és Szabó Károly a Tört. Tár 1882. évf. 209. l.) Trautsonhoz is hasonló levelet irt az udvarias fejedelem. U. o. 211

látlan szabadsága az egész országban, kivétel nélkül mindenütt.

b) Az evangelikusok ellen hozott összes törvényeknek és az 1604. XXII. t.-czikknek törlése és semmissé nyilvánítása.

II. czikk. Kiegyezés a királylyal s békekötés a törökkel egyidejűleg.

III. czikk. a) Nádorválasztás a legközelebbi általános országgyűlésen, a nádornak a törvényekben biztosított hatáskörével.

b) Kormányzó nem kell, mert a nádor a kormányzó.

c) A személynököt eztán a rendek válaszszák.

IV. czikk. A korona Pozsony várában tartassék s magyar főurak és nemesek őrizetére bizassék.

V. czikk. a) A kamara törültetvén, a kincstárnok született vagy honfiúsított magyar, de csak világi lehet.

b) Szuhay és Migazzi örökös számüzetésben éljenek.

VI. czikk. a) Püspököket a király kedve szerint creálhasson, de inkább nemes származású papok közül.

b) A püspökök se a kir. tanácsos tagjai ne lehessenek, se semmiféle világi tisztet ne viselhessenek.

c) Az apátságokat és prépostságokat ne (akár megyés, akár czímzetes) püspököknek, hanem apátoknak és prépostoknak adományozza a korona.

d) Modor, Bazin, Sz.-György kir. városi szabadalmai érvénytelenek; a rendek belcegyezése nélkül kir. várost ne creáljon a király; községeknek pedig ne adományozzon fiscalis javakat.

VII. czikk. a) A sz.-székek visszaélései orvosolandók.

b) A sz.-székek csupán az ország által meghatározandó ügyekben biráskodhassanak.

VIII. czikk. A jezsuiták az országból kitiltassanak.

IX. czikk. A tisztségeket, hivatalokat csak született magyaroknak adományozhatja a király és pedig valláskülönbség nélkül.

X. czikk. a) A király az országot ne honfiúsított, hanem született magyarokkal kormányoztassa. Hát tanácsosok, várkapitányok, minden tiszt és a katonaság is született magyarok legyenek.

b) Egyes érdemes, hasznos személyekkel, a magyar tanács előleges beleegyezésével, lehet kivételt tenni, de ezek ő fölsége zsoldján éljenek.

c) Idegen ifjak, a kik tanulás czéljából óhajtanak katonáskodni Magyarországon, magyar kapitányok alatt álljanak.

d) A városok szabadalmai megtartandók, de bennük a magyar és német elem mindenben egyenlő jogokkal éljen.

XI. czikk. a) Az országot ő fölsége a régi magyar formák és törvények szerint a nádor által igazgattassa.

b) Csak a törvényesen idézett és elmarasztalt vádlottat legyen szabad büntetni.

c) Az országos végzemények czélszerűen reformáltassanak.

XII. czikk. A törvénytelenül elkobzott javakat a király adassa vissza s a Homonnay Bálint, Mágocsy Ferencz, Balassa-család és Nádasdy Tamás elleni pörök szünjenek meg.

XIII. czikk. A mozgalom alatt elvett s elvitt ingóságok nem kereshetők senkin.

XIV. czikk. a) Bocskay adományai az adományosok kezén maradjanak, mig őket az ország ki nem elégíti vagy a birtokokat végleg náluk nem hagyja.

b) Bocskay és Illésházy vegyes adományai és zálogbeirásai érvényesek.

c) Bocskay nemesítései érvényesek.

d) De mind e három kérdés később az idők folyamán nyerjen végleges megoldást.

XV. czikk. A külföldieknél zálogbairt javakat az öszszeg lefizetése mellett honfiak válthassák magukhoz.

Ezenkivül:

A) Bocskayt elégítse ki a király. Az ő kielégítése nélkül a kiegyezést magukra nézve nem tartják kötelezőnek a rendek.

B) A hajdúságnak két havi zsoldot fizessen a király.

C) A kiegyezés megtartásáért a király országai és a Németbirodalom fejedelmei is jót álljanak.

D) Biztosítsa a király a magyarokat, hogy a támadásért soha senkin boszút nem áll s hogy az ország törvényeit és szabadságait mindenben meg fogja tartani.

E) Mind ezen föltételekbe a király a már kihirdetett országgyűlés előtt egyezzék bele, különben nem jelennek meg rá a Bocskay-párti rendek.[1])

XI. FEJEZET.

Folyó ügyek tárgyalása. Sérelmek. Fejedelmi előterjesztés. Replica és törvénykönyv. Hadi szabályok. A hajdúság szervezése. Lovas hajdúság. »Másodrendű katonaság.« Adó. Igazságszolgáltatási és közigazgatási ügyek. Kérvények. A református papok folyamodása a prot. lelkészi rend, a sárospataki főiskola s az egyházkormányzat szervezése dolgában.

A kiegyezésre vonatkozó czikkek tárgyalásával párhuzamosan haladt a kassai gyűlésen azon előterjesztésnek a megvitatása, melyet a fejedelem a folyó szükségletek és administrativ intézkedések dolgában nyújtott be a rendekhez. Azt talán mondanom sem kell, hogy e mellett tág tere nyilt még a legkülönfélébb, köz- és magánjogi »sérelmek« és panaszok előadásának. Hangoztatni akarom ellenben azt, hogy a választott nemzeti fejedelem alatt, a kormánynak és az országgyűlésnek nagyban és egészben véve homogén gondolkozása és érzelmei ellenére, midőn hát kormányzók és kormányzottak, amazoknak és emezeknek törekvései között nemzeti ellentétet nem lehet találnunk, a sérelmi politika csaknem olyan virágkorát élte, mint a

---

[1]) V. ö. *Irományok* XVI. sz.

pozsonyi országgyűléseken, hol a bécsi udvar meg a császár-király országgyűlési biztosai sokszor nagyon is éles ellentétbe kerültek a rendekkel. Ennek magyarázata rendi országgyűléseink jellemében keresendő. S azért természetesnek kell ezt a jelenséget akkor tartanunk, mikor más útja akár az összeséget illető óhajok, akár az egyesekre vonatkozó közjogi alapu magán panaszok[1]) nyilvánulásának nem volt, mind az országgyűlés s mikor különösen — mert ez a fő — ezen óhajok részszerint vagy egészben való teljesülése, a panaszok orvoslása alig volt remélhető másként, mint úgy, hogy megvizsgálásukról és figyelembevételökről előbb csikarnak ki (ellenszolgáltatás gyanánt) igéretet a rendek, mintsem belemennek a részekről teljesítendő szolgálatok tárgyalásába.

Így látjuk a kassai gyűlésen is, hogy már a fejedelmi előterjesztés benyújtása előtt négy napon át folytak heves viták egyes gravamenek fölött[2]) s midőn ápril 28-kán Bocskay kormánya a »ház asztalára« tette a fejedelmi előterjesztést, a rendek ugyancsak belekapaszkodtak ennek utolsó pontjába, mely őket netáni javaslataik előadására szólítá föl, s a javaslatok helyett köz- és magánjogi sérelmeik bőséges árját zúdíták a kormány s a gyűlés nyakába. Május elsején pláne kimondották, hogy addig, míg sérelmeik elintézve nincsenek, bele sem fognak a propositiók tárgyalásába.[3]) S megtörtént az a hallatlan eset, hogy egy közbizalomnak örvendő s csaknem bálványozott, választott fejedelem országgyűlési előterjesztésének tárgyalását a rendek a gyűlés legvégére hagyták, abba a gyűlés befejezése (május 12.) előtt alig néhány nappal (május 9-kén) fogtak.[4]) Az igaz,

---

[1]) Még a tisztán magánpanaszoknál sem tévesztendő szem elől a kérelmezési jog alkotmányos jogszokáson, tehát közjogi alapon nyugvó természete.

[2]) Erről a Napló (*Irományok* XVII. sz.) ad bő felvilágosítást. A sérelmek, mint látni fogjuk, részben a törvénykönyvben, részint a fejedelem által vagy országos határozat útján intéztettek el.

[3]) U. o. május 1. alatt.

[4]) Május 8-dikán sokan kifejezést adnak a fejedelemre való

hogy aztán gyorsan is végeztek vele. Május 11-kén már a propositióhoz adott válaszföliratnak módosítását is — a fejedelem kivánsága szerint — meghányták-vetették, a végzéseket vagyis a gyűlés »törvénykönyvét« megállapították, úgy, hogy csak letisztázása és fölolvasása maradt a gyűlést befejező napra. Ez meg is történt a már megapadt számú rendek előtt, a fejedelem már május 12-kén aláirhatta a legelső tisztázatot [1]) s a gyűlést még az nap berekeszthette.

... Ha a fejedelem előterjesztését, melyet, mint mondák, ápril 28-kán nyújta be Kátay cancellár, nem az egymásután következő czikkek sorrendjében, hanem rokontárgyakra csoportosítva bonczoljuk, a legélénkebben a *hajdúság ügye* szökik szemünkbe.[2]) Az általános panasznak megfelelően habozás nélkül elismeri itt Bocskay a vitézlő rend »insolentiáját« s a kihágások okozta mérhetetlen károkat. Nem tagadta, aminthogy igaz is volt,[3]) hogy ez a körülmény neki magának tán épen a legjobban fáj. De a mint a baj főokát a pénzhiányban, a hajdúság fizetetlen voltában kereste, azonkép kifejezte abbeli hitét is, hogy rajta csak úgy lehet segíteni, ha a korponai gyűlésen megajánlott, de a legtöbb vidéken még be sem szedett adó befizetésén kivül — melyet a propositio 3. czikke szorgalmazott — még mind azt a hátralékot is beszolgáltatják az adókötelesek, mely a korponai gyűlés előtti forradalmi és rendes (pozsonyi) országgyűlések kirótta adóból eddigelé még kinn van.[4])

---

neheztelésüknek a folyamodásaikra adott ki nem elégítő válaszok, az elintézés miatt. U. o.

[1]) V. ö. a Naplót *(XVII. szám)* május 9., 11. és 12. alatt. A gyűlés törvénykönyve *(Irományok* XIV. sz.) a május 11-diki dátumot viseli ugyan, de ennek csak az az oka, hogy erre a napra, mint t. i. a melyen a végleges megállapodások történtek, keltezték vissza.

[2]) *Irományok* XIV. sz. 4. czikk.

[3]) Bocskaynak igazán keserves panaszai a hajdúság kihágásairól Rákóczy Lajoshoz 1606. január 10. Tört. Tár, 1878. évf., 54. s köv. l. s Illésházy panaszai Bocskayhoz 1606. február 9. U. o. 74. s köv. l. (Szilágyi S. közlése).

[4]) *Irományok* VII. sz.

A szükség kényszerítő hatalma előtt fejet hajtva a rendek — a városok makacs óvásai ellenére — már válaszföliratukban beleegyeztek abba, hogy a korponai gyűlés előtti hátralékok az 1600-dik évtől fogva a fejedelem kitűzte czélra beszedessenek. Sőt a végzésben hasonló intézkedést hoztak a városok be nem fizetett taksáiról s a harminczadosok megszámoltatásáról is. A legutóbbi korponai dicamegajánlásból több megyében fönmaradt restantia megfizetését azonban — noha ez újabb adó-tartozás volt — attól tették függővé, vajjon képes lesz-e őket a fejedelem a hajdúk további pusztításaitól megmenteni.[1]) Ezt annál jogosabban vélték megkövetelhetni, mert már a fejedelmi előterjesztés benyujtása előtt három napos vita folyt a fizetetlen lovas hajdúságnak a megyék területén való elszállásolásáról s élelmezéséről; a mit végre — miután Illésházynak egy idevágó indítványát elvetették — Nyáry Pál javaslata alapján elhatároztak.[2]) Ez elosztás értelmében 100 lovasnak minden hóra 33 köböl lisztet, három oldal szalonnát és két ökröt, meg egy »fertály« (három kőkoczka?) sót volt az illető terület szolgáltatni köteles. Ez a határozat fölvétetett a válasziratba s aztán, miután a fejedelem jóváhagyta, a végzésbe is; persze ugyanazzal a kikötéssel, mint a korponai adó befizetése, ha t. i. a fejedelem képes leszen a hajdúság rablásait megszüntetni.[3])

A tagadhatatlanul leghathatósabb eszközön, az ellátáson és a rendes zsoldfizetésen kivül, e czélra, t. i. a hajdúság megfékezésére, akart még szolgálni az a *hadi szabály-*

---

[1]) *Irományok* VIII. és XIV. sz. (3. és 4. czikk). Bocskay föntebb idézett levelében azt irja Rákóczy Lajoshoz, hogy a megyék többsége már januárban előre kijelenté, hogy a korponai dicát a hajdúság hallatlan garázdálkodásai miatt lehetetlen a jobbágyokon behajtani.

[2]) *Irományok* XVII. sz. ápril 25., 26. és 28. alatt. A bányavárosok követeinek ápril 25-diki jelentése (ered. Körmöczbánya levéltárában) ugyan azt mondja, hogy a hajdúság szétosztása már e nap megtörtént; de ez nem áll, mert ezt az elosztást a későbbi viták meghiúsíták.

[3]) *Irományok* VIII. és XIV. (3. czikk).

zat is, melyet a kassai gyűlés ugyanezen alkalomból a nemzeti haderő részére kidolgoztatott és elfogadott. Nem most foglalkozott azonban először a Bocskay-párti magyarság a hajdúvitézekkel behatóbban. Már a szerencsi gyűlés idején szózatot intézett hozzájuk országul a rendek gyülekezete, még az nap, mikor Bocskayt Magyarország fejedelmévé megválasztotta. Tudatván e választást velük, megköszönte nekik a gyűlés, hogy a fejedelem hivó szavára egy pillanatig sem kételkedtek a magyar haza szabadsága kivivásáért fegyvert fogni. Meleg szavakban intette őket, a rakonczátlan s addig csakugyan inkább rabló-, mint katona-elemeket, kik előtt addig csak a zsákmány és a zsold volt az egyedüli ideál, hogy a magyarság s a fejedelem ügyéhez mindvégig hivek maradjanak. »Istenre« kérte őket, hogy árulókká ne váljanak, a »némettől« meg ne vétessék magukat pénzért vagy igéretért, saját vérükre és saját hazájukra idegen zsoldért ne támadjanak. Igérte nekik, hogy a mint a béke helyreáll, szolgálataikat és hűségüket a nemzet országul meghálálja az összes hajdúságnak, a különös jutalomra érdemeseket pedig, a kiket ők maguk fognak soraikból kijelölhetni, külön is megjutalmazza az ország és fejedelem, a ki, mondá a kiáltvány, »kicsiny állapotból nagyra és szegénységből fő állapotra viszen benneteket«. De a köszönet és igéretek mellé odailleszté a szerencsi gyűlés költői tollal irott kiáltványa azt a valóban meleg hangú kérést is, hogy eddigi rabló, kalandos üzelmeikkel hagyjanak föl s a nemzeti fejedelem szárnyai alatt »kezdjenek már az istenes élethez«. »Mert nem az az igaz főemberség, a ki ragadományával, de az, a ki országának a kedvével és fejedelmének szeretetével megyen elő«. »Kövessetek — úgymond — oly életet, a mely életetek se az istent, se pediglen keresztyéni neveteket meg ne sértse, meg ne fertőztesse. Az istennek, fejedelmeteknek s neveteknek a böcsületivel pedig kössétek össze, vitézek, hazátoknak szeretetit, ne szaggassátok, dúljátok és ne emészszétek országtokat; mert ha az úristen megcsendesít földünkben bennünket s eltávozik rólunk az

ellenség, ez az ország lesz a ti anyátok is, ebből lészen életetek és táplálástok.« [1])

A mennyire megfogadták a jó hajdú vitézek azt az intelmet, hogy a némethez ne álljanak s a magyarság ügye mellett híven kitartsanak, annyira süket fülre vették azt, a mely »istenes életre« hívta föl őket. »... Az egész országot — panaszkodik maga a fejedelem Rákóczy Lajoshoz irt s már idézett levelében 1606. jan. 10-én — nemcsak földúlták, kóborlották, hanem ugyan úgy megrablották, hogy semmi török, tatár ellenség inkább meg nem rabolhatta volna. Csak ökörnél, jó maga irja Szilassy János (egyik főkapitányuk), hogy 3000-nél többet hoztanak el (az északnyugati megyékből Kassa felé vonultukban), ezenkivül egyébféle marhát, mindent, valahol mit kaphattak, iszonyúságokat cseleködtenek, semmi pogány szörnyebbet nem cseleködhetött volna.« Ennek következménye az a gyűlölet, mely a rendek nagy részét a hajdúság ellen eltölté s ebből magyarázható meg az a gyűlöletes hang, mely a számukra alkotott hadi szabályzatok bevezetésében szinte sértő. E szabályzatok a fejedelem és a rendek közös egyetértésével a kassai gyűlésen ápr. 29-én lőnek bemutatva s máj. 11-én szentesítve.[2]) Szigorú büntetésekkel sújtják a kihágások minden nemét s szigorú fegyelmet igyekeznek meghonosítani a nagyon is nagy szabadsághoz szokott fegyveres nép között.

A ki kapitányát vagy hadnagyát szidalmazza, annak ugyan csak bot a büntetése; de a ki ellene kardot húz, az a bocsánat minden reménye nélkül halállal lakol. Ez a büntetése annak is, a ki mágnásnak, nemesnek, papnak vagy

---

[1]) L. *Irományok*, Pótlék. E szép irathoz — mely Barabás Samu barátom szives közlése — oly időben jutottam, midőn már a szerencsi gyűlés története és irományai ki voltak szedve. Már ezért is jónak véltem itt e helyen, utólag, néhány sorban foglalkozni vele.

[2]) *Irományok* IX. sz. s Napló (Irományok XVII. sz.) május 11. alatt. A Csery közölte többször idéztem Napló azt mondja, hogy a hadi szabályzatok magyar nyelven szerkesztettek: egy ily magyar nyelvű példány hibás és hiányos lenyomata a Hadt. Közl. 1890. évf. 115. lapján. (V. ö. a IX. sz. Irományhoz tett jegyzetemmel.)

iskolának udvarára s majorsági birtokára betör. Halállal lakol a templom és sírtörő katona, a nők megbecstelenítője, valamint az országúton rabló vagy a jobbágyság házára rátörő vitéz. Halállal bünhődik, a ki a fejedelem vagy az ország szükségére beszerzett szállítmányokat megrohanja, a ki a bányákat, bányatermékeket, harminczadokat, ország jövedelmeit háborgatja [1]) vagy a postákat és az ország szolgálatában járó futárokat akadályozza. A ki a jobbágyoknak pedig barmát vagy ingóságait elhajtja s elviszi, az megbotoztatik s köteles az okozott kárt megtéríteni, a mit a kapitány ellenőriz. S ha a kapitány efféle ügyben elnéző volna a bűnös katona iránt, hivatalát és becsületét veszti, ép úgy mint az a kapitány, a ki a föntebb említett halálbüntetéseket nem hajtja végre.

E büntetéseken fölül gondoskodott a hadi szabályzat arról is, hogy a katonaság között a szelidebb erkölcsök és az isten tisztelete gyökeret verjenek, hogy így »fegyverünket az isten megáldja«. Erre a czélra szolgált az az intézkedés, mely minden hadban tábori prédikátorok alkalmazását rendelte el [2]) s a káromkodást szigorúan megtiltván, a tilalom ellen cselekvők megbüntetését a kapitányra bízta, magát a kapitányt pedig jó példa mutatására szólítá föl.

A hadi szabályzatnak fontosabb, mert intézményes része bepillantást enged a hajdúság s egyáltalán a Bocskay-

---

[1]) Ennek egy kiáltó példáját maga a fejedelem idézi többször említett, roppant érdekes levelében Rákóczy Lajoshoz. — Nagy volt ugyanis a reménye a fejedelemnek, hogy teljesen kiürült kincstárát a Lengyelországba eladott, Beszterczebányáról már útnak is indított nagy mennyiségű réz árából megtöltheti. A kóborló hajdúk azonban mind kifogták a szekerek elől a lovakat és elhajtották, a kiséretet levágták vagy szétkergették. A szekerek a rézzel együtt útban rekedtek, az üzlet megdőlt, a pénztár üresen maradt.

[2]) Persze azt, hogy mily nagyságú hadcsapat részére alkalmaztassék egy prédikátor, az általános kifejezésből még körülbelől sem tudhatjuk. Másrészt a czikk szövegezése arra enged következtetni, hogy bár kisebb számmal ugyan, de már azelőtt is voltak a seregben tábori prédikátorok.

párti Magyarország haderejének szervezetébe. Sajnos, hogy e bepillantás a szabályzat szűkszavú volta, hiányossága és rendszertelensége miatt, mélyebb és körültekintőbb nem lehet. Annyi kivehető belőle, hogy a Bocskay korabeli hajdúság három fegyvernemre oszlott, ha szabad a — mint látni fogjuk, ezen esetben nem egészen szabatos — »fegyvernem« kifejezést alkalmaznunk. Míg t. i. később, a XVII. század közepe tájától kezdve hajdú alatt mindig csak gyalogot értenek, a XVII. század elején még lovas és gyalog hajdúval találkozunk, a mely két fegyvernemhez egy harmadik fajta, az úgynevezett »másodrendű katonaság« csatlakozott.[1]) Ez a »másodrendű« fegyveres nép, valóságos forradalmi ad-hoc katonaság, melyet kisebb vállalatokra, elfoglalt palánkok s várak megszállására használhattak első sorban, valószinűleg a nem igazi hajdúságot foglalta magában s olyan szabad, zsoldra szegődött csapatokból állott, a melyekben minden 2—3 katonára esett egy lovas, tehát átlagos számítás szerint 5 ember közül kettő lovon, három gyalog szolgált egy ugyanazon taktikai egységben (a mi a fő) — mondjuk: ezredben[2]) — már akár úgy, hogy ezen egységen belül mindig ugyanazon (és saját lovaikon ülő) lovasok képeztek külön alosztályt, akár pedig úgy — a mi épen nincsen kizárva, — hogy egy ló két-három ember tulajdonát képezvén, bizonyos sorrend szerint volt ma lovas az, a ki holnap gyalog volt köteles szolgálni.[3]) E másodrendű kato-

---

[1]) »Milites secundi ordinis«, mondja a IX. sz. a. *Iromány* 3-ik pontja. Kár, hogy magyar nevét nem ismerjük.

[2]) A szabályzat 3-ik pontjában a latin fordításban hibának kell lennie. Nézetem szerint *nem* helyes ez a kifejezés: »Ordinis vero secundi milites nonnisi cum binis et ternis equis instructi.« Ennek így kellene hangzania: »Ordinis vero secundi milites nonnisi bini et terni cum equis instructi . . .« Mert ha egy katonának 2—3 lova, tehát a nyereg alatt levőn kivül még 1—2 vezetéklova volt volna, akkor ez a katona nem »ordinis secundi«, hanem a világ »primissimi ordinis« katonája lesz vala.

[3]) Jó okaim vannak azt hinni, hogy ezen vegyes, lovas és gyalog elemekből alakult, taktikai egységek kapitányai valának az ősi

naság toborzó vagy szegődtető kapitányait maga a fejedelem nevezte ki, míg a kapitány kiszemelte hadnagyokat Bocskay csak megerősíté; de zászlót ő adott amazoknak is, emezeknek is, a kik aztán esküvel voltak úgy a fejedelem, mint az ország irányában kötelezve. Gyakran megtörtént, hogy egy-egy merészebb kalandor, egy-egy nagyravágyó hajdú, hadnagynak vagy épen kapitánynak akarván fölvetni magát, zászlót tüze ki s a fejedelem vagy a főkapitányok engedelme és tudta nélkül csavargó elemeket, kasza-kapa kerülő népet, hajdút és nem hajdút gyűjtött maga körül, hogy belőlük ilyen »másodrendű« fegyveres csapatot alkosson a saját vezénylete alatt, a mely szándéknál persze kevésbbé a haza védelme, mint inkább a zsákmány vágya lebegett előtte ideálként. Ezekről szól a szabályzatok azon czikke, mely az ily csapatok ellen jogot ád a helységeknek a fegyveres fölkelésre, a főkapitányoknak pedig egyenesen meghagyja, hogy vezetőiket, ezen ál (»ficticius«) kapitányokat vagy hadnagyokat minden teketória nélkül ott, a hol érik őket, fölakasztassák.[1])

A lovas hajdúk — igazi hajdúk — szervezetéről annyit tudunk meg e hadi szabályzatból, hogy egy kapitány alatt 500 embernél több nem szolgálhatott, egy hadnagy pedig 100 embernél többnek nem állhatott az élén. A tilalom maga mutatja, hogy megvolt a nisus a kapitányoknál, minél számosb combattanst fogadni parancsuk alá s így bizvást föltehetjük, hogy a taktikai egység, mondjuk lovasezred,

---

mintái a XVII. század végén, különösen a kuruczok közt rendes »ezeres-kapitányok«-nak, a kik szintén lovas *és* gyalog csapatok parancsnokai.

[1]) Noha a szabályzat 6-dik czikkét, mely ezen álkapitányokról beszél, a másodrendű katonaságról szóló 3-dik czikktől két oly előző czikk választja el, mely általában az összes fegyveres erőre vonatkozik; mindamellett tenyéren fekvő dolog, hogy a 6-dik czikk rendelkezése csakis a »másodrendű« katonaságot illeti s így e 6-dik czikknek a sorrendben tulajdonkép a negyediknek kellett volna lennie. Mert az ki van zárva, hogy valami elégedetlen s nagyravágyó hajdú-vajda (= altiszt) vagy hadnagy kilépve a taktikai egységek kötelékéből, remélhette volna azt, hogy neki hajdúkból sikerül majd »elsőrendű« (akár lovas, akár gyalog) csapatot alakítani.

átlagosan 500 lovas hajdúból állott egy kapitány, ennek helyettese és 5—6 hadnagy vezetése alatt.

E hajdúsereget — mint akkor egész Európában, töröknél-keresztyénnél egyformán általános rossz szokás vala — túlságosan nagy, nem-combattans podgyászos nép követte, mely között aránytalanul nagy számot tőn ki a tisztek vezeték- és teherhordó lovainak és ezek gondozóinak tömege. Hisz' a legtöbb hajdútisztnek összes vagyona e lovakból s a rajtok levő teherből állott. Ezen, főleg gyorsabb hadmozdulatok szükségessége idején, nagyon káros szokás vagy visszaélés ellen irányult a hadi szabályzat szervezeti részének az a czikke, mely a fölösleges podgyászos nép tartását a lovas csapatoknál megtiltja s nem engedi meg, hogy a kapitány tiznél,[1]) a hadnagy pedig hatnál több lovas szolgát tartson. Persze így is szép summára (átlagosan számítva 46-ra) rúgott ezen leginkább vezeték-lovak száma, egy kapitányt és helyettesével együtt hat hadnagyot véve föl egy 450—500 combattansból álló lovas-ezrednél.[2])

Mind a lovas, mind a gyalog hajdúknál — mely utóbbiak szervezetéről a hadi szabályzatok, sajnos, nem emlékeznek meg[3]) — úgy a kapitányhoz, mint az ezred zászlajához a hadnagyok és katonák esküvel voltak kötelezve s a ki zászlaját vagy kapitányát elhagyta, az becsületét és fejét egyaránt eljátszá; az a kapitány vagy hadnagy pedig, a ki más kapitány vagy hadnagy zászlaja alól a magáé

---

[1]) A Hadtört. Közl. 1890. évf. 115. lapján lenyomott magyar példány 16 lovast enged a kapitánynak.

[2]) A szabályzatnak sem magyarban, sem latinban nem elég világos szövege persze azt is gyaníttatja, hogy a kapitánynak tiz és a hadnagyoknak hat-hat szolgája nemcsak podgyász-nép s vezeték-lovász volt, hanem (nyargonczi és hírmondói alkalmazáson kivül) szükség idején hadi szolgálatokat szorosabb értelemben is teljesített.

[3]) Ennek bizonyára az az oka, hogy a szabályzat alkalmi — a hajdúság rabló portyázásai ellen irányzott — intézkedés lévén, szem előtt főként a lovas hajdút meg a »másodrendű« katonát tartotta, mint a mely könnyen mozgó, hirtelen föltünő s hirtelen elvágtató csapatok rablásaitól szenvedett az ország legtöbbet. A gyalog hajdúra mindig kevesebb a panasz, még az 1604. előtti években is.

alá csalt el bármely katonát,[1]) becsületét és tiszti rangját vesztette.

Akár hitték a rendek, akár nem, hogy e hadi szabályzat a hajdúság pusztításainak gátot vet, az bizonyos, hogy a fejedelmi előterjesztés azon pontjait, melyek a háború esetleges folytatásáról szólottak, rossz kedvvel fogadták. Pedig hát a fejedelemnek erről is előre kellett gondoskodnia. A kiegyezés az uralkodóval, mondá, még épenséggel nem bizonyos; azért a háború folytatását — ha kell — lehetségessé kell tenni. Ő a maga részéről mint Erdély fejedelme késznek nyilatkozott erdélyi szép hadaival Magyarország további megsegítésére, de a hajdúk jövendőbeli zsoldja már, természetesen, Magyarország dolga lesz. A rendektől várta a fejedelem a neki tavaly megszavazott ezer kék gyalog második esztendei zsoldját »főképen (— és itt az ő élete ellen szőtt ármányokra czéloz a fejedelem —), a mi magunk személyének custodiájáért, kiből mennyi következik, ő kegyelmek megitélhetik«. Végre szintén a fejedelem közvetetlen parancsai alatt, de mindig készen álló s már ugyancsak tavaly a szerencsi gyűlésen megszavazott 1000 lovas zsoldja fizetése szintén Magyarország rendeire hárult.[2])

E kivánságok fölött hosszas és mondhatni elkeseredett vita folyt május 9. és 10-dikén, melyben a főurak is élénk részt vőnek módosításaikkal.[3]) A háború folytatása esetére nem vonakodtak a rendek a személyes fölkelés elrendelésétől; de új adót kivetni akkor, mikor a megyék nagyobb része a hajdúk féktelen rablásai miatt a korponai adót sem tudta beszolgáltatni, nemesek és városok egyaránt vonakodtak. Már-már oda jutott a dolog, hogy megtagadják a fejedelem kivánságát; a végzetessé válható határozat kimondása előtt azonban sikerült a közbenjáró mágnásoknak, különösen a minden oktalan túlzást ellenző, jótakaró Illés-

[1]) Különösen pedig a tapasztalt és irástudó, nagyértékű altiszteket, a vajdákat, kik valóságos oraculumok voltak a vitézlő nép előtt.

[2]) Az előterjesztés (*Irományok* VII. szám) VI., VII. és VIII. czikkei.

[3]) *Irományok* XVII. sz. a mondott két nap alatt.

házynak rábirni a rendeket az új dica megajánlására.[1]) Megszavaztak minden füst után 2—2 frtot, melynek felét a jobbágy, felét a földesúr fizesse, egyszersmind kimondották — és ez igen jellemző kivétel, — hogy ezt az adót minden földesúr a maga birtokain maga vesse ki s szedje be és szolgáltassa a dicatorok kezeibe. Azért nem alkalmaznak adószedőket — mondák — s azért nem bizzák a beszedést a megyei tisztviselőkre sem, hogy ebből a befolyó adóból a beszedés költségére semmit se kellessen levonni, hanem az egész összeg az ország szükségére fordíttassék. Csak a curialis nemesek, szabadosok és kereskedők taksái beszedését bízta a gyűlés a vicispánra.

A fölkelést az 1596. és 1597-diki törvények rendelkezése értelmében határozták el a rendek, különösen kikötvén, hogy a fejedelem a hatalmasb mágnásokat a megyékből ne hívja ki, hanem ezek is a megye zászlaja alatt harczoljanak contingenseikkel s a megye zászlója alá állítsa a jószágai után rá eső jutalékot az a nemes ember is, a ki különben személyére nézve már a fejedelem, illetőleg az ország zsoldján katonáskodik.[2]) Mint a honvédelemmel s a háború esetleges folytatásával összefüggő ügyet itt kell megemlíteni a közmunkák kérdését. A fejedelmi propositio ezek elrendelését a végvárak és egyéb erősségek kitatarozására azzal az indokolással kérte, hogy a legtöbb vár »az idegen nemzetnek úgymint kiknek nem tulajdona volt, gondviseletlensége miatt« igen rossz karban van. A rendek ezt tapasztalásból jól tudták s nem haboztak az 1604-dik évi pozsonyi végzések idevágó rendelkezését megújítani.[3])

Igen érdekes s rész szerint a kiegyezési tárgyalások egyik czikkére is visszaható pontját képezé a fejedelmi előterjesztésnek a *törvénykezésről* szóló. »Midőn hazánknak igazságát vérünk hullásával keressük, senkinek a maga igazsága interea meg ne fojtódjék«, mondá Bocskay.[4]) —

---

[1]) U. o. május 11. alatt.

[2]) *Irományok* VIII. és XIV. sz. (6. és 7. czikk).

[3]) *Irományok* VII., VIII. és XIV. sz. (5. czikkei).

[4]) *Irományok* VII. sz. (1. czikk).

Mivel pedig a sz.-székek, káptalanok (conventek) töröltettek, az ország törvénye szerint azonban a pörük viteléné1 rájuk szükség volt: arra szólítá föl a fejedelem a rendeket, hogy a káptalani emberek közbejöttével végeztetni szokott perjogi actusok: evocatiók és revisiók, executiok és statutiók eszközlésére alkalmas, a »káptalani embereket« helyettesítő közegekről gondoskodjanak. A rendek nem is mulasztták el ezen, mindenkire nézve egyformán nagy érdekkel biró ügy gyors elintézését. Kimondották már válaszukban, hogy minden e fajta jogi actus a megyék alispánjai előtt és közbejöttével történjék, a kik róluk pecsétjük alatt állítsanak ki — mint a káptalanok szokták volt — bizonyságlevelet, sőt végzésükben még tovább mentek, mert nemcsak hogy még a megyegyűléseken kiállítandó e nemű bizonyságleveleknek is megadták a fides forensist, hanem ezenfölül a szolgabirákat is fölhatalmazták efféle iratok és actusok bizonyítására. De érvényesnek mondották ki (már a replikában) a cancellár és a fejedelem notáriusai előtt és által kiállított e nemű bizonyító iratokat is és fölhatalmazták a fejedelem notáriusait a mondott jogügyletekben az országon kivül — azaz Erdélyben is — eljárni.[1]) Tehát cancellár és fejedelmi jegyző, országgyűlés, alispán és szolgabiró mozgósítva lőnek helyt állni azon perjogi cselekmények törvényszéki érvényéért, melyeket félezredév óta a káptalan kiküldöttei végeztek.

Teremtettek ezen fölül — az idők kivánalmai szerint — fölebbviteli törvényszéket is a kassai gyűlés rendei a fejedelem udvarában. Birái kinevezését s ezek fizetését a fejedelemre bízván, csak azt köték ki, hogy a fejedelem e tisztségekre, tanácsosaival egyetértésben, nyolcz nemes embert válaszszon, a kik közül fölváltva négy mindig a fejedelem oldalánál tartózkodjék, készen a fölebbezések elbirálására.

Hogy pedig »senkinek a maga igazsága« csakugyan »meg ne fojtódjék«, a gyűlés s a fejedelem elé érkezett nagyszámú panaszra való tekintettel újra megerősítették a

[1]) *Irományok* VII., VIII. és XIV. sz. (1—2.) czikk).

szerencsi gyűlés ama végzését, mely a fölkelés zavarai alatt elfoglalt javak visszaadásáról szól; míg a támadás előtti időben történt birtokfoglalások és erőszakoskodások tekintetében az 1587. és 1588-dik évi országgyűlési végzések idevonatkozó rendelkezéseire utaltak.[1])

A birtokügyekkel szoros összeköttetésben állott az a kérdés, melyet a fejedelmi propositio külön czikkben terjesztett a rendek elé: mi történjék azokkal, a kik a korponai végzésekben kitűzött határidő, 1606. február 2-dika leteltéig, sem csatlakoztak a nemzeti mozgalmakhoz! . . . A korponai gyűlés fölhatalmazta a fejedelmet, hogy az ilyenek birtokát, mint hűtlenekéit, az ország számára lefoglalhassa. Igen, de még a terminus lejárta előtt megköté Illésházy István a január 15-kén kelt fegyverszüneti szerződést, melynek értelme szerint a fegyverszünet lejártáig, 1606. június 24-dikéig, kit-kit békében kellett hagyni azon birtok élvezetében és birásában, melynek tényleg birtokában volt, »non obstantibus articulis Carponensibus«, melyek, mint láttuk, a királypártiak javai elkobzását febr. 2. után megengedik. A nemzeti mozgalmakhoz való csatlakozás határidejét ezek szerint a fegyverszünetre való tekintettel kijebb kellett tolni. Ez meg is történt. A gyűlés végzéssé emelte, hogy a kik Jakab napig, tehát július 25-dikéig, nem jelentik be Bocskayhoz való megtérésüket, azok javait »jure belli« elkobozhassa a fejedelem.[2])

Az eddig elmondottakkal ki van merítve azon tárgyak sorozata, melyekről a fejedelem országgyűlési előterjesztése megemlékezett. A gyűlés törvénykönyve azonban, a rendek kebeléből származott javaslatok alapján, még más kérdésekről is intézkedik, melyeket krónikairói kötelességemnél fogva elő kell sorolnom.

Kettő közülök az igazságszolgáltatás mezejéről való s

[1]) *Irományok* VIII. és XIV. sz.

[2]) *Irományok* VIII. sz. (10. czikk) és XIV. sz. (8. czikk).

ezek egyike humanus szelleménél fogva becsületére válik a kassai törvényhozóknak. — A korponai gyűlésben ugyanis Czobor Mihály neje, Melith Klára és Báthory Zsigmond egykori hires törökverő tábornokának, néhai Király Györgynek leánya azért folyamodtak, hogy miután birtokaikat egykori gyámjuk: Melith Pál, illetőleg ennek örökösei visszatartják, a zavarok miatt azonban az ország rendes törvénykezési folyama megszakadt, intézkednének a rendek az iránt, hogy a megkárosítottak rendkivüli úton kereshessék igazságukat. A gyűlés erre elvileg kimondá, hogy a politikai zavarok miatt az árváknak szenvedniök nem szabad s azért az árva-ügyekről egyáltalán rendkivüli törvényszékek fognak a megyékben itélni. Ugyancsak e korponai gyűlés az osztálypörökben is — Czobor Mihály és Barkóczy László kértére, ezeknek szemmel látható igazságos ügye alapján, rendkivüli eljárást irt elő a zavarok tartamára.[1]) Az történt azonban, hogy a törvénynek e jó czélzatú intézkedéseivel, tüstént annak életbelépése után, pörlekedési dühben szenvedők s rabulista prókátoraik rútul visszaélve, tömeges jogcsavarásaikkal a fejedelmet közbelépésre kényszeríték. — A szigorúan alkotmányos érzésű Bocskay[2]) nem azt tette, a mit más ember az ő helyében megtett volna. Nem semmisíté meg a korponai gyűlés két végzését, hanem az ügyet a fejedelmi tanács elé terjeszté, mely aztán az ő nevében a szükség-jog alapján mindkét végzés érvényét fölfüggeszté a jövő országgyűlésig, a mikor majd a rendeknek az időközben nyert tapasztalatok alapján újra módjukban lesz a kérdésekről dönteni.[3]) A kassai gyűlés csakugyan behatóan foglalkozott a dologgal s az osztálypörök ügyében a korponai gyűlés végzését, a tapasztalt visszaélések miatt (a fejedelmi tanács végzése értelmében), meg is változtatá, az

---

[1]) L. a korponai orsz. gy. törvénykönyvének illető czikkeit az 505. és 506. lapokon.

[2]) V. ö. a föntebb 565. lapon (II. Fej.) a Bocskay alkotmányos fölfogásáról mondottakkal.

[3]) L. *Irományok* közt a XIV. sz. mellékletet. — Ez a fejedelmi tanácsvégzés unicum.

osztálypöröket kivévén a rendkivüli eljárás alól. Ellenben az árvák dolgában ritka humanitással föntartá a korponai határozatot, midőn újra kimondá, hogy — nehány visszaélés miatt — az árváknak a politikai zavarok alatt sem szabad károsodniok, hogy az árvák ügye rendkivüli ügy s az is marad, az árvapörök a megyék előtt rendkivüli székeken intézendők el, a honnan a fejedelem elé kell appellálni, a hol aztán az itéletlevél tüstént kiállítandó s végrehajtás végett a megyéhez küldendő.[1])

Közjogi természetüek voltak a kassai gyűlés végzései közül azok, melyek a hajdúk nemesítésével s Rhédey Ferencz mágnási rangja beczikkelyezésével foglalkoztak;[2]) továbbá az a két czikk, mely tekintettel a kiegyezést illető végzések XVI. czikkelyére, addig, míg a kiegyezés király és nemzet között létre nem jő s az egybehivandó általános országgyűlés végérvényesen nem intézkedik, Bocskay összes adományait, jószágbeirásait, valamint Illésházy azon inscriptióit, melyekkel némely érdemesb hajdútisztet »Alsó-Magyarországon« (azaz az akkori beosztás szerint a bányavárosoktól nyugatra eső területen) mint Alsó-Magyarország »gubernatora«, fizetés helyett kielégített, mind érvényben hagyta.[3])

Közigazgatási természetü volt aztán több intézkedés a végzések közt. Így a gyöngyösi és nagyszombati protestánsok ügye, a kiknek elvett templomaikat a gyűlés vissza-

---

[1]) *Irományok* VIII. szám, XIV. szám (9. és 10. czikk). V. ö. még a Napló (Irományok XVII. szám) följegyzéseivel május 1., 3. és 5. alatt.

[2]) *Irományok* XIV. sz. (14. és 15. czikk). Mindkettőről föntebb a 619—20. (V. Fej.) és 690. (IX. Fej.) lapokon volt szó.

[3]) *Irományok* XIV. sz. (16. és 17. czikk). Persze, hogy furcsa a rendek indokolása a 16. czikkhez: »Minthogy immár conclusum és onnat feljül (értsd Bécsből) is impetrálni akarjuk, hogy minden inscriptiók, obligatiók és impignoratiók helyen és erejekben maradjanak.« Furcsa, mert épenséggel nem felel meg a kiegyezésről alkotott czikkek XIV-dikének, a melyre vonatkozik. V. ö. a föntebb 690—91. lapokon (IX. Fej.) mondottakkal.

adatni rendelé.[1]) Így a Fülek, Szécsény és Szendrő vidékén lakó nemesek sérelme, kik a várbeli kapitányok ellen nemesi szabadságaik korlátozásai miatt emeltek panaszt és nyertek a 12. czikkben elégtételt. Vagy a szökevény szolgák és jobbágyok ügye, a kik tömegesen ugrottak meg földesuraik keze alól, hogy ugyan főként a »ficticius« hadnagyok zászlai alá gyülekezvén, mint »másodrendű« katonaság próbáljanak szerencsét, de akárhányszor csak földesurat cseréltek. Kimondá a gyűlés rájuk, hogy bárhonnan, még a fejedelem birtokáról is (ha ide szöktek volna), annál inkább a rabolni vágyó álkapitányok zászlai mellől visszaszállíttassanak földesura,k kezébe.[2])

Nevezetes végül a kassai törvénykönyv legutolsó czikke, a XVIII-dik. A fejedelem ugyanis a gyűlés előtt elrendelte volt, hogy azon magyarországi kereskedőktől, a kik behozott osztrák és német árúkért osztrák és német kereskedőknek tartoznak, ezt a tartozást a fejedelem kincstárába kell behajtani s az ország czéljaira fordítani. A fejedelem ezen rendeletét a bányavárosok követei a május 2-diki ülésen szóvá tették s ellene kérvényt nyújtának be a rendekhez, kérelmüket azzal indokolván, hogy a háborús időkben — mikor kereskedelem és ipar pang — a hitelbe vett árúk árát kifizetni csaknem lehetetlen, meg hogy az erőszakos rendszabálytól megrettenve, Lengyelország és más országok kereskedői, a kiktől a bányavárosok ólmot, vasat és a bányatermeléshez szükséges eszközöket beszerezni szokták, a magyar kereskedőknek nem fognak hitelezni s miatta aztán csak a bányamívelés, tehát az ország szenved majd kárt.[3]) A bányavárosok kérelme ellen azonban a fejedelem tanácsosai határozottan állást foglaltak, sőt azt követelték, hogy a fejedelmi rendeletet a gyűlés tegye magáévá s a tartozások felét 8 nap alatt határozza befizettetni. Hogy a mely

---

[1]) *Irományok* VIII. sz. és XIV. sz. (11. czikk). A gyöngyösi ügyről már föntebb 644—45. lapon (VI. Fej.) szóltam.

[2]) U. o. (XIV. sz. 13. czikk).

[3]) A bányavárosok folyamodása Körmöczbánya levéltárában; aztán *Irományok* XVII. sz. május 9. alatt.

kereskedő nem akarná tartozását kimutatni, az javaiban és személyében bűnhődjék, a rendelkezést teljesítőket pedig biztosítsa a gyűlés, hogy ha békés idők beálltával az országos kincstárba befolyt tartozást tőlük a külföldi kereskedők követelni fognák, helyettük az ország fog a közjövedelmekből fizetni. — A fejedelem tanácsosai e rendszabály jogosultságát azzal indokolták, hogy Németországban, Ausztriában, Morva- és Csehországban hasonló az eljárás ottani olyan kereskedők ellen, a kik magyar eredetű árúkért magyarországi és erdélyi kalmároknak tartoznak.[1])

A fejedelmi rendelet országos discussio tárgyává tétetvén, törvényt hoztak róla. Ámbár a bányavárosok kérelme mellett a többi városok is, főként a nagytekintélyű s hű Kassa, kemény óvásban sikra szálltak: a gyűlés a fejedelem rendeletét a fejedelmi tanács előterjesztése elfogadásával végzéssé emelte, csak a fizetési határidőt hosszabbítá meg 8-ról 15 napra.[2]) A reciprocitás szempontjából teljesen érthető, de a külföldi nagykereskedőknél hosszú lejáratú hitelt élvező magyar kereskedők szempontjából igazságtalan, nemzetgazdasági szempontból pedig káros végzés drákói voltán nem sokat könnyített az a hozzátétel, hogy az ország a kártérítés kötelezettségét magára vállalta a külföldi kereskedőkkel szemben. Magyarázatát csakis abban az országos nagy pénzszükségben találhatjuk, a melyet a rendek a czikk indokolásában őszintén be is vallanak: noha tán nem csalódom, mikor azt vélem, hogy közreműködött a megyék elkeseredése is a városok iránt, azért az oktalan ellenállásért, melyet a városok mint fekvő birtokok földesurai a nemességet és jobbágyait egyaránt sújtó dica megajánlása ellen kifejtének.[3])

Ennek tulajdonítom, részben legalább, némely városnak egyéb — már a végzésekben nem is érintett — ügyei

---

[1]) *Irományok* XVII. május 12. alatt. De azonkivül v. ö. Bocskaynak igen érdekes levelével, melyet Rákóczy Zsigmondhoz intézett. Tört. Tár 1878. évf. 83. l.

[2]) *Irományok* XIV. sz. 18. czikk.

[3]) V. ö. *Irományok* XVII. sz. május 11. alatt.

kedvezőtlen elintézését is. A bányavárosok követeit pl. a fejedelem a gyűlés végén maga elé idéztette, megpirongatta őket, hogy hűségük kétes, hogy a taksát a korponai gyűlés végzései ellenére sem fizették be s abbeli mentségükkel, hogy ők a kamara alatt állanak, ettől függnek, persze nem elégedvén meg, tudatta velük, hogy engedetlenségükért katonaságot fog hozzájuk beszállásolni. Még az engesztelékeny Illésházy is, a kihez közvetítésért fordultak, elutasítá őket panaszaikkal.[1])

Rosszul járt Bártfa is; sem a gyűlés, sem a fejedelem nem engedte el neki hátralékos taksáit, noha a várost nagy tűzvész károsítá meg: csak a jövőre igérték az elemi csapás tekintetbevételét. — Hasonló kéréssel Korponát is elutasítá a fejedelem. De Beregszász városa, mely arról panaszkodott, hogy régi kiváltság értelmében csak fél dicát tartozik fizetni s a kassai perceptor Doroghy uram mégis az egész dicát követeli rajtuk, kedvező elbánásban részesült.[2])

A sok apróbb kérelmet és sérelmet, természetesen, nem lehet czélom elősorolni. De kettőt mégis megemlítek, mint a rendekre kedvező fényt vetőt. Az egyik egy nagybányai nemes ember panasza, hogy őt, a kinek a város mellett van háza és telke, noha e szerint tulajdonképen a városon kivül lakik, sőt a megyéhez tartozik, a város a községi terhek viselésére kényszeríti. A nemesség egy része a panaszosnak fogta pártját; de a városok az 1563: 62-ik cz.-re hivatkozva kivánták, hogy a nemes ember a városokban »conciviss« levén, a városi terheket viselje is. A gyűlés egy határozatban Nagybányának adott igazat, a mit a nagybányaiak aztán szépen meg is köszöntek.[3]) A másik ügy egy Bánky nevű kisnemes ember panasza Mladossewith Horváth Péter uram, a bécsi követségből visszaérkezett, nagytekintélyű, világlátott, félig-meddig mágnás ember ellen, mint a ki szegény Bánky kis birtokát lefoglalva tartá, őt

[1]) U. o. május 12. alatt.
[2]) U. o. ápril 30., május 5. és 8. alatt.
[3]) U. o. május 3. alatt.

magát tolvajnak nevezé, egy levelében borlopással vádolá s azt iratta neki, hogy Bánky nem levén nemes ember, vele nem is pörösködhetik. Bánky a rendek előtt ártatlanságát bizonyítá, Mladossewith pedig betegsége, és az országnak tett szolgálataira hivatkozván akarta a dolgot elütni, sőt a főrendeket a maga pártjára is vonta. De nem használt. — A rendek ellene döntének, sőt kicsibe mult, mondja a napló-iró, hogy nótapört nem akasztottak az erőszakoskodó főúr nyakába.[1])

... Készakarva hagytam legutoljára egy kultur- és egyháztörténeti tekintetben egyaránt fontos ügyet, mely pedig már a gyűlés legelején került a rendek elé kérelem alakjában: a magyar protestáns, legfőkép helvét hitvallású egyházi férfiak ügyét.

Ápril 25-én, korán reggel, az ülést megnyitó könyörgés után kálvinista papok testületileg nyújtottak be a rendekhez egy folyamodást s alázatos tisztelettel kérték az országgyűlést, hogy a közügyek elintézése után ne terheltetnének követ uraimék a folyamodvány jóakaró tárgyalásába bocsátkozni. A personalis, Kellemessy uram, átvette az irást s a rendek megigérték, hogy tárgyalni fogják.[2]) Becsületes szótartással, még a közügyek elintézése előtt, a sérelmek és panaszok sorában már május 2-dikán tárgyalás alá vették a rendek a folyamodást, sőt a nap jórészét ezzel töltötték el.

A kérvény, mely pontonként fölolvastatott, kilencz czikkben adta elő a magyar protestáns (főleg kálvinista) prédikátorok méltányos kivánalmait, melyekről azonban meglátszik, hogy a kérelmezőkkel egy hitet vallónak kellett annak a többségnek lennie, a melyhez intézve voltak.

Az első czikk az isteni tisztelet egyformaságának országos kimondását kéri.

A második azt a naivnak látszó, de az akkori viszonyok közt érthető kivánságot tartalmazza, hogy őket hiva-

---

1) U. o. május 8. alatt.

2) *Irományok* XVII. sz. ápril 25. alatt.

talosan se lutheránusoknak, se kálvinistáknak, se helvét hitvallásúaknak, hanem keresztyéneknek nevezzék. — Hisz' tudjuk, hogy épen ők tartották magokat az egyedüli igazi keresztyéneknek, orthodoxoknak; míg ellenben a »lutherani«, »calvinistae« stb.-féle elnevezés mintegy »sectát« vagy eretneket jelölt.

Harmadik czikke a folyamodványnak azt kéri, hogy Sárospatakon főiskolát állítson az ország és annak megfelelő javadalmazásáról gondoskodjék.

A negyedik czikk egy egyházi consistorium szervezését kivánja az egyházi ügyek legfőbb vezetése czéljából s kéri, hogy ez a consistorium, az akkori idők fölfogásának megfelelően, országos privilegiumot kapjon.[1])

Az ötödik czikk azt szorgalmazza, hogy az ünnepnapok mindenütt ugyanazok legyenek.

A hatodik czikkben azt kivánják, hogy a prédikátoroknak az őket illető tisztelet megadassék s a szokásjog alapján álló kiváltságaik törvénybe igtattassanak.

A hetedik pont azt kéri, hogy a prédikátorok javadalmának fekvőségei püspöki tizedet sehol ne fizessenek.

A nyolczadik pont özvegyeik és árváik tisztességes ellátását kéri, az ország által e czélra kiszemelt birtokok jövedelmeiből.[2])

Végre az utolsó, 9-dik czikk azt kéri, hogy a hajdúknak és egyéb katonaságnak a prédikátorok parochiáiba és birtokaiba való beszállásolását törvény tiltsa el.

Hosszú vita után, melynek vezérmotivumai bizonyára a »rossz idők« s a »pénz szüke« voltak, a rendek határozata a folyamodvány pontjainak főbbjeit[3]) ad graecas ca-

---

[1]) A Napló (Irományok XVII. szám) a 3-dik czikket kétfelé osztja; de a kérvényről szóló bevezető soraiban a pataki collegiumra vonatkozó kivánság után következő kérelem tárgyává helyesen a consistoriumot teszi.

[2]) E birtokokat maga a folyamodás megnevezte, de a mi kútfőnk, sajnos, elhallgatja.

[3]) »Die furnembsten Punct«, mondja a kútfő, de hogy melyek ezek, arról hallgat.

lendas utalá, a mit e korban »békésebb időkre való halasztásnak« (»ad pacatiora tempora«) neveztek, a többit pedig a fejedelemre bizták . . .[1]) Az egyik tizenkilencz, a másik egy hiján húsz . . . Hűséges nevelői az igazi magyarság lelkének, önzetlen, serény, sokszor egyedüli munkásai a magyar kulturának, szegény magyar protestáns papok! Háromszáz esztendeig kellett várnotok, míg megérezhettétek, hogy a magyar államnak nemcsak sújtó ökle, hanem — alamizsnát nyújtó keze is van . . .

---

[1]) A Naplóban (*Irományok* XVII. sz. május 2. alatt) közlött kivonat után.

A tartalom áttekintése.

(Részletesebb áttekintés van minden fejezet elején.)

